

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AHVÂL-İ ŞAHSİYYE BAĞLAMINDA
ÜRDÜN FETVÂ KURUMU VE İŞLEYİŞ YÖNTEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda UĞUR

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY

TEMMUZ – 2014

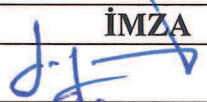
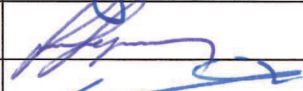

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHVÂL-İ ŞAHSİYYE BAĞLAMINDA
ÜRDÜN FETVÂ KURUMU VE İŞLEYİŞ YÖNTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Eda UĞUR

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

“Bu tez 18/07/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaya	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Atmaca	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Eda UĞUR
18.07.2014

ÖNSÖZ

Ürdün coğrafyasında fetvâ faaliyetini incelediğimiz bu çalışma boyunca yoğun mesaisine rağmen kıymetli zamanlarını ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY'a, konunun belirlenmesinde fikirleriyle öncülük eden Dr. Emine ARSLAN'a, Ürdün Fetvâ Kurumuna ve Kurum çalışanlarına ulaşmamda yardımcı olan ve çalışmanın tıkandığı her noktada destek olan değerli arkadaşım Sündüs Ebu'n-Nâsır'a, Fetvâ Kurumu ile ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan başta Dr. Hasan Ebû Arkûb olmak üzere tüm kurum çalışanlarına, ayrıca değerli vakitlerini ayırarak sorularımı cevaplama nezaketi gösteren Ürdün Başmüftüsü Abdülkerim el-Hasavne' ye ve tezin çeşitli kademelerinde desteğini esirgemeyen değerli dostum Nergiz ÖNCE'ye teşekkürlerimi arz ediyorum. Son olarak maddî-manevî destekleriyle her zaman yanımda olan kıymetli aileme ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Eda UĞUR

18.07.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.	iv
TABLO LİSTESİ.	vi
ÖZET.	vii
SUMMARY.	viii
GİRİŞ.	1
BÖLÜM 1:ÜRDÜN'DE FETVÂNIN TARİHİ VE FETVÂ MÜESSESELERİ	5
1.1. Ürdün'ün Siyasî Tarihi ve İdarî Yapısı	5
1.1.1. Ürdün'ün Siyasî Tarihi..	5
1.1.1.1. Osmanlı İdaresine Girmeden Önce Ürdün.....	5
1.1.1.2. Osmanlı Döneminde Ürdün	6
1.1.1.3. Doğu Ürdün Emirliği'nden Hâşimî Ürdün Krallığı'na.....	8
1.1.2. Ürdün'ün İdarî Yapısı.	9
1.1.2.1. Osmanlı Döneminde Ürdün'ün İdarî Yapısı.....	9
1.1.2.2. Ürdün Hâşimî Krallığı'nın İdarî Yapısı.....	12
1.2. Ürdün'de Fetvânın Tarihi Seyri.	13
1.2.1. Osmanlı Döneminde Ürdün'de Fetvâ.....	14
1.2.1.1. Osmanlı Döneminde Ürdün Bölgesinde Görev Yapan Müftüler. 15	
1.2.2. Ürdün Hâşimî Krallığı'nın Kurulmasından İtibaren Ürdün'de Fetvâ.....	17
1.2.2.1. Ürdün Devleti'nin Kurulmasından Başmüftünün Tayin Edilmesine Kadar Fetvâ (1921-1941/1944).....	17
1.2.2.2. Başmüftü Tayin Edilmesinden Fetvâ Kurumunun Oluşturulmasına Kadar Fetvâ (1941/1944-1966).....	18
1.2.2.3. Fetvâ Kurumunun Oluşturulmasından Fetvâ Kanununun Çıkarılmasına Kadar Fetvâ (1966-2006)....	20
1.2.2.4. Fetvâ Kanununun Çıkarılmasından Günümüze Ürdün'de Fetvâ (2006-2014).	24
1.3. Ürdün'de Fetvâ Müesseseleri.....	26
1.3.1. Fetvâ Kurumu	26
1.3.2. Fetvâ Komisyonu ve Fetvâ Meclisi.	30
1.3.3. Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü	34
1.3.4. Emniyet Teşkilatı Fetvâ Müdürlüğü	36
1.3.5. Sivil Savunma Teşkilatı Fetvâ Müdürlüğü....	36

BÖLÜM 2: FETVÂ MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİ.....	38
2.1. Klasik Fıkıh Doktrinde Fetvâ Usûlü.....	38
2.1.1. Fetvâ Verenler (Müctehid/Müftü)	40
2.1.2. Fetvâ Usûlü ve Fetvâ Kaynakları.	43
2.2. Kurumda Fetvâ Süreci	47
2.2.1. Fetvâ Prosedürünün İşleyişi.....	48
2.2.2. Fetvânın Şekilsel Özellikleri	51
2.2.3. Fetvâda İzlenen Usûl.	52
2.2.4. Fetvâda Kullanılan Kaynaklar.	65
BÖLÜM 3: KURUMUN FETVÂLARINDAN ÖRNEKLER VE TAHLİLİ.	67
3.1. Evlilik Akdi ve Neticeleri.....	67
3.1.1. Evlilik Öncesi İlişkiler	67
3.1.1.1. Denklik (Kefâet).	67
3.1.1.2. Görüşme.....	69
3.1.1.3. Nişan (Hitbe).	69
3.1.2. Evliliğin Oluşması.	71
3.1.2.1. Nikâh Akdinde Taraflar, İrade Beyanı, Şahitler ve Velinin İzni..	71
3.1.2.2. Evlenme Engelleri.	73
3.1.2.3. Evlilikte İleri Sürülen Şartlar.....	75
3.1.3. Evliliğin Çeşitleri.....	76
3.1.4. Evliliğin Neticeleri.....	77
3.1.4.1. Mehir.....	77
3.1.4.2. Nafaka.....	79
3.1.4.3. Adalet.....	82
3.1.4.4. Karşılıklı Hak ve Sorumluluklar.....	83
3.2. Evliliğin Sona Ermesi.....	85
3.2.1. Talâk.	85
3.2.2. Muhâla'a/Hul'.....	89
3.2.3. Zihar.....	90
3.3. Evliliğin Sona Ermesinin Sonuçları	91
3.3.1. İddet.	92
3.3.2. Nafaka.....	93
3.4. Doğum ve Neticeleri.....	94
3.4.1. Nesep.	94
3.4.2. Hidâne (Çocuğun Bakım ve Terbiyesi).	96

SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	109
EK-1: Fetvâ Kurumunun Teşkilat Şeması.....	110
EK-2: Fetvâ Talep Formu.....	111
EK-3: Talâk Hakkında Fetvâ Talep Formu.....	112
EK-4: Kurumun Fetvâlarından Örnekler.....	113
ÖZGEÇMİŞ.....	158

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser/tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.mlf.	: Aynı müellif
AÜEHFD	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
b.	: İbn/bin
Bkz./bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
dğr.	: Diğerleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
edt.	: Editör
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
M./m.	: Milâdî
md.	: Madde/Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara/Numaralı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SVS	: Suriye Vilayet Salnamesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu

t.y. : Tarih yok
ÜAŞK : Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu
vs. : Vesaire
Yay. : Yayınları/Yayıncılık/Yayınevi
y.y. : Yayın yeri yok

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Aclun.....	10
Tablo 2: Kerek.....	10
Tablo 3: Salt.	11
Tablo 4: Ma'an	11
Tablo 5: Tafiile.....	11

Tezin Başlığı: Ahvâl-i Şahsiyye Bağlamında Ürdün Fetvâ Kurumu ve İşleyiş Yöntemi	
Tezin Yazarı: Eda UĞUR	Danışman: Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY
Kabul Tarihi: 18.07.2014	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım)+ 108 (tez)+ 50 (ek)
Anabilimdalı: Temel İslâm Bilimleri	Bilimdalı: İslâm Hukuku
<p>Müslümanlar, hayatlarını dinin kurallarına uygun olarak devam ettirebilmek için her dönemde fetvâ müessesesine ihtiyaç duymuşlardır. Bu itibarla Ürdün Emirliği'nin kurulduğu ilk yıllarda fetvâ faaliyeti Osmanlı Devleti'ndeki usûl üzere devam etmiş, daha sonra merkeze, genel fetvâ politikasını belirleyecek bir başmüftü tayin edilmiştir. Ardından ülke genelinde görülen kurumsallaşma çabaları sonucunda Fetvâ Kurumu oluşturulmuştur. Müslümanların karşılaştığı güncel ve kompleks problemlere çözüm bulabilmek için Kurum bünyesinde Fetvâ Komisyonu ve Fetvâ Meclisi kurulmuştur. Bu çalışmada Ürdün Fetvâ Kurumu'nun teşkilât yapısı, görevleri ve kurumla ilgili mevzuat, ülkede fetvânın geçirdiği tarihî süreç dikkate alınarak değerlendirilmektedir.</p> <p>Kurumun fetvâ verirken izlediği yöntem incelendiğinde, ahvâl-i şahsiyye konusunda temel kaynak olarak Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nu kullandığı, genel itibarıyla buna aykırı fetvâ verilmediği, kanunda değişiklik olduğunda fetvânın da değiştirilerek kanuna uygun hale getirildiği tespit edilmiştir. Hakkında kanunda herhangi bir düzenleme olmayan meselelerde fetvâ verilirken, eğer varsa mahkeme kararı esas alınmaktadır. Ahvâl-i şahsiyye dışında kalan meselelerde ülkede yaygın mezhep olması dolayısıyla Şafî mezhebinin görüşleri benimsenmekte, ancak mezhep taassubunun olmadığı, gerektiğinde diğer mezheplerin görüşlerinden de istifade edildiği görülmektedir. Güncel meselelerle ilgili problemlerin çözümünde ise kolektif çalışma esas alınmaktadır. Bu yönüyle Kurum, toplu ictihad müessesesinin somut örneğini sergilemektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Fetvâ, Ürdün, Fetvâ Kurumu, Fetvâ Meclisi, Ahvâl-i Şahsiyye	

Title of the Thesis: General Iftaa' Department in Jordan in the Context of Personal Status and Operation Method of the Department	
Author: Eda UĞUR	Supervisor: Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY
Date: 18.07.2014	Nu. of pages: viii (pre text) + 108 (main body)+ 50 (appendix)
Department: Fundamental Islamic Sciences	Subfield: Islamic Law
<p>Muslims have needed to the organization of fatwa at every period of Islam history, to be able to live according to the rules of religion. In this regard, in the first years of the Emirate of Transjordan, fatwa activities continued according to the procedures of the Ottoman Empire; then a Chief Mufti has been assigned at the center of the Emirate to determine the general policy of fatwas. Afterwards, as a result of the institutionalization efforts seen across the country, General Iftaa' Department has been established. A Fatwa Commission and a Fatwa Council has been founded within the Department to find solutions to the current and complex problems that Muslims faced. In this study, organizational structure, duties and relevant legislation of the General Iftaa' Department in Jordan is evaluated considering the historical process of fatwa in the country.</p> <p>Analyzing the method adopted by the Department for issuing fatwa's showed that in personal status related issues the Jordanian Personal Status Law is taken as a basic source, and there is no fatwa issued in the contrary, when the law is changed fatwa is modified to be suitable to the law. When issuing fatwa for the issues that don't have any provision in the law about it, the court decisions –if there is- are taken as base. In the issues other than personal status related issues, it is seen that since it is being the most common school (Madhhab) in the country, opinions of the school of Al Imam Al Shafi'I (the Shafi'i Madhhab) is adopted; however there is not any bigotry of sect detected; views of other schools were benefited from if necessary. A collective work is carried out especially in the case of solving problems related to a contemporary issue. In this aspect, the Department exhibits a concrete example of the public establishment of ijtehad.</p>	
Keywords: Fatwa, Jordan, Iftaa' Authority, Iftaa' Assembly, Personal Status.	

GİRİŞ

İnsan, varlık âleminde vücut bulmasından vefatına kadar geçen süreçte sahip olduğu çeşitli haklar, yükümlülükler ve eylemleri dolayısıyla hukuk sisteminin muhatabı olmaktadır. Hayatını idame ettirebilmek için en temel yönleriyle hak ve ödevlerini bilmek durumunda olan birey, kendi bilgi ve kabiliyeti ile çözemeyeceği problemlerle karşılaştığında bir danışmana ihtiyaç duyar. Müslüman bireyin hayatını tanzim etmesi açısından bakıldığında İslâm hukuk düzeninde kişilerin herhangi bir meselede danışacakları mevki fetvâ makamıdır. Fetvâ mesuliyetli bir iş olduğu için ehliyetli kimselerin bu görevi yapması tavsiye edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de; “Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak ‘Bu helâldir, şu da haramdır.’ demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.”¹ buyrulmaktadır. Hz. Peygamberin; “Bir kimseye ilimsiz fetvâ verilirse bunun günahı sadece bu fetvâyı verene ait olur.”² ve “Sizin ateşe en cüretli olanınız, fetvâyâ en cüretli olanınızdır.”³ sözleri yeterli bilgi sahibi olmayan kimsenin fetvâ vermesinin uhrevî sorumluluğu doğuracağını haber vermektedir. Bu nedenle İslâm tarihi boyunca fetvâ faaliyetine son derece önem gösterilmiş, fetvâ isteme ve fetvâ verme adabını açıklayan eserler kaleme alınmış ve fetvâda takip edilmesi gereken kurallar tespit edilerek fetvâ usûlü oluşturulmuştur. Günümüzde bu kaynaklar ve sistem takip edilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Müslüman birey, dinî veya hukukî hayatla ilgili karşılaşmış olduğu problemi bu alanda ehliyetli olan kimseye sarahaten aktarıp yazılı veya sözlü olarak aldığı cevaba/fetvâyâ⁴ göre davranışlarını düzenler. Bu itibarla şâriin maksadına uygun yaşamak isteyen

¹ en-Nahl Suresi 16/116.

² Ebû Dâvûd, “İlim”, 8.

³ Dârimî, Mukaddime, 20.

⁴ Fetvâ sözlükte; “güç bir meselenin hükmünü açıklamak” demektir (İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, ty., XV, 147; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, h.1306, X, 275). İslâm hukuk terminolojisinde ise “sorulan fikhî sorulara ehliyetli kimseler tarafından yazılı veya sözlü olarak verilen cevap” anlamına gelmektedir (Atar, Fahrettin, “Fetva”, *DİA*, XII, 486; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967, I, 246; Şahin, Osman, *Fetvâ Âdâbı: Fetvâ İsteyen ve Fetvâ Verenlere Rehber*, Samsun: Ceylan Ofset, 2009, s. 34-36).

Müslümanların ilk başvurdukları fetvâ makamı/müftü bizzat Hz. Muhammed'dir. Hz. Peygamber risâlet, kazâ, imâmet görevlerinin yanı sıra fetvâ ile de görevliydi. O'nun vefatından sonra ise Müslümanlar fetvâya ehil müctehid ve müftülere yönelmişlerdir. Sahabe, tabiûn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde fetvâ müessesesi gayrı resmî bir dinî kurum ve bireysel faaliyet olarak görülürken; mezheplerin teşekkülü ve kurumsallaşmasıyla birlikte resmî nitelik kazanmış ve iftâ teşkilâtı doğmuştur.⁵

Abbasîler döneminde ortaya çıkan kazâ-fetvâ ayrımı sonraki süreçlerde de devam etmiş, Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın başlarında şeyhülislamlık makamı kurulmuş; fetvâ yetkisi bu makama ait olmakla birlikte vilâyet, sancak ve kazalara meşihat makamının temsilcisi olarak fetvâ işlerini yürütmek üzere müftüler tayin edilmiştir.⁶ Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte hâkimiyetinden çıkan topraklarda kurulan yeni devletlerde de halkın dinî sahadaki problemlerine cevap verebilmek için şeyhülislamlık teşkilâtına benzer kurumlar oluşturulmuştur. Bunlardan biri de Ürdün Fetvâ Kurumu'dur.

Bu çalışmada, günümüzde Müslümanların fetvâya dair işlerini nasıl çözümledikleri ve modern dönemde fetvâda takip edilen usûlün Ürdün Fetvâ Kurumu özelinde tespit edilmesi amaçlanmış, bu kapsamda Kurumun tarihi ve teşkilât yapısı araştırılmıştır. Kurumun bazı güncel meseleler ve özellikle ahvâl-i şahsiyye konusunda verdiği fetvâlar yönetsel olarak incelemeye tabi tutularak fetvâda takip edilen usûl belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Genel olarak İslâm hukukunda, özel olarak Osmanlı döneminde şeyhülislamların fetvâ usûlüne dair yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte günümüzde fetvâda takip edilen usûlü tespiti yönelik çalışmalar sınırlıdır. Elif Dursunüst'ün çağımızın önemli âlimlerinden Yusuf el-Kardavî'nin fıkıh meselelerine

⁵ Atar, "Fetvâ" md., s. 490; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, s. 10; Eraslan, Sadık, *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye*, Ankara: DİB Yayınları, 2009, s. 18; Düzenli, Pehlül, "İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi'nde Bulunan Meşihat Fetvâları" (Yüksek Lisans Tezi), 1995, s. 6-7.

⁶ Atar, *a.g.md.*, s. 490; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1965, s.174.

yaklaşım tarzını incelediği “*Yusuf el-Kardavî'nin Çağdaş Fıkıh Araştırmalarında İzlediği Yöntem*” isimli yüksek lisans tezi ve Ahmet Özdemir'in Türkiye özelinde fetvâ usûlünü değerlendirdiği “*Çağımızda İftâ Usûlü*” başlıklı yüksek lisans tezi günümüzde fetvâda takip edilen usûlle ilgili çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Çalışmamız Ürdün özelinde daha önce incelenmemiş olan Ürdün Fetvâ Kurumunun tarihini, işleyişini ve fetvâ yöntemini tespit etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fetvâ Kurumunun tarihi ve teşkilat yapısı incelenmiştir. Fetvâ Kurumunun kuruluş ve gelişimini daha iyi tespit edebilmek açısından Ürdün'ün tarihine kısaca yer verilmiştir. Bugünkü Ürdün Krallığı'nın bulunduğu topraklar daha önce Osmanlı hâkimiyeti altında olduğu için devletin kurumsallaşmasında Osmanlının izleri görülmektedir. Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi temel alınarak oluşturulduğu gibi⁷ ilk yıllarda fetvâ işleri de Osmanlı dönemindeki usûl üzere yürütülmüştür. Bu nedenle Ürdün hükümetinin ilk yıllarında fetvâ sisteminin nasıl işlediğini saptayabilmek için Osmanlı taşra teşkilatında fetvâ kurumunun işleyişine yer verdik. Ayrıca Suriye Vilayet Salnamesi'nden Ürdün coğrafyasında görev yapan müftülerin ismini tespit etmeye çalıştık. Ürdün'ün tarihini işlerken kullandığımız temel kaynaklar; Muhammed Harîsât'ın *Muhâdarât fî tarihi'l-Ürdün ve hadâratihî* isimli eseri, Muhammed Hüseyin Mehâsine'nin *Safahât min târihi'l-Ürdün ve hadâratihî* adlı çalışması, Ahmed Sıdkî Ali Şükîrât'ın *Tarihü'l-idareti'l-Osmaniyye fî şarki'l-Ürdün: 1864-1918* adlı eseri ve Fazıl Mehdi Bayat'ın *Dirâsât fî târihi'l-'Arab fî'l-ahdi'l-Osmâni: Rü'ye cedîde fî dav'i'l-vesâik ve'l-mesâdiri'l-Osmaniyye* isimli eser olmuştur. Osmanlı döneminde taşrada fetvâ teşkilatını tespit edebilmek için ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal ve Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* isimli eserlerinden ve Mehmet Akif Aydın'ın *Türk Hukuk Tarihi* isimli çalışmasından istifade ettik. Ürdün Fetvâ Kurumunun tarihi ve teşkilat yapısı ile ilgili bilgilere ulaşma noktasında temel kaynaklarımız; İzzeddin Hatib et-Temîmî'nin *Takrîr*

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alhalalshah, İbrahim, “Ürdün Ahval-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Mukayesesi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, 2009.

'*ani'l-iftâ-i'l-âmm fi Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye* isimli çalışması, Dayfullah Selim Tilfâh'ın *el-Fetâvâ ve 'alâkatühâ bi teşri'i'l-medenî fi'l-Ürdün* isimli doktora tezi ve Süleyman Yusuf eş-Şeyhân'ın *el-Fetvâ fi'l-Ürdün Târîhen ve Fikhen ve Menhecen* adlı yüksek lisans çalışması ve kurumla ilgili çıkarılan mevzuat olmuştur. Ancak Kurumun tarihi ile ilgili kaynakların sınırlı olması ve var olan kaynaklarda da çelişkili bilgilerin yer alması çalışmayı zorlaştırmıştır.

İkinci bölümde Kurumun fetvâ verirken izlediği prosedür ve fetvâ yöntemi incelenmiştir. Günümüzde fıkıh problemlerine yaklaşım usullerini tespit edebilmek için öncelikle mezheplere göre fetvâ usûlüne yer verilmiş, daha sonra Kurumun takip ettiği metod fetvâlar çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde de klasik dönem fetvâ usûlünü tespit edebilmek için Hanbelî fakihî İbnül-Kayyim'in *İ'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-'alemîn* ve Hanefî fakihî İbnü'l-Hümâm'ın, *Şerhu Fethü'l-kadîr* isimli eserlerinden ve Osman Şahin'in *Fetvâ Âdâbı* isimli çalışmasından istifade edilmiştir. Bütün fetvâları incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için Kurumun yöntemi hakkında fikir verecek fetvâlar değerlendirilmeye alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Ahvâl-i Şahsiyye konusunda verilen fetvâlar değerlendirilmiştir. Bütün fetvâların incelenmesi mümkün olmadığı için Kurumun web sitesinde 2009 yılından bu yana yayınlanan fetvâlardan çeşitli hususlarıyla önemli görülen kararlar değerlendirilmiştir. Özel hayatın gizliliği dolayısıyla bütün fetvâlara ulaşamamıza müsaade edilmemesi çalışmanın sınırlarını daraltmıştır. Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu şer'î kaynaklara dayandığı için fetvâlar kanuna uygun olarak verilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde *Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu* ve Mahmud Sertâvî'nin kanunu şerhettiği *Şerhu Kânûni'l-ahvâl-i-ş-şahsiyye* isimli çalışması temel kaynaklarımız olmuş, bununla birlikte temel fıkıh kaynaklarımızdan fetvâlarda sıkça atıf yapılan Şafîî fakihî Hatîb eş-Şirbînî'nin *el-Muğni'l-muhtâc*'ı, Hanefî fakihî Mevsilî'nin *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*'ı, Hanbelî fakihî İbni Kudâme'nin *el-Muğni* adlı eseri de başvurduğumuz eserler arasında yer almıştır. İncelenen fetvâların Arapça aslına sonuç bölümünden sonraki ekler kısmında yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: ÜRDÜN'DE FETVÂNIN TARİHİ VE FETVÂ MÜESSESELERİ

1.1. Ürdün'ün Siyasî Tarihi ve İdarî Yapısı

Ürdün'de fetvânın geçirdiği tarihi süreci anlamlandırabilmek için Ürdün'ün siyasî tarihinden ve idarî yapısından bahsetmek yerinde olacaktır.

1.1.1. Ürdün'ün Siyasî Tarihi

Ürdün'ün siyasî tarihini Osmanlı idaresine girmeden önce, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra ve Krallığın kurulması olmak üzere üç başlık altında ele alacağız.

1.1.1.1. Osmanlı İdaresine Girmeden Önce Ürdün

Tarih boyunca çeşitli devletlerin egemenliği altına giren Ürdün topraklarının hâkimiyeti, m. 637 yılında Kudüs'ün fethiyle birlikte Müslümanların eline geçmiştir. Hulefa-i Râşidîn döneminde bugünkü Ürdün topraklarının Arap İslâm Devleti'ne bağlı Şam bölgesinin bir parçası olduğu görülmektedir.⁸ Bu dönemden sonra sırasıyla Emevîlerin ve Abbâsîler'in egemenliğine giren bölge; IX. ve X. yüzyıllarda Abbâsîler'in zayıflamasıyla Mısır'da ortaya çıkan Tolunoğulları ve İhşidîler gibi mahallî hanedanların egemenliğine girmiştir.⁹ Daha sonra Fatımîlerin hâkimiyeti altına giren bölgeyi XII. yüzyılda bir süre Haçlılar ele geçirmiştir. M. 1187 yılında Selâheddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethetmesiyle birlikte Eyyûbîler'in yönetimine giren Ürdün'de, m. 1260 yılından Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini yaptığı m. 1516 tarihine kadar Memlükler hüküm sürmüştür.¹⁰

⁸ Seyithanoğlu, Kenan (edt.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul: Çağ Yay., 1993, XIII, 448; Ceylan, Ayhan, "Ürdün'de Anayasal Gelişim", *AÜEHFD*, c. VI, sy. 1-4, 2002, s. 34-35; Tomar, Cengiz, "Ürdün", *DİA*, XXXII, 354.

⁹ Tomar, *a.g.md.*, s. 355.

¹⁰ Seyithanoğlu, *a.g.e.*, XIII, 448; Tomar, *a.g.md.*, s. 355; Ceylan, *a.g.m.*, s. 35-36.

1.1.1.2. Osmanlı Döneminde Ürdün

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı ordusu, Mercidabık'ta Kansu Gavri komutasındaki Memlük ordusunu hezimete uğratarak (24 Ağustos 1516), bugünkü Ürdün'ü de içine alan Şam bölgesinin hâkimiyetini ele geçirmiştir.¹¹ Yavuz Sultan Selim bölgenin fethinden sonra idarî düzenlemesini de yapmış, Şam vilayeti olarak isimlendirilen bölgeyi, Osmanlı taşra idare sistemine göre, eyalet, sancak, kaza, nahiye ve karye şeklinde taksim ederek Şam vilayetinin yönetimini Memlüklüler zamanındaki Çerkez beylerinden Canberdi Gazalî'ye devretmiştir. Bugünkü Ürdün topraklarını kapsayan Aclun Sancağında¹² ise Gazzevî ailesi sancak beyi olarak tayin edilerek yönetimde bırakılmış, m. 1517-1590 yılları arasında yönetimde kalarak bölgede düzeni sağlamıştır.¹³

Miladi XVII. yüzyılda Aclun bölgesinde yöneticiler ve mahalli güçler arasında çekişme sürüp gitmiştir. XVIII. yüzyılda bölgesel güç Zeydanîlerin hâkimiyetine giren İrbid ve Aclun, on yıl Şeyh Ahmed Zahir Ömer ez-Zeydanî'nin hâkimiyetinde kaldıktan sonra m. 1775'te tekrar Osmanlı idaresi altına girmiştir.¹⁴

Cezzar Ahmet Paşa'nın sert bir siyaset uygulaması nedeniyle yönetimde kaldığı dönemde bölgede birçok olay vuku bulmuş, bazı bedevî kabileleri isyan etmiştir. Burası hac yolu üzerinde bulunduğu için bölgenin güvenliğini sağlama kaygısıyla isyanlar Osmanlı Devleti tarafından dikkatlice takip edilmiş ve yine Cezzar Ahmed Paşa'nın marifetiyle bastırılmıştır.¹⁵

XIX. yüzyılda Arabistan yarımadasındaki Vehhâbîlik hareketinin Ürdün'ü de etkilediği görülmektedir. M. 1809-1810 yıllarında Ürdün'ün tamamını ele geçirip Suriye'ye yaklaşan

¹¹ Harîsât, Muhammed Abdülkadir, *Muhâdarât fî tarihi'l-Ürdün ve hadâratihî*, İrbid: Müessesetu Hammade li'd-dirâsâti'l-câmiyye, 2000, s. 112; Mehâsine, Muhammed Hüseyin, *Safahât min tarihi'l-Ürdün ve hadâratihî*, Amman: Vizâratü's-Sekâfe, 2000, s. 135; Bayat, Fazıl Mehdi, *Dirâsât fî târihi'l-'arab fî'l-ahdi'l-Osmani: Rü'ye cedîde fî dav'i'l-vesâik ve'l-mesâdiri'l-Osmaniyye*, Beyrut: Dârü'l-medâri'l-İslâmî, 2003, s. 170; Ceylan, *Ürdün'de Anayasal Gelişim*, s. 36.

¹² Aclun Sancağı: Memlüklüler döneminde Aclun ve Kerek Kazası denilen bölgeyi kapsamaktadır ve Osmanlı döneminde Aclun Livası olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Mehasine, *a.g.e.*, s. 137.

¹³ Mehasine, *a.g.e.*, s. 137; Tomar, "Ürdün" md., s. 355; Şükirat, Ahmed Sıdkı Ali, *Tarihü'l-idareti'l-Osmaniyye fî şarki'l-Ürdün: 1864-1918*, Amman: Matabiü'l-îman, 1992, s. 28.

¹⁴ Mehasine, *a.g.e.*, s. 138; Şükirat, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁵ Mehasine, *a.g.e.*, s. 139; Şükirat, *a.g.e.*, s. 25; Tomar, *a.g.md.*, s. 355; Emecen, Feridun, "Cezzar Ahmed Paşa", *DİA*, VII, 516.

Vehhabî gurupları durdurmakla görevlendirilen Mısır valisi Mehmed Ali Paşa bunları bertaraf etmiş; ayrıca Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa bölgede çıkan yerel isyanları bastırmıştır. Askerî ve ekonomik yönden güçlenen Mehmed Ali Paşa Şam Vilayeti'nin kendi hâkimiyetine verilmesini talep etmiş, bu isteği padişah II. Mahmud tarafından reddedilince İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birlikleri bölge yönetimini ele geçirmiştir. M. 1831-1840 tarihleri arasında bölge İbrahim Paşa'nın yönetiminde kalmış, Avrupa Devletleri'nin araya girmesiyle yapılan anlaşma sonucu Mehmed Ali Paşa Mısır'a çekilerek Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını bildirmiş ve bölge tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.¹⁶

İbrahim Paşa'nın Suriye vilayetinden ayrılmasından sonra bölgedeki karışıklıklar daha fazla artmıştır. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü merkezî zafiyet nedeniyle Bu coğrafyada uyguladığı politika, vergilerin artırılması, bölge halkının askere alınması ve İttihat ve Terakkî yönetiminin Araplara karşı tutumu gibi sebeplerle Osmanlı yönetimine karşı oluşan hoşnutsuzluk, Kerek'te başlayıp daha sonra bütün bölgeyi kaplayacak bir ayaklanmanın fitilini ateşlemiştir. Arapların milliyetçilik akımından etkilenmeleri, Avrupa devletlerinin bölgeye olan tesiri, Osmanlı sınırları içindeki azınlıklara verilen haklara rağmen Araplara olumsuz anlamda ayrıcalık yapıldığının düşünülmesi ve Osmanlı Devletinin bölgedeki ayaklanmaya sert müdahalesi, İngilizlerle görüşme halinde olan Şerif Hüseyin'in Hicaz'da isyan başlatmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷

Şerif Hüseyin'in isyanı Ürdün'ü de etkilemiş, İngilizlerin desteği ile Cidde'yi ele geçirip, Medine'yi koruyan Türk birliklerinin Şam'a çekilmesi üzerine sırayla Akabe, Kerek, Tafiye, Ma'an, Salt, Amman ve İrbid'i ele geçirmişlerdir. Böylece m. 1918'in sonunda Ürdün Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmış ve bu dönemden itibaren Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yönetimi altına girmiştir.¹⁸

¹⁶ Mehasine, *Safahât*, s. 147-152; Şükirat, *Tarihü'l-idareti'l-Osmaniyye*, s. 32-34; Ceylan, *Ürdün'de Anayasal Gelişim*, s. 38.

¹⁷ Mehasine, *a.g.e.*, s. 157-160, 172-173; Tomar, "Ürdün" md., s. 355; Ceylan, *a.g.m.*, s. 39-40.

¹⁸ Şükirat, *a.g.e.*, s. 78; Tomar, *a.g.md.*, s. 356; Seyithanoğlu, *Büyük İslâm Tarihi*, XIII, 450.

1.1.1.3. Doğu Ürdün Emirliği'nden Hâşimî Ürdün Krallığı'na

İngiltere çıkarlarına ters düştüğü için ayaklanma öncesinde Şerif Hüseyin'e vermiş olduğu vaatleri yerine getirmemiş, üstelik Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, 1920'de Fransızlar tarafından Suriye'den uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine, Doğu Ürdün bölgesinde kurulan yerel hükümetlerin, örgütlenmenin yönetilmesi için Şerif Hüseyin'den yardım istemesi üzerine Emir Abdullah b. Hüseyin Ürdün'e gelerek 1921'de, İngilizlerin desteğiyle, kendisini Doğu Ürdün Emiri ilan etmiştir.

1923'te Ürdün, İngiliz mandasının yönetiminde Doğu Ürdün Emirliği adı altında özerklik kazanmış, 25 Mayıs 1946'da bağımsızlığını elde ederek Doğu Ürdün Krallığına dönüşmüştür.¹⁹ 1948 Arap-İsrail savaşı sonunda sınırları değişen devletin ismi Ürdün Hâşimî Krallığı olarak değiştirilmiştir.²⁰ Kral Abdullah b. Hüseyin'in 1951'de bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından tahta geçen Tallal b. Hüseyin psikolojik problemleri olduğu gerekçesiyle 1952'de tahttan indirilerek yerine kardeşi Hüseyin kral olmuş; 1953-1999 yılları arasında tahtta kalarak gerek iç sorunlar, gerekse Filistin meselesi dolayısıyla İsrail ile olan ilişkilerde pek çok problemle uğraşmıştır.

1967 'Altı Gün Savaşı'na katılan Ürdün, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki topraklarını kaybetmiştir. Bu savaşlar sonucunda Ürdün'e göç eden Filistinliler ülkede problemlere neden olmuş, 1970-71'de iç savaş çıkmıştır. 1994 yılında ABD'nin aracılığıyla İsrail ile barış antlaşması yapılarak karşılıklı diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Kral Hüseyin 1999 yılında vefat etmeden önce oğlu Abdullah'ı veliyaht tayin etmiş ve onun ölümünün ardından II. Abdullah kral olmuştur.²¹

¹⁹ Armağan, Mücahit, "Ortadoğu Barış Sürecinde Ürdün'ün Rolü" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2006, s. 14; Tomar, "Ürdün" md., s. 356; Ceylan, *Ürdün'de Anayasal Gelişim*, s. 40-44.

²⁰ Armağan, *a.g.e.*, s. 14; Tomar, *a.g.md.*, s. 356; Mehasine, *Safahât*, s. 204.

²¹ Mehasine, *a.g.e.*, s. 223-227, 234-245; Armağan, *a.g.e.*, s. 16-17, 19-31; Tomar, *a.g.md.*, s. 356.

1.1.2. Ürdün'ün İdarî Yapısı

Ürdün'de Osmanlı döneminde görev yapmış müftüleri tespit edebilmek için önce Osmanlı döneminde bölgedeki idarî yapıyı inceleyecek ardından Ürdün Hâşimî Krallığının kurulmasından sonraki durumu ele alacağız.

1.1.2.1. Osmanlı Döneminde Ürdün İdarî Yapısı

Klasik dönem Osmanlı yönetiminde taşra idaresi yukarıdan aşağıya eyalet, sancak (liva), kaza, nahiye, köy (karye) şeklinde taksim olunmaktadır. Şam bölgesi de fetihten sonra Yavuz Sultan Selim tarafından bu idarî düzenlemeye göre Şam Vilayeti²² merkez olmak üzere sancak ve kazalara ayrılmıştır.²³ Ürdün de bu vilayetin bir bölgesini oluşturmaktadır.

XVI. yüzyılda bölgeye ait tahrir defterlerinde bugün Ürdün toprakları olan mıntıkada Salt, Aclun, Kerek-Şevbek kazalarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte bölgenin özellikle salnamelerin yayımlanmasından önceki yıllardaki idarî durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi vermek ne yazık ki güçtür. Bu nedenle bugünkü Ürdün Devleti sınırları içinde kalan topraklarda oluşturulan sancak ve kazaların idarî durumunu salnamelerin yayımlanma tarihinden itibaren tespiti çalıştık.²⁴

Bölgedeki idarî taksimat değişiklik arz ettiği için sabit bir yapıdan söz edilememektedir. Bu nedenle kazaların geçirmiş olduğu idarî değişim sürecini tablo halinde göstermek yerinde olacaktır.

²² Osmanlı'nın son dönemlerinde Şam Vilayeti, Suriye Vilayeti olarak anılmaya başlamıştır.

²³ Bayat, *Dirâsât*, s. 170; Ceylan, *Ürdün'de Anayasal Gelişim*, s. 37.

²⁴ Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ilk defa h. 1263 m. 1847 tarihinde; Suriye Vilayet Salnamesi ise h. 1285 m. 1868 tarihinde çıkarılmıştır.

Tablo 1: ACLUN²⁵

Tarih	İdari durumu	Bağlı Olduğu Kaza	Bağlı Olduğu Sancak	Bağlı Olduğu Vilayet
1848-1852	Kaza	-	Şam	Şam
1852-1860	Sancak	-	Aclun	Şam
1860-1868	Kaza	-	Havran	Şam
1868-1871	Kaza	-	Havran	Suriye ²⁶
1871-1872	Kaza	-	Belka	Suriye
1872-1918	Kaza	-	Havran	Suriye

Tablo 2: KEREK

Tarih	İdari durumu	Bağlı Olduğu Kaza	Bağlı Olduğu Sancak	Bağlı Olduğu Vilayet
1849-1868	Nahiye	Aclun	Havran	Şam
1868-1877	Kaza	-	Belka	Suriye
1877-1888	Kaza	-	Belka	Suriye
1888-1892	?	?	?	?
1892-1895	Kaza	-	Ma'an	Suriye
1895-1918	Sancak	-	Kerek	Suriye

²⁵ 1517 yılında ilk defa Aclun sancağı oluşturulmuştur. 1527 tarihli sancak tayin defterinde Salt ve Aclun sancağı olarak geçmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Salt ve Aclun Sancağı günümüz Ürdün topraklarının hepsini kapsıyordu. 1568-1574 arası dönemi kapsayan belgelerde ise Aclun Sancağı ve Kerek ve Şevbek Sancağı olmak üzere iki sancak oluşturulmuştur. Şükirat Aclun'un 1517-1591 yılları arasında direk Bâb-ı Âlî'ye bağlı olduğunu belirtirken, Bayat 1550-1551 tarihli vesikaya göre Şam vilayeti'ne bağlı olduğunu ifade etmektedir (Bkz. Şükirat, *Tarihü'l-idareti'l-Osmaniyye*, s. 28; Bayat, *Dirâsât*, s. 175).

²⁶ 1864 tarihinde çıkartılan Vilayet Nizamnamesi'ne göre Şam, Sayda ve Trablusşam vilayetleri Suriye vilâyeti adı altında birleştirilmiştir (Buzpınar, Şit Tufan, "Suriye", *DİA*, XXXVII, 552).

Tablo 3: SALT

Tarih	İdari durumu	Bağlı Olduğu Kaza	Bağlı Olduğu Sancak	Bağlı Olduğu Vilayet
1868-1888	Kaza	-	Belka	Suriye
1889-1894	Kaza	-	Havran	Suriye
1894-1918	Kaza	-	Kerek	Suriye

Tablo 4: MA'AN

Tarih	İdari durumu	Bağlı Olduğu Kaza	Bağlı Olduğu Sancak	Bağlı Olduğu Vilayet
1870-1873	Kaza	-	Belka	Suriye
1874-1875	Kaza	-	Şam	Suriye
1876-1878	Kaza	-	Belka	Suriye
1879-1880	Kaza	-	Kudüs Mutasarrıflığı	Suriye
1881-1886	Nahiye	Salt	Belka	Suriye
1892-1895	Sancak	-	Ma'an	Suriye
1896-1918	Kaza	-	Kerek	Suriye

Tablo 5: TAFİLE

Tarih	İdari durumu	Bağlı Olduğu Kaza	Bağlı Olduğu Sancak	Bağlı Olduğu Vilayet
1868-1871	Nahiye	Ma'an	Belka	Suriye
1871-1892	?	?	?	?
1892-1894	Kaza	-	Ma'an	Suriye
1894-1918	Kaza	-	Kerek	Suriye

1.1.2.2. Ürdün Hâşimî Krallığı'nın İdarî Yapısı

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Suriye topraklarından çekilmesi ve bölgede yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte idarî yapılanmada da değişiklikler olmuştur. 1921'de kurulan Doğu Ürdün Emirliği; Salt, Aclun, Kerek olmak üzere üç vilayetten oluşuyordu. Vilayetler kaymakamlık ve müdürlüklerden meydana geliyordu. İzleyen yıllarda Ürdün'ün idarî taksimatında aşağıda görüleceği üzere pek çok değişiklik olmuştur.

- 1923'de yeni bir düzenleme yapılarak Amman, Kerek, Madaba, Salt, Ceraş, İrbid olmak üzere altı vilayet oluşturulmuştur.
- 1927 yılında ise üç dereceli bir düzenleme yapılmıştır:²⁷
 1. Birinci Derece Yönetim: İrbid, Salt, Kerek, Ma'an
 2. İkinci Derece Yönetim: Cebel-i Aclun, Ceraş, Madaba, Amman, Tafiye, Akabe.
- Üçüncü Derece Yönetim: Kûre, Benî Kinane, er-Remsa, el- Bâkura, Ümmü Kays, Tel Erba'in, el-Giza, Zeyban, Vadiü'l-Yesr, ez-Zerka, Gavr es-Sâfi, Şevbek. 1928-1946 yılları arasında Ürdün'de dört vilayet görülmektedir:²⁸
 1. Aclun vilayeti, merkezi İrbid'dir. İrbid, Aclun ve Ceraş olmak üzere üç kazası vardır.
 2. Belka vilayeti, merkezi Salt'tır. Amman, Madaba, Salt olmak üzere üç kazası vardır.
 3. Kerek vilayeti, merkezi Kerek'tir. Kerek ve Tafiye olmak üzere iki kazası vardır.
 4. Ma'an vilayeti, merkezi Ma'an'dır. Akabe kazası da buraya bağlıdır.
- 1957 yılında çıkarılan yönetmelikle Ürdün Hâşimî Krallığı sekiz vilayete ayrılmıştır:²⁹ Amman, Kudüs, Belka, Nablus, Aclun, el- Halil, Ma'an, Kerek.
- 1964'de çıkarılan yönetmelikle İrbid, Cüneyn, Zerka vilayetleri oluşturulmuş, Aclun ise kazaya dönüştürülmüştür.³⁰

²⁷ et-Taksimâtu'l-İdâriyye fi'l-Ürdün, <http://goo.gl/cSgoHA>, (17.11.2013).

²⁸ et-Taksimâtu'l-İdâriyye fi'l-Ürdün, <http://goo.gl/cSgoHA>, (17.11.2013).

²⁹ Nizâmu't-Taksimâti'l-İdâriyye, nr. 895, md. 2, 1957. (Metnin tamamına ulaşmak için bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/general_bylaw.jsp?no=895&year=1957, 17.11.2013).

³⁰ Nizâmu't-Taksimâti'l-İdâriyye, nr. 21, md. 2, 1964. (Metnin tamamına ulaşmak için bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1964&no=21, 17.11.2013).

- 1965 tarihli yönetmelikte ise Zerka ve Cüneyn kazaya dönüştürülmüş, diğerleri aynen kalmıştır.³¹
- 1985 tarihinde çıkarılan yönetmelikte mevcut vilayetlere Zerka, Maфраq ve Tafiye'nin eklendiği görülmektedir.³²
- 1995 tarihli yönetmelikle Madaba, Ceraş, Aclun ve Akabe vilayetleri kurulmuştur.³³ Mevcut vilayet sayısı on ikiye yükselmiştir.³⁴
- 01.01.2001 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 46 sayılı İdarî Taksimat Yönetmeliğine göre Ürdün idarî bakımından İrbid, Aclun, Ceraş ve Maфраq vilayetlerini kapsayan kuzey bölgesi; Amman, Zerka, Belka, Madaba vilayetlerini kapsayan merkez bölgesi; Kerek, Ma'an, Tafiye, Akabe vilayetlerini kapsayan güney bölgesi olmak üzere üç ana bölge, on iki vilayete ayrılmıştır. Vilayetler kazalara; kazalar ise nahiyeye ve köylere ayrılmaktadır.³⁵

1.2. Ürdün'de Fetvânın Tarihi Seyri

“Dinî meselelerde sorulan sorulara müftü tarafından verilen cevap”³⁶ şeklinde tanımlayabileceğimiz fetvânın İslâm hukukunda önemli bir yeri vardır. Dinin aslî kaynağı olan Kitap ve Sünnetten bütün Müslümanların hüküm çıkarması mümkün olmadığı için Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar her dönemde dinin doğru anlaşılması ve yaşanması hususunda ehl-i taklidin/avamın kendilerine başvuracağı ehl-i ihtisas

³¹ Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 125, md. 2, 1965. (Bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1965&no=125, 17.11.2013). 1970 ve 1972 tarihli yönetmeliklerde bu düzenlemenin korunduğu görülmektedir. Bkz. Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 53, md. 2, 1970. (Bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1970&no=53, 17.11.2013); Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 78, md. 2, 1972. (Bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1972&no=78, 17.11.2013).

³² Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 35, md. 2, 1985. (Bkz. http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1985&no=35, 17.11.2013).

³³ Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 31, md. 2, 1995, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1995&no=31, (17.11.2013). 2000 yılında çıkartılan yönetmelikte bu taksimatın aynen korunduğu görülmektedir. Bkz: Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 46, md. 2, 2000, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2000&no=46, (17.11.2013).

³⁴ Kudüs, el- Halil ve Nablus 1967 'Altı Gün Savaşı' ile İsrail'in hâkimiyetine girmiş olmasına rağmen 1985 tarihli İdarî Taksimat yönetmeliğinde vilayet olarak yer almaktadır.

³⁵ Nizâmu't-Taksimâtî'l-İdâriyye, nr. 46, md. 2-3; 2000; et-Taksimâtü'l-İdâriyye fi'l-Ürdün, <http://goo.gl/cSgoHA>, (17.11.2013); Alpay, Yalın-Ertürk, Yavuz Mehmet, *Ürdün Ülke Analizi*, Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2004. <http://www.egebirlik.org.tr/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-URDUN-2004.pdf>, (17.11.2013).

³⁶ Mardin, Ebü'l-Ula, "Fetvâ", *İA*, Ankara: MEB, t.y., IV, 583; Atar, "Fetva" md., s. 487.

(müctehid/müftü) var olmuştur. Osmanlılara gelinceye kadar danışma/istişare mantığıyla işleyen fetvâ faaliyetinin Osmanlılarda şeyhülislamlık makamının kurulmasıyla birlikte başlı başına bir kurum haline geldiği görülmektedir.

Tezimizin konusunu oluşturan Ürdün coğrafyasında, günümüzde fetvâ ile ilgili yapıyı daha iyi analiz edebilmek için yakın tarihimizde bölgedeki uygulamayı tespit etmek faydalı olacaktır. Bu nedenle Osmanlı taşra teşkilatında fetvâ sistemini inceleyecek ve salnamelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla bölgede görev yapan müftülerin isimlerini vermeye çalışacağız. Daha sonra ise Osmanlı'nın Ürdün coğrafyasından çekilmesinden itibaren günümüze kadar bölgede fetvânın geçirdiği süreci inceleyeceğiz.

1.2.1. Osmanlı Döneminde Ürdün'de Fetvâ

Osmanlı Devletinde fetvâ yetkisi meşihat makamına aittir. Merkez müftüsü olan şeyhülislam; dinî, siyasî ve idarî konularda sorulan sorulara fetvâ verirdi. Şeyhülislam tarafından³⁷ vilayet sancak ve kazalara tayin olunan müftülerde aynı görevi burada yerine getirirdi.

İlmiye sınıfına mensup ve ilmî kudreti olan kişiler müftü olarak görevlendirilirdi. Şeyhülislam müftülere gönderdiği atama kararnamesinde; “Hanefî fıkhi ile sahih kavle göre” fetvâ verip Müslümanların ihtiyacını karşılamalarını, fetvâlarında nakil yazmalarını³⁸ ve kendi mühürlerini basarak nerenin müftüsü olduğunu belirtmelerini istemektedir.³⁹ Osmanlı'da Hanefî mezhebi resmî mezhep olarak kabul edilmiş ve kadılar hükümlerinde, müftüler fetvâlarında bu mezhepteki hâkim ya da en sahih görüşe göre hüküm ve fetvâ vermekle mükellef tutulmuşlarsa da genel kabul görmeyen bir Hanefî görüşü veya diğer mezheplerce kabul edilen bir ictihadın zamanın maslahatına daha uygun olduğu mütalaa

³⁷ M. 1574'e kadar müftülerin tayini sadrazama aitti. Bu tarihten itibaren vilayet, sancak ve kaza müftüleri mevâlî denilen büyük kadılıkların ve kazaskerlerin yanında, imam hatip ve müezzinlerin tayinleri de şeyhülislama verildi. Bkz. İpşirli, Mehmet, “Şeyhülislam”, *DİA*, XXXIX, 94; Cihan, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*, İstanbul: Birey Yay., 2004, s. 36.

³⁸ “İftâ ile mutasarrıf olup esahh-ı ekvâl-i eimme-i Hanefiyye'den naklini yazmak üzere emr-i şerif rica olunur.” Bkz. İbnülemin, Tevcihat kayıtları, nr. 670, 674,675'dan naklen: Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 179.

³⁹ Heyd, Uriel, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine –Makaleler-*, Çev. Ferhat Koca, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002, s. 79, 81; Mardin, “Fetva” md., s. 583.

edildiğinde padişahın onayı alınarak bu görüşle hüküm ve fetvâ verilebilirdi.⁴⁰ Mekke, Medine, Halep, Kudüs, Kahire gibi nüfusunun çoğu Şafîî, Hanbelî, Mâlikî mezheplerine mensup olan vilayetlerde ise Hanefî ‘başkadı’nın riyasetinde kendi mezheplerinde fetvâ vermek üzere diğer üç mezhepten de kadı tayin edilirdi. Bu müftüler yalnızca mezhepleriyle ilgili hususlarda fetvâ verme hakkına sahiplerdi.⁴¹ Müftü olmayan kazalarda fetvâ işlerine kadılar bakardı.

Taşrada müftü, kadının en önemli yardımcısıdır. Davaya uygulanacak hukuk kuralının tespitinde, bir konu ile ilgili farklı görüşlerin bulunması durumunda Hanefî mezhebindeki râcih görüşün belirlenmesinde kadıya yardımcı olmuştur. Ayrıca kadı tereddüde düştüğü bazı meselelerde müftüden fetvâ sorarak aldığı cevaba göre hüküm vermiştir. Diğer taraftan da kadıların hükümlerinin hukuka uygunluğunu sağlamada müftülerin önemli bir fonksiyonu vardır. Sonuçlanan davalarda haksız çıkan taraf kadıdan aldığı îlamı müftüye götürüp kontrol ettirmiştir. Kadıların verdiği hükümler her zaman müftülerin ilmî denetimine açıktır. Bu yönüyle müftülerin yargı denetimi rolü üstlendikleri görülmektedir.⁴²

Müftü kendisinden fetvâ istenen meselelerde önce “zâhirü’r-rivâye” kitaplarına bakar, râcih olan görüşü tespit ederek buna göre fetvâ verirdi. Bu kitaplardan hüküm çıkarmakta zorlanan mukallit müftüler, önceki müftü veya şeyhülislamın fetvâ kitaplarından yararlanmışlardır.⁴³ Dönemin şeyhülislamının fetvâları da taşra müftüleri için bir kaynak niteliği taşımaktadır.

1.2.1.1. Osmanlı Döneminde Ürdün Bölgesinde Görev Yapan Müftüler

Osmanlı döneminde merkezde şeyhülislamın yürüttüğü fetvâ işinin, taşrada her vilayet, sancak ve kazaya şeyhülislam tarafından tayin edilen müftüler tarafından yerine

⁴⁰ Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 1996, s. 100; Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi*, s. 80-81; Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Bursa: Arasta Yay., 2001, s. 291-292.

⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, s. 174; Aydın, *a.g.e.*, s. 100-101; Heyd, *a.g.e.*, s. 95; Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi –İslahat Fermanı Devri*, Ankara: TTK, 1976, VI, 140; Cici, *a.g.e.*, s. 294.

⁴² Aydın, *a.g.e.*, s. 104; İnanır, Ahmet, “İbn Kemâl’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2008, s. 69; Demir, Abdullah ve diğer, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı* (edt. Gündüz, Tufan), Ankara: Grafiker Yay., 2012, s. 89,302.

⁴³ Atar, “Fetva” md., s. 495.

getirildiğine yukarıda değinmiştik. Tezimizin ilgilendiği coğrafya olması dolayısıyla bugünkü Ürdün bölgesinde görevlendirilen müftüleri tespitte çalıştık. Suriye Vilayet Salnâmesi'nde isimleri zikredilen müftüler aşağıdaki gibidir:

Havran'da görev yapan müftüler:

h.1286 m.1869 yılında Havran Sancağı Müftüsü Abdülganî Efendi'dir.⁴⁴ h.1288 m.1871 yılında sancak müftüsü olarak tayin edilen Rifâizâde Mahmud Efendi'nin h.1291 yılına kadar bu görevi yürüttüğü görülmektedir.⁴⁵ h.1291 m.1874 tarihinde Havran Sancağı Müftülüğü görevine getirilen Muhammed Taybî Efendi, son defa h.1318 m.1900 tarihinde çıkartılan Suriye Salnamesi'nde de aynı görevde bulunmaktadır.⁴⁶

Kerek'de görev yapan müftüler:

h.1284/1285 m.1868 yılından h.1309/1310 m.1892 yılına kadar Belka Sancağına bağlı bir kaza olan Kerek'e müftü tayin edilmemiş; h.1312/1313 m.1895 yılında sancağa dönüştürüldüğünde ilk defa Muhammed Şemseddin Efendi müftü olarak atanmıştır. Son defa h.1318 m.1900 tarihinde yayınlanan Suriye Vilayet Salnamesinde Muhammed Şemseddin Efendi'nin makamını koruduğu görülmektedir.⁴⁷

Salt'da görev yapan müftüler:

h.1284 m.1868 – h.1305 m.1888 tarihleri arasında Belkâ Sancağına bağlı bir kaza olan Salt'ta; h.1288 m.1871 tarihinden Salt Kazasının Havran Sancağına bağlandığı h.1305 m.1888 tarihine kadar Şeyh Mustafa Efendi'nin müftülük görevini yürüttüğü tespit edilmiştir.⁴⁸ h.1305 m.1888 tarihinde Havran'a bağlanan Salt kazasında müftü yine Şeyh

⁴⁴ *Salnâme-i Vilâyet-i Suriye (SVS)*, Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası, h. 1286, s. 99.

⁴⁵ *SVS*, h. 1288, s. 84; *SVS*, h. 1289, s. 102.

⁴⁶ *SVS*, h. 1291, s. 85; *SVS*, h. 1292, s. 108; *SVS*, h. 1293, s. 119; *SVS*, h. 1294, s. 112; *SVS*, h. 1295, s. 102; *SVS*, h. 1296, s. 103; *SVS*, h. 1297, s. 217; *SVS*, h. 1298, s. 221; *SVS*, h. 1299, s. 247; *SVS*, h. 1300, s. 246; *SVS*, h. 1301, s. 191; *SVS*, h. 1302, s. 182; *SVS*, h. 1303, s. 170; *SVS*, h. 1304/1305, s. 120; *SVS*, h. 1305/1306, s. 116; *SVS*, h. 1307/1308, s. 126; *SVS*, h. 1309/1310, s. 186; *SVS*, h. 1311/1312, s. 224; *SVS*, h. 1312/1313, s. 208; *SVS*, h. 1315, s. 200; *SVS*, h. 1316, s. 208; *SVS*, h. 1318, s. 210.

⁴⁷ *SVS*, h. 1312/1313, s. 204; *SVS*, h. 1315, s. 216; *SVS*, h. 1316, s. 224; *SVS*, h. 1318, s. 224.

⁴⁸ *SVS*, h. 1288, s. 90; *SVS*, h. 1289, s. 107; *SVS*, h. 1290, s. 100; *SVS*, h. 1291, s. 90; *SVS*, h. 1292, s. 113; *SVS*, h. 1294, s. 117; *SVS*, h. 1295, s. 85; *SVS*, h. 1296, s. 89; *SVS*, h. 1297, s. 213; *SVS*, h. 1298, s. 217; *SVS*, h. 1299, s. 240; *SVS*, h. 1300, s. 240; *SVS*, h. 1301, s. 188; *SVS*, h. 1302, s. 179; *SVS*, h. 1303, s. 155.

Mustafa Efendi'dir.⁴⁹ h.1309-1310 tarihinden h.1315 tarihine kadar Salt müftülüğünün münhal olduğu görülmektedir.⁵⁰ h.1312-1313 m.1894 tarihinden itibaren Kerek Sancağına bağlı bir kaza olan Salt'ta münhal olan müftülük makamına h.1317 tarihinde Muhammed Salih Efendi'nin tayin edildiği, h.1318 tarihli son salnamede de müftülük makamında yine aynı ismin bulunduğu saptanmıştır.⁵¹

Salnâmelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Tafiye, Ma'an ve Aclun bölgelerine müftü tayin edilmemiştir.

1.2.2. Ürdün Hâşimî Krallığı'nın Kurulmasından İtibaren Ürdün'de Fetvâ

Krallığın kurulmasından itibaren Ürdün coğrafyasında yaşayan halkın fetvâya müteallik işlerinin nasıl yürütüldüğü incelendiğinde fetvânın dört önemli dönemden geçtiği tespit edilmektedir. İlk dönem, Emirliğin kuruluşundan başmüftü atanıncaya kadar geçen süreç; ikinci dönem, başmüftünün atanmasından Fetvâ Kurumunun oluşturulmasına kadar geçen süreç; üçüncü dönem, Fetvâ Kurumunun oluşturulmasından Fetvâ Kanununun çıkarılmasına kadar geçen süreç; dördüncü dönem ise Fetvâ Kanununun çıkarılmasından günümüze kadar geçen süreç olarak belirlenebilir. Bu dönemleri aşağıda tek tek inceleyeceğiz.

1.2.2.1. Ürdün Devleti'nin Kurulmasından Başmüftünün Tayin Edilmesine Kadar Fetvâ (1921-1941/1944)

1921 yılında Doğu Ürdün Emirliği'nin kurulup, 1946 yılında da bağımsızlığını kazandığına daha önce değinmiştik. Osmanlı hâkimiyetinin bölgeden çekilmesinden sonra izleyen yıllarda fetvâ işlerinde önemli bir değişikliğin olmadığı gözlemlenmektedir. Doğu Ürdün Emirliği döneminde (1921-1946), Osmanlıda olduğu gibi fetvâda Hanefî mezhebi esas alınmıştır. Her sancakta insanların ibadât, muâmelât ve ahvâl-i şahsiyye konularında

⁴⁹ *SVS*, h. 1306, s. 122; h. 1307/1308, s. 134.

⁵⁰ *SVS*, h. 1309/1310, s. 195; *SVS*, h. 1311/1312, s. 234; *SVS*, h. 1312/1313, s. 225; *SVS*, h. 1315, s. 219; ; *SVS*, h. 1316, s. 228.

⁵¹ *SVS*, h. 1318, s. 220; *SVS*, h. 1318, s. 229.

danıştıkları mahalli müftüler bulunuyordu.⁵² Ancak Osmanlı döneminde olduğu gibi bu müftülerin bağlı olduğu şeyhülislamlik veya başmüftülük gibi bir kurum olmadığı için ayrıca verilen fetvâlar da kayda alınmadığından fetvâda belirli bir disiplin gözetilip gözetilmediği ve fetvâların denetlenip denetlenmediği hususu tespit edilememektedir.

Vilayet, mutasarrıflık ve kaymakamlık gibi idarî birimlerde bulunan kadıların yanında çeşitli problemlerin çözümünde danıştıkları müftüler vardı. Müftüler de kendi yetkilerini aşan meseleleri kadiya yönlendiriyordu.⁵³ Toplum nazarında statüleri oldukça iyi olup halkı yönlendirme ve irşatta aktif rol oynayan müftüler, devletin ilk yıllarında istikrar ve emniyetin sağlanmasında ve toplum içindeki problemlerin giderilmesinde büyük gayret sarf etmişlerdir.

Bu dönemde fetvâ işlerini tanzim eden bir kurumun ya da resmî makamlar tarafından tayin edilen bir görevlinin olmayışı nedeniyle gerek sözlü gerekse yazılı olarak verilen fetvâların tedvini mümkün olmamıştır. Bu durum, dönemin hem usûl hem de içerik açısından incelenmesini imkânsız kılmaktadır.⁵⁴ Kralın emriyle ülkeye ilk başmüftü tayin edilinceye kadar fetvâ işleri bu hal üzere devam etmiştir.

1.2.2.2. Başmüftü Tayin Edilmesinden Fetvâ Kurumunun Oluşturulmasına Kadar Fetvâ (1941/1944-1966)

Ürdün bölgesi Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra kurulan Doğu Ürdün Emirliği döneminde fetvâ faaliyeti mahallî müftüler vasıtasıyla devam etmiştir. Emirliğin krallığa dönüşmesinin ardından devletin çeşitli kademelerinde görülen yapılanma ve kurumsallaşma çabalarının etkileri fetvâda da görülmektedir. İslâm toplumunda hayatın idamesi için vazgeçilmez bir unsur olan fetvâ müessesesine verilen önemin neticesi olarak ülkeye ilk

⁵² Temîmî, İzzeddin Hatib, *Takrîr 'ani'l-iftâ-i'l-'âmm fi Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye*, Müdüriyyetü'l-İftâ'l-Ürdüniyye, 1986, s. 7; eş-Şeyhân, Süleyman Yusuf, “el- Fetvâ fi'l-Ürdün Târihen ve Fikhen ve Menhecen” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye Külliyyetü'd-dirâsâti'l-'ulyâ, 2008, s. 51; Tilfâh, Dayfullah Selim, “el- Fetâvâ ve 'alâkatühâ bi teşrî'i'l-medenî fi'l-Ürdün” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Câmi'atü'l-Kıddîs Yusuf Külliyyetü'l-âdâb ve'l-'ulûmu'l-insâniyye, 1984, s. 3; “Târihu Dâirati'l-İftâ”, t.y., <http://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=39>, (19.01.2014).

⁵³ Temîmî, *a.g.e.*, s. 7; Şeyhân, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁴ Fetvâlar 1974 yılından itibaren resmî sicillerde kaydedilmeye başlanmıştır (Temîmî, *a.g.e.*, s. 8; Tilfâh, *a.g.e.*, s. 3).

defa başmüftü tayin edilmiştir.⁵⁵ Başmüftünün tayini ile birlikte fetvâ işlerinin daha sistemli yürümeye başladığı ve çıkartılan kanun ve yönetmeliklerle giderek kurumsallaştığı anlaşılmaktadır.

Ürdün’de fetvâ işlerinin genelinden sorumlu olacak ilk başmüftünün kimliği ve atanma tarihi ile ilgili kaynaklarda çelişkili bilgiler yer almaktadır. Dönemin başmüftüsü ‘İzeddîn Hatib et-Temîmi tarafından hazırlanan Fetvâ Kurumunun 1987 tarihli raporunda ve diğer bazı araştırmalarda⁵⁶ ilk başmüftünün Hamza el-‘Arabî olduğu ve 1944 yılında tayin edildiği bilgisi yer alırken;⁵⁷ Şeyhân, Temîmî’den naklen aynı tarihi vermekte fakat ilk başmüftüyü Hamza el-‘Azb olarak kaydetmektedir.⁵⁸ Ancak Hamza el-‘Azb’ın bu tarihte silahlı kuvvetler müftüsü olarak atandığı bilgisi Fetvâ Kurumunun resmî internet sitesinde yer almaktadır.⁵⁹ Diğer kaynaklarda da Hamza el-‘Azb’ın başmüftü tayin edildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu nedenle, Şeyhân’ın isim tespitinde hataya düştüğünü ifade edebiliriz. Tilfâh ise ilk defa 1941’de Şeyh Muhammed Fâl eş-Şankîti’nin başmüftü olarak atandığını belirtir.⁶⁰ 26 Ekim 2010 tarihinde erişilen Fetvâ Kurumunun resmî internet sayfasında ise ilk başmüftü olarak 1944 yılında Hamza el-‘Arabî’nin tayin edildiği belirtilmişti. 19.01.2014 tarihinde sayfaya tekrar erişildiğinde ise söz konusu tarihin 1941 olarak değiştirildiği tespit edilmiştir.⁶¹

1944’ten Vakıflar Bakanlığı tarafından *Hedyü’l-İslâm*⁶² dergisinin yayımlanmaya başladığı 1956 yılına kadar fetvâ ile ilgili hususlarda önemli bir değişiklik görülmemektedir.⁶³ 1955 yılında başmüftü olan Şeyh Abdullah Kalkaylı’nın editörlüğünde yayımlanmaya başlayan

⁵⁵ Ülkeye ilk başmüftünün atanması kralın emriyle olmuştur. Fakat atamayla ilgili nasıl bir prosedür izlendiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

⁵⁶ Diğer araştırmalar için bkz. Khalayla, Muhammed Ahmed Müslim, “Dâiratu’l-İftâ Kemüessesetin Diniyyetin İslâmiyyetin Resmîyyeh”, Mu’temeru’l-vâki’ ed-dînî fi’l-Ürdün, Amman, 12-13 Aralık 2010. <http://goo.gl/SO4kqt>, (19.01.2014).

⁵⁷ Temîmî, *Takrîr*, s. 7.

⁵⁸ Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 51.

⁵⁹ <http://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=39#UvAMcPmSwd4>, (19.01.2014).

⁶⁰ Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 632.

⁶¹ <http://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=39#UvAMcPmSwd4>, (19.01.2014).

⁶² *Hedyü’l-İslâm* dergisi h. 1376 Muharrem m. 1956 Ağustos tarihinde yayın hayatına başlamış olup ilk yıl 12 sayı çıkmış, daha sonra on sayıya düşürülmüştür. Vakıflar Bakanının danışmanlığında yayınlanan dergi halen yayın hayatına devam etmektedir. Fetvâ Kurumu, Vakıflar Bakanlığı’ndan ayrılıncaya kadar başmüftü tarafından verilen fetvâlar dergide yayımlanmıştır.

⁶³ 1953 tarihli Vergi kanununun 4. maddesine göre fetvâ işlerine bütçe ayrılmaktadır. Bu durum fetvânın kurumsallaşmaya başladığını göstermektedir. Bkz. Kânûnu Darbiyyeti’l-Hidemâti’l-İctim’aiyye”, nr. 89, md. 4, 1953, http://www.lob.gov.jo/ui/laws/search_no.jsp?year=1953&no=89 (06.02.2014)

Hedyü'l-İslâm dergisi ile birlikte fetvâların bir kısmının kayda alınması daha sonraki süreçte resmî sicillerde tedvînini hazırlamıştır. Dergide ayrılan özel bir bölümde başmüftünün kendisine gelen sorulara verdiği fetvâlar yayınlanmıştır.⁶⁴ Fetvâlarda genel olarak Hanefî mezhebinin tercih edildiği tespit edilmekle birlikte derginin “mezhep taassubu yapmama ve bütün mezheplere eşit yaklaşıma”⁶⁵ yı ilke olarak benimsemesi fetvâ usûlünde yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla fetvâ işlerinin nasıl yürütüleceğine dair ilk kanunî düzenleme Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı⁶⁶ 1966 tarihli yönetmeliğinde yapılmıştır. Yönetmeliğin 3. maddesinde, Vakıflar Bakanlığı bünyesindeki müdürlükler kapsamında Fetvâ Müdürlüğünün bulunduğu belirtilmektedir. Söz konusu madde gereği kurulan Fetvâ Müdürlüğü ile yeni bir dönemin başladığı, fetvâ işlerinin artık daha resmî ve kurumsal yapıda ilerlediği sonucuna varılmaktadır.

1944-1966 yılları arasında başmüftü olarak görev yapan isimler:⁶⁷

1. Hamza el-‘Arabî (1941/1944 (?)-1946)
2. Muhammed Emin eş-Şankîti (1946-1947)
3. Muhammed Fâl eş-Şankîti (1947-1953)
4. Abdullah Kalkîli (1955-1967)

1.2.2.3. Fetvâ Kurumu’nun Oluşturulmasından Fetvâ Kanununun Çıkarılmasına Kadar Fetvâ (1966-2006)

Ürdün Emirliği döneminde fetvâ işlerinin mahallî müftüler eliyle yürütüldüğü, Emirliğin Krallığa dönüşmesi ve başmüftünün atanmasıyla birlikte fetvâ müessesesinin kurumsal bir hüviyete büründüğüne yukarıda değinilmişti. Bu bölümde açıklayacağımız üçüncü dönemde ise fetvâ işlerine daha fazla önem verildiği ve bu alanda birçok yasal düzenleme yapıldığı görülmektedir.

⁶⁴ Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 3; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 51-52.

⁶⁵ “الاهتمام بجميع المذاهب الإسلامية والبعد عن التعصب المذهبي والجمود الفكري و الأخذ بمبدأ التوازن و الإعتدال في ذلك” Bkz. *Mecelletü Hedyü'l-İslâm* (1992), c. 37, s. 1.

⁶⁶ Bundan sonra kısaca Vakıflar Bakanlığı olarak ifade edeceğiz.

⁶⁷ Temîmî, *Takrîr*, s. 7; Tilfâh, *a.g.e.*, s. 632; Şeyhân, *a.g.e.*, s. 53.

1966 yılında çıkarılan Vakıflar Bakanlığı yönetmeliğinin 3. maddesi gereği Fetvâ Müdürlüğü oluşturulmuştur.⁶⁸ Müdürlüğün kurulması ile birlikte ülke genelinde fetvâ verme işlemi resmî kurum eliyle yürütülmeye başlanmıştır. Bahsi geçen yönetmeliğin 9. faslı fetvâ işlerini düzenlemektedir.⁶⁹ Bu düzenlemeye göre ülkede fetvâ yetkisi esas itibarıyla başmüftüye ait olmakla birlikte, her vilayet, mutasarrıflık ve kazaya fetvâ vermeye yetkili dinî yüksek öğrenim mezunu kişilerin müftü olarak atanması hükme bağlanmıştır.⁷⁰ Bütçe kanununa göre maaş ve dereceleri belirlenen taşradaki müftüler⁷¹ başmüftüye karşı; başmüftü ise Vakıflar Bakanına karşı sorumludur. Yönetmelik uyarınca taşra müftüleri, başmüftüye her ay vermiş oldukları fetvâlar ile ilgili rapor sunmakla mükelleftir. Başmüftü bu raporları değerlendirerek Bakana bilgi verir. Bu durum fetvâların denetim altına alındığını göstermektedir. Yine yönetmelikte fetvâların resmî sicillerde kaydedilmesi gerektiği belirtilmiş, fakat bu daha ileri bir tarihte uygulanmaya başlamıştır.⁷²

Fetvâ Müdürlüğünün kurulmasından sonraki bir diğer önemli gelişme, Müslümanların çağımızda karşılaşmış olduğu problemler başta olmak üzere, araştırma ve istişare gerektiren kompleks konularla ilgili kendilerine arz edilen dinî meselelerde fetvâ vermek amacıyla bakanlık bünyesinde Fetvâ Komisyonunun oluşturulmasıdır. Vakıflar Bakanlığı kararıyla 10.07.1973 tarihinde ilk istişare toplantısını gerçekleştiren komisyon, daha sonra çeşitli tarihlerde yeni üyelerle tekrar toplanmıştır.⁷³ 1979 yılında çıkarılan Vakıflar Bakanlığı yönetmeliği Fetvâ Komisyonunun görev tanımını yapar ve üyelerinin tayin şartlarını belirler. Buna göre komisyon, raportör başmüftü olmak üzere bakanın dinî

⁶⁸ 1966 tarihli Vakıflar Bakanlığı yönetmeliğinde Bakanlığın bünyesindeki müdürlükler kapsamında Fetvâ Müdürlüğü de yer almaktadır. Ancak 1986 yılına kadar çıkarılan mevzuatta müftülerle ilgili hükümler yer alırken Fetvâ Müdürlüğünden bahsedilmemektedir. Bu nedenle 1986 yılına kadar Fetvâ Müdürlüğünün işleyişi ile ilgili bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. 20 sayılı 1986 tarihli Vakıflar Bakanlığı yönetmeliği ile Fetvâ Müdürlüğü yeniden düzenlenmiş; ancak Müdürlük 17 numaralı 1997 tarihli fetvâ yönetmeliği ile genişletilerek daha fonksiyonel hale getirilmiştir.

⁶⁹ Nizâmu'l-Evkâf ve Şu'ûni'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, nr. 142, 9.Fasıl, md. 45-56, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1966&no=142, (19.01.2014).

⁷⁰ Nizâmu'l-Evkâf, md. 45-46.

⁷¹ 1971 tarihli Vakıflar Bakanlığı yönetmeliğine göre ülke genelinde müftülerin ofisleri, Vakıflar Müdürlüğü binasındadır (Bkz. Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdarî li Vizarati'l-Evkâf ve Şu'ûni'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, nr. 51, md. 19, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1971&no=51, 19.01.2014).

⁷² Fetvâlar, 1974 yılında Muhammed Abduh Haşim başmüftü tayin edildikten sonra kaydedilmeye başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Temîmî, *Takrîr*, s. 8; Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 3. Fetvâ sormak isteyenler hazırlanmış olan fetvâ talep formuna istenilen bilgileri ve problemini ayrıntılarıyla yazar. Müsteffinin sorusunu cevaplayan müftü, fetvâyı kaydederek bir nüshasını kurumda muhafaza eder, bir nüshayı da müsteffîye verir (Temîmî, *a.g.e.*, s. 8).

⁷³ Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 60; Temîmî, *a.g.e.*, s. 11.

ilimlerde temayüz etmiş kişiler arasından seçtiği yedi üyeden oluşur.⁷⁴ Organ nakli, tüp bebek, borsa gibi özellikle güncel meseleler doğrultusunda fetvâ veren bu komisyon, ileride daimî bir fetvâ kurulunun oluşturulmasında basamak teşkil etmiştir.

23 sayılı 1979 tarihli Vakıflar Bakanlığı İşleyiş Yönetmeliğinde değişiklik yapan 20 sayılı 1986 tarihli yönetmeliğe göre⁷⁵ Vakıflar Bakanlığı bünyesinde kâdılkudâtın başkanlığında Fetvâ Meclisi kurulmuştur.⁷⁶ Fetvâ Meclisi, zamanın değişmesiyle ortaya çıkan birçok yeni durum ve olay karşısında Müslümanların problemlerine çözüm sunmak ve dinin hükmünü açıklamak amacıyla Fetvâ Komisyonunun devamı niteliğinde oluşturulmuştur. Fakat komisyondan farklı olarak ilgili yönetmelikle üyeleri belirlenmiştir ve daimî bir kuruldur.

Kâdılkudât başkanlığında kurulan ilk Fetvâ Meclisi on bir kişiden oluşmakla birlikte, gerektiğinde ele alınacak meselelerle ilgili görüşlerine başvurmak üzere konunun uzmanları toplantıya çağrılabilirdi.⁷⁷

Dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Fetvâ Meclisinin kurulması, ehil olmayanların verdiği fetvâlarla Müslümanların dine ve âlimlere karşı güveninin sarsılmasını önlemek ve fetvâda birliği sağlamak açısından önemli bir adımdır. Böylece, herhangi bir mesele ile ilgili gerektiği gibi inceleme, araştırma ve değerlendirme yapılmaksızın acele ile verilen hükümlerin toplumda kargaşa yaratmasının önüne geçilmesi de mümkün olabilir.

20 numaralı 1986 tarihli yönetmelik Fetvâ Meclisinin kurulmasının yanı sıra başmüftü ve taşradaki müftülerin seçilme ve atama şartlarını da belirlemiştir. Söz konusu maddelere Ürdün'de fetvâ müesseseleri başlığı altında yer vereceğimiz için burada değinmiyoruz.

⁷⁴ Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf ve Şu'ûni'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, nr. 23, yıl 1979, md. 9, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/general_bylaw.jsp?no=23&year=1979 (19.01.2014).

⁷⁵ Tilfâh, 1980 tarihli Fetvâ Yönetmeliğine göre Fetvâ Meclisinin oluşturulduğunu ifade etmektedir. Fakat bütün araştırmalarımıza rağmen söz konusu yönetmeliğe ulaşamadık (Yönetmelik için bkz. Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 4-8).

⁷⁶ Nizâm Mu'addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf ve Şu'ûni'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, nr. 20, yıl 1986, md. 4, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/all_modified_bylaw.jsp?no=20&year=1986&bylaw_no=23&bylaw_year=1979 (19.01.2014).

⁷⁷ Nizâm Mu'addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l-İdârî, md. 9, h fıkrası.

Fetvâ Kurumunun bugünkü teşkilat yapısının oluşmasında 17 numaralı 1997 tarihli Fetvâ Yönetmeliği önemli bir basamak teşkil etmektedir. 20 numaralı 1986 tarihli yönetmelikle kurulan Fetvâ Müdürlüğü, bahsi geçen Fetvâ Yönetmeliğinin 2. Maddesi gereğince genişletilerek Fetvâ Kurumuna dönüştürülmüştür.⁷⁸ Kurumun başkanlığını Vakıflar Bakanına bağlı olarak başmüftü yürütmektedir. Fetvâ Kurumu ilk olarak aşağıdaki müdürlüklerden oluşturulmuştur.⁷⁹

1. Fetvâ İşleri Müdürlüğü
2. Dökümantasyon ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
3. İdari ve Mali İşler Müdürlüğü

Yönetmelik Vakıflar Bakanına, başmüftünün teklifi ile yeni bir müdürlük kurma veya var olanı ilga etme ya da bir başka müdürlükle birleştirme yetkisi vermiştir.

Başmüftü ve taşradaki müftülerin görevleri bu yönetmelikle yeniden düzenlenerek başmüftülük makamı müsteşarlık seviyesine yükseltilmiştir.⁸⁰ Fetvâ Kurumunun ve başmüftülük makamının hak ettiği değeri kazanması 2006 yılında çıkarılan Fetvâ Kanunu ile Kurumun bağımsız hale getirilmesiyle olmuştur.

1966-2006 yılları arasında başmüftü olarak görev yapan isimler:⁸¹

1. Muhammed Adil eş-Şerif (1967-1974)⁸²
2. Muhammed Abduh Hâşim (1974-1983)
3. İzzeddin Hatib et-Temîmî (1983-1992)
4. Sa'îd el-Haccâvî (1996-2007)

⁷⁸ Nizâmu'l-İftâ, nr. 17, yıl 1997, md.2, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1997&no=17 (19.01.2014)

⁷⁹ Nizâmu'l-İftâ, md. 12, a fıkrası.

⁸⁰ Nizâmu'l-İftâ, md. 4, a fıkrası.

⁸¹ Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 54; Temîmî, *Takrîr*, s. 7; Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 632.

⁸² Tilfâh, Muhammed Adil Şerif'in 1968-1972 yılları arasında başmüftülük makamında bulunduğu, 1972-1974 yılları arasında âlimlerden oluşturulmuş bir heyetin fetvâ işlerine başkanlık ettiği bilgisini vermektedir. (Tilfâh, *a.g.e.*, s. 632).

1.2.2.4. Fetvâ Kanununun Çıkarılmasından Günümüze Ürdün’de Fetvâ (2006-2014)

Ürdün’de fetvâ ile ilgili uygulamaların Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde Bakanlığa ait kanun ve yönetmelikler kapsamında düzenlendiğine yukarıda değinmiştik. Fetvâya özel olarak çıkarılan ilk kanun 60 numaralı 2006 tarihli Fetvâ Kanunu’dur. Fetvâ işlerinde önemli düzenlemeler yapan bu kanun gereğince Fetvâ Kurumu Vakıflar Bakanlığı’ndan ayrılarak bağımsız bir yapıya kavuşturulmuş,⁸³ başmüftü hiyerarşik olarak bakan seviyesine yükseltilerek direk başbakana tâbi hale getirilmiştir.⁸⁴ Bu durum Kurumun manevi şahsiyeti açısından önemli bir gelişme olup başmüftü ve Kurumun ehemmiyetini arttırmıştır.

Kanun, fetvâ ile ilgili işleri düzenleme ve yürütme görevini Kuruma verirken; kamuyu ilgilendiren meselelerde fetvâ yetkisini yalnız başmüftü ve Fetvâ Meclisi ile sınırlandırmıştır.⁸⁵ Fetvâda birliğin sağlanması açısından bu düzenleme olumlu olarak değerlendirilebilirse de, fetvâ verme yetkisinin siyasî otoritenin tayin ettiği müftülerle sınırlandırılması, fetvânın denetim altına alınmak istendiği izlenimini uyandırmaktadır.

Kanunun dikkat çekici maddelerinden biri de “Herhangi bir kişi veya kurumun, karalamak veya gözden düşürmek amacıyla, Fetvâ Meclisinin veya başmüftülük makamının verdiği fetvâlara itirazı”nın yasaklanmasıdır.⁸⁶ İslâm tarihinde, kamu otoritesinin istikrar ve emniyet gerekçesiyle kazâî ictihad alanında, var olan görüşlerden birini tercih ederek uygulamaya koyduğu; hatta özellikle Osmanlı’da, yargı birliğini sağlamak için belli bir mezhebe göre hüküm vermenin zorunlu tutulduğu⁸⁷ görülmektedir. Ancak yine ictihad faaliyeti olarak değerlendirebileceğimiz fetvâ alanında mezhep sınırlaması getirilmiş olsa da devlet idaresi tarafından atanan müftülerin verdiği fetvâlara yöneltilecek eleştiri veya itirazın yasaklandığı bilinmemektedir. Çünkü kazada belirtilen hükme uymak zorunlu iken; fetvâ ile amel etmek kişinin tercihiyle bağlıdır. Dolayısıyla Kurumun kararlarına ehliyetli

⁸³ Kânûnu’l-İftâ, nr. 60, yıl 2006, md. 4, http://www.lob.gov.jo/ui/laws/search_no.jsp?year=2006&no=60 (19.01.2014).

⁸⁴ Kânûnu’l-İftâ, md. 6.

⁸⁵ Kânûnu’l-İftâ, md. 12, a fıkrası.

⁸⁶ Kânûnu’l-İftâ, md. 12, b fıkrası.

⁸⁷ Apaydın, H. Yunus, “İctihad”, *DİA*, XXI, 436.

âlimlerin delilleriyle birlikte getireceği eleştiriler makul karşılanmalıdır. Bu nedenle, Kurumun itibarını korumak amacıyla kanun maddesindeki “karalamak veya gözden düşürmek amacıyla” ibaresinin daha net ifadelerle açıklanarak sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fetvâlara yönelik her türlü itiraz, söz konusu yasağa aykırı davranış olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu yasak toplumdaki âlimleri herhangi bir müeyyideyle karşılaşmak endişesi ile fetvâ faaliyetinden men edebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz bazı eksiklikler haricinde Kanunla birlikte Ürdün’de genel itibarıyla fetvâ faaliyeti ve fetvâ organlarında olumlu gelişmeler görülmektedir. Bu kapsamda Kanunun getirdiği yeniliklerden biri de Fetvâ Meclisinin görev alanının genişletilmesi olmuştur.⁸⁸

Kanun ayrıca Kurum tarafından, dinî araştırmalar, makaleler ve fetvâların yayınlanacağı bir dergi çıkartılmasını öngörmektedir.⁸⁹ Bu hüküm gereğince 2009 yılı Şubat ayından itibaren *el-İftâ* adlı dergi çıkartılmaya başlanmıştır. Aylık olduğu belirtilmesine rağmen her ay yayımlanmadığını saptadığımız dergi bugün 25. sayısına ulaşmıştır. Kurumun siyasetini tespit etmek açısından önemli bir kaynak olan dergide, özellikle Kurumda görevli müftülerin araştırmaları, dinî irşad ve tebliğe yönelik makaleleriyle birlikte Fetvâ Meclisi ve başmüftünün fetvâlarından bazı örnekler yayınlanmaktadır. Dergide fetvâların yer alması fetvâda ortak dil oluşturmak ve sadece müsteffînin değil bütün vatandaşların istifadesine sunulması açısından önem arz etmektedir. Fetvâ Kurumunun teşkilat ve kadro yapısı ve bütçe ile alakalı uygulamalar kanun gereği çıkarılan yönetmeliklere göre yeniden düzenlenmiştir.⁹⁰

Fetvâ Kurumu Vakıflar Bakanlığından ayrıldıktan sonra başmüftülük makamında görev yapan isimler aşağıdaki gibidir:⁹¹

1. Nuh Ali Selman el-Kudât (2007- 2010)

⁸⁸ Kânûnu’l- İftâ, md. 7-8.

⁸⁹ Kânûnu’l- İftâ, md. 3, d fıkrası.

⁹⁰ Yönetmelikler için bkz. Nizâmu’t-Tanzîmi’l-İdârî li Dâirati’l-İftâi’l-‘Âmm, nr. 75, yıl 2007, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2007&no=75 (19.01.2014); Nizâmu Muvazzaf Dâirati’l-İftâi’l-‘âmm, nr. 2, yıl 2008, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2008&no=2 (19.01.2014).

⁹¹ Khalayla, “Dâiratu’l-İftâ”, <http://goo.gl/SO4kqt> (19.01.2014).

2. Abdülkerim el-Hasavne (2010-)

1.3. Ürdün’de Fetvâ Müesseseleri

Ürdün coğrafyasında devletin kuruluşundan günümüze fetvâ ile ilgili gelişmeleri yukarıda ele almaya çalıştık. Bu bölümde de ülkede fetvâ vermeye yetkili kişi ve kurumları inceleyeceğiz.

1.3.1. Fetvâ Kurumu

İlk olarak 1986’da Vakıflar Bakanlığına bağlı bir müdürlük şeklinde oluşturulan ve 1997 tarihinde çeşitli müdürlüklerin eklenmesiyle genişletilen Fetvâ Kurumu, 2006 yılında çıkartılan Fetvâ Kanunuyla, Bakanlıktan ayrılarak müstakil hale gelmiştir. İlk kurulduğunda başmüftü ve diğer müftülerin bağlı olduğu birim olan Fetvâ Müdürlüğü kapsamında daha sonra Fetvâ İşleri Müdürlüğü, Dökümantasyon ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, İdarî ve Malî İşler Müdürlüğü kurulmuştur.⁹² Kurumun bugünkü teşkilat yapısı 2007 yılında çıkarılan Fetvâ Kurumu İdarî Teşkilat Yönetmeliği’yle düzenlenmiştir. Buna göre idarî yapılanma aşağıdaki gibidir:⁹³

1. Başmüftü
2. Genel sekreter
3. Müftüler
4. Müdürlükler
 - a. İslâm Araştırmaları Müdürlüğü
 - b. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
 - c. İdarî ve Malî İşler Müdürlüğü
 - d. Özel Kalem
5.
 - a. İç Denetim Birimi
 - b. Bilgi İşlem Birimi

⁹² Nizâmu’l-İftâ, md. 12, a fıkrası.

⁹³ Nizâmu’t-Tanzîmi’l-İdarî li Dâirati’l-İftâi’l-‘âmm, md. 3. Fetvâ Kurumu Teşkilât Şeması için bkz. Ek-1.

6. Taşradaki Fetvâ Birimleri

Ülkedeki fetvâ işlerini düzenleme ve idare etme misyonuyla başmüftünün riyasetinde oluşturulan Fetvâ Kurumunun görevleri aşağıdaki gibidir:⁹⁴

- a. Gerek özel gerekse kamusal meselelerde fetvâ vermek.
- b. Güncel konular ve önemli meselelerle ilgili ilmî çalışma yapmak.
- c. Dinî ilimlerle alakalı ilmî araştırmaların yayınlanması amacıyla dergi çıkarmak.
- d. Fetvâ ile ilgili hususlarda gerek ülke içindeki gerekse diğer ülkelerdeki İslâm âlimleri ile görüş alışverişinde bulunmak.
- e. Devlet kurumları tarafından yöneltilen sorularla ilgili görüş ve tavsiyelerde bulunmak.

Söz konusu görev ve yetkilerin yönetim ve idaresi başmüftüye aittir. Kurumda bulunan diğer müftü ve araştırmacılar dinî meselelerde araştırma yapma ve fetvâ vermede başmüftüye yardımcı olmaktadır. Yetkileri ve rütbesi bakımından bakan mevkiinde olan başmüftünün tayini de görevden alınması da Kraliyet makamının onayı ile gerçekleşir.⁹⁵

Başmüftülük makamına atanacak kişilerde İlahiyat Fakültesi Fıkıh Bölümü mezunu olup, mezuniyetinin üzerinden en az yirmi yıl geçmiş olma şartı aranır. Bununla birlikte güzel ahlâkı ve saygınlığı ile tanınmalı; fetvâ verebilmesi için gerekli ilmî ve amelî birikime sahip olmalıdır.⁹⁶

Başmüftü, Fetvâ Kurumunun idaresinden sorumlu olmakla birlikte Fetvâ Meclisinin de başkanlığını yürütür. Fetvâ Meclisinin başkanı daha önce kâdılkudât iken,⁹⁷ Kanun başmüftünün meclis başkanı olmasını hükme bağlamıştır.⁹⁸ Böylece başmüftünün yetki ve görev alanı genişletilmiştir. Ülkede genel fetvâ politikasını belirleyen başmüftü, kendisine arz edilen meselelerde fetvâ verir. Fetvâ Meclisinin ihtisas alanına giren mevzuları ise

⁹⁴ Kânûnu'l-İftâ, md. 3.

⁹⁵ Kânûnu'l-İftâ, md. 6, a fıkrası. (Başmüftü tayini, Fetvâ Kanunundan önce Vakıflar Bakanının önerisi, Bakanlar Kurulu kararıyla Kraliyet makamının uygun görüşüyle yapılıyordu ve ayrıca başmüftülük makamı hiyerarşik olarak bakanlık rütbesinde değil, müsteşarlık rütbesindeydi. Bkz. Nizâmu'l-İftâ, md. 4, a fıkrası).

⁹⁶ Kânûnu'l-İftâ, md. 6, b fıkrası. (Daha önceki mevzuatta İlahiyat Fakültesinden mezuniyetinden itibaren on beş yıl geçmiş olmak şartı aranıyordu. Bkz. Nizâmu'l-İftâ, md. 4, b fıkrası; Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf, md. 10, a fıkrası).

⁹⁷ Nizâm Mu'addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l-İdârî, md. 4; Nizâmu'l-İftâ, md. 5, a fıkrası.

⁹⁸ Kânûnu'l-İftâ, md. 7, a fıkrası.

değerlendirilip görüş bildirilmesi için Meclise iletir.⁹⁹ Başmüftünün ve Fetvâ Meclisinin vermiş olduğu fetvâlar resmî belgelerde kaydedilmektedir. Taşradaki müftüler ay boyunca verdikleri fetvâlarla ilgili rapor hazırlayarak başmüftüye arz ederler. Başmüftü de Fetvâ Kurumunun genel çalışma ve faaliyetleriyle ilgili yıllık rapor hazırlayarak Bakanlar Kuruluna, Temsilciler Meclisi'ne ve Ayan Meclisi'ne sunar.¹⁰⁰

Fetvâ Kurumunu taşrada temsil etmek üzere her il merkezinde fetvâ müdürlükleri¹⁰¹ kurulur. Müdürlüklere tayin edilen müftüler, buldukları bölgede fetvâ verme yetkisine sahip olmakla birlikte kişiye özel konularda fetvâ verir; fakat kamuyu ilgilendiren meselelerde müsteftîyi başmüftüye yönlendirir.¹⁰² Müftüler, verdikleri fetvâları iki nüsha halinde kaydederek bir nüshayı kurumda muhafaza eder, diğerini ise başmüftüye arz ederler.¹⁰³

Gerek kurum merkezine gerekse taşraya müftü olarak atanacak kişilerde İlahiyat Fakültesi mezunu olup mezuniyetinin üzerinden en az beş yıl geçmek ve Fetvâ Kurumunun açmış olduğu sınavlarda¹⁰⁴ başarılı olmak şartı aranmaktadır. Sınavda başarılı olanlar başmüftünün teklifi ve Meclisin kararı ile il ve ilçe merkezlerine tayin edilirler. Atandıkları yerde iki yıl stajyer olarak görev yapan müftüler, ikinci yılın sonunda asaletlerini kazanırlar. Bu süre zarfında müftünün yetersiz ve liyakatsiz olduğu gözlemlenirse Meclis tarafından görevine son verilir.¹⁰⁵

Fetvâ Kurumunda ihtiyaç duyulduğunda görüşlerine başvurmak üzere Fetvâ Meclisi tarafından isimleri tespit edilen uzmanlar vardır. En az lisans mezunu olan bu kişiler,

⁹⁹ Kânûnu'l-İftâ, md.11, a fıkrası; Nizâmu'l-İftâ, md. 10, a fıkrası; Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf, md. 10, b fıkrası.

¹⁰⁰ Kânûnu'l-İftâ, md. 16.

¹⁰¹ Her il ve ilçe merkezinde bulunan Fetvâ Müdürlüğünün idaresi müftünün sorumluluğundadır. Müdürlüğün kadrosu araştırmacı, kâtip, raportör ve veri hazırlama memurundan oluşmaktadır.

¹⁰² Kânûnu'l-İftâ, md.11, c fıkrası; Nizâmu'l-İftâ, md. 10, c fıkrası; Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf, md. 11, b fıkrası.

¹⁰³ Kânûnu'l-İftâ, md.11, d fıkrası; Nizâmu'l-İftâ, md. 10, d fıkrası.

¹⁰⁴ Fetvâ Meclisinin gerek Fetvâ Kurumunda gerekse taşrada müftülük yapmak isteyenler için hazırlamış olduğu yeterlilik sınavı, yazılı ve mülakat olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Yazılı sınavda Şafii mezhebi fıkıh usulü, Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu ve kısa şerhi sorulmaktadır. Bununla birlikte tefsir, hadis, genel fıkıh usulü ve nahiv bilgileri ölçülmektedir. Yazılı sınavda başarılı olanlar mülakata alınarak Kur'an tilaveti, genel kültür, meslekî liyakat, özgüven gibi hususlarda yeterlilikleri sınanır. Khalayla, "Dâiratu'l-İftâ", <http://goo.gl/SO4kqt> (19.01.2014).

¹⁰⁵ Kânûn Mu'addel li Kânûni'l-İftâ, nr. 4, yıl 2009, md. 6, http://www.lob.gov.jo/ui/laws/all_modified_law.jsp?no=4&year=2009&law_no=60&law_year=2006 (19.01.2014).

araştırılması istenen mevzuda ihtisas sahibi olanlar arasından seçilmektedir. Uzmanlar başmüftünün kendilerine yönlendirdiği konularda fikhî hükmü tespit etmek amacıyla temel kaynaklara müracaat ederler. Araştırmanın sonunda mesele ile ilgili kanaatlerini Fetvâ Meclisine ve başmüftüye sunarlar. Kuruma telefonla gelen soruları da cevaplandıran uzmanlar ayrıca, toplumsal ve ailevî problemlerin çözümü için çalışmalar yapmaktadırlar.¹⁰⁶ Fetvâ Meclisi tarafından isimleri tespit edilen uzmanların dışında özellikle güncel meselelerde görüşlerine başvurmak ve bilgi almak amacıyla tıp, iktisat, kimya vs. alanlarda kendilerine danışılan uzmanlar da bulunmaktadır. Fetvâ, uzmanlarla yapılan istişare doğrultusunda verilir.¹⁰⁷

Fetvâ Kurumu; başmüftü, kuruma bağlı diğer müftüler ve araştırmacılar vasıtasıyla ülkede genel fetvâ politikası oluşturma ve fetvâda birliği sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle halkın, yalnız resmî fetvâ organlarının görüş ve hükümlerini dikkate alması istenmektedir. Bunu sağlamak için ülkede başmüftü ve kurumda görevli müftüler tarafından verilen fetvâların muteber kabul edileceği kanunla hükme bağlanmıştır.¹⁰⁸ Ayrıca Kanun, ahvâl-i şahsiyye ile alakalı konularda gerek başmüftü gerekse kurumdaki diğer müftüleri yürürlükte olan Ahvâl-i Şahsiyye Kanununa veya varsa konu ile alakalı dinî mahkemenin icthad kararlarına göre fetvâ vermekle yükümlü tutar.¹⁰⁹ Böylece fetvâ ve kaza kararlarının birbirine muhalif olmasının önüne geçilmektedir.

Müslümanların Kuruma karşı güveninin artması ve fetvâlara daha kolay ulaşabilmesi için gazete, televizyon gibi yayın organlarında sadece Kurumun fetvâlarının yayımlanması gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁰ Kurum fetvâda birliğin sağlanması ve mümkün olan en sahîh hükme ulaşmak için diğer İslâm ülkelerinin fetvâ müesseseleriyle iletişim halinde olmayı ilke edinmiştir.

¹⁰⁶ Ta'limât Mükâfâtî'l Bâhisîn fi Dâirati'l-İftâ, nr. 4, yıl 1995, md. 4 ve 8, <http://qistas.com/jor/index.php?mod=BS&action=view> (03.02.2014); Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 60.

¹⁰⁷ Ta'limât Mükâfâtî'l Bâhisîn, md. 5 ve 14; Nizâmu'l-İftâ, md. 6, b fıkrası; Kanunu'l-İftâ, md. 3, h fıkrası, md. 8 a fıkrası 6. bend ve b fıkrası.

¹⁰⁸ Kânûnu'l-Va'z ve'l-İrşâd ve'l-Hitâbe ve't-Tedrîs fi'l-Mesâcid, nr. 7, yıl 1986, md. 7, d fıkrası, http://www.lob.gov.jo/ui/laws/general_law.jsp?no=7&year=1986&mod=1 (19.01.2014) (تصدر الفتاوى المعتمدة عن جهاز (الافتاء العام سواء عن المفتي العام او المفتين المعتمدين من دائرة الافتاء العام في مختلف انحاء المملكة).

¹⁰⁹ Kânûnu'l-İftâ, md. 11, h fıkrası.

¹¹⁰ Temîmî, *Takrîr*, s. 25.

1.3.2. Fetvâ Komisyonu ve Fetvâ Meclisi

Her dönemde olduğu gibi çağımızda da daha önce karşılaşılmamış yeni gelişmeler olmakta, yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu gelişme ve değişme karşısında Müslümanların nasıl bir tutum sergileyecekleri konusunda dinin hükmünün açıklanması; problemlere çözüm sunulması gerekmektedir. İctihad yapmanın zorunlu olduğu bu tür meselelerde, en doğru hükme ulaşabilmek için başmüftünün gerektiğinde yardım alacağı bir kurula ihtiyaç duyulmuş ve ilk defa 1973 yılında Fetvâ Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon gerektiğinde Bakanın çağrısıyla toplanır ve kendilerine arz edilen mesele derinlemesine araştırılıp değerlendirildikten sonra fetvâ verilirdi. Farklı görüş ve hükümlerin insanların zihninde oluşturduğu kargaşayı gidermeyi ve fetvâda birlik sağlamayı amaçlayan komisyon, ihtiyaç duyulduğunda Bakanın emriyle aşağıdaki tarihlerde tekrar toplanmıştır¹¹¹:

1. 10.07.1973 tarihinde Vakıflar Bakanı İshak el-Ferhan'ın başkanlığında toplanan komisyonda beş âlim yer almıştır.
2. 01.04.1974 tarihinde Vakıflar Bakanı Abdülaziz el-Hayyât'ın başkanlığında toplanan komisyon sekiz âlimden oluşmaktadır.
3. 31.03.1977 tarihinde Vakıflar Bakanı Kamil Şerif başkanlığında yedi âlimin iştirak ettiği komisyona başmüftü mukarrir tayin edilmiştir.
4. 22.05.1979 tarihinde toplanan ve yedi âlimden oluşan komisyona Kâdılkudât Şeyh İbrahim el-Kattan başkanlık etmiştir.
5. 16.07.1983 tarihinde yine Kâdılkudât Şeyh İbrahim Kattan'ın başkanlığında yedi âlim yer almıştır.
6. 01.06.1984 tarihli ve yedi âlimden oluşan komisyona Kâdılkudât Şeyh Muhammed Muheylan başkanlık etmiştir.

¹¹¹ Temîmî, *Takrîr*, s. 11; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 60.

Bakanın, dinin naslarını, toplumun ihtiyaçlarını bilen ve muhakeme kabiliyeti olan âlimler arasından seçtiği komisyon üyelerinin sayısı 1979 tarihli yönetmelikte yedi kişiyle sınırlanmıştır.¹¹²

Komisyonunda görüşülen meselelerin en önemlileri şunlardır:

- Organ nakli ile ilgili yasa tasarısı
- Ürdün İslâm Bankası ile ilgili yasa tasarısı
- Hisse senetleri ile ilgili yasa tasarısı
- Vakıf arazilerini işletme ve idare ile ilgili yasa tasarısı
- Eğitim bakanlığı görevlilerine konut fonu ile ilgili kanun tasarısı
- Hava parasının hükmü ile ilgili fetvâ
- Öldükten sonra göz bağışının hükmü hakkında fetvâ
- Yapay dölleme ve tüp bebek hakkında fetvâ

Fetvâ Komisyonu önemli çalışmalar yapmış olmakla birlikte, sürekli bir kuruma duyulan ihtiyaç neticesinde 1986'da aşağıdaki isimlerle ilk Fetvâ Meclisi oluşturulmuştur:¹¹³

(1) Kâdilkudât (Başkan), (2) Başmüftü, (Başkan Yardımcısı), (3) Ürdün Üniversitesi Dekanı (Üye), (4) Silahlı Kuvvetler Müftüsü (Üye), (5) Vakıflar Bakanlığı Fetvâ Müdürü (Üye ve raportör), (6) Vakıflar Bakanının önerisi ile Bakanlar Kurulunun üç yıllığına tayin ettiği dinî ilimlerde uzman altı âlim (Üye).¹¹⁴

1997 yılında çıkartılan Fetvâ Yönetmeliği, Fetvâ Meclisi ile ilgili düzenlemeleri de içermektedir. Buna göre başmüftü Fetvâ Müdürü yerine, müftülerden birini raportör tayin eder.¹¹⁵ Bakanlar Kurulu kararıyla Meclise seçilen âlim sayısı ise beşe düşürülmüştür.

¹¹² Nizâmu't-Tanzîmi'l-İdârî li Vizâratî'l-Evkâf, md. 9.

¹¹³ Nizâm Mu'addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l-İdârî, md. 4; Temîmî, *Takrîr*, s. 14; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 63.

¹¹⁴ İlk Fetvâ Meclisinde görevlendirilen isimler: Şeyh Muhammed Muheylan (Başkan), Şeyh İzzeddin Hatib et-Temîmî (Başkan Yardımcısı), İbrahim Zeyd el-Geylânî (Üye), Nuh Selman el-Kudât (Üye), Mustafa Zerkâ (Üye), Abdüsselam el-'Abbâdî (Üye), Yasin Derâdka (Üye), Mahmud Sertâvî (Üye), Şeyh Abdülfettah Amr (Üye), Abdülhalim er-Ramahî (Üye), Mahmud 'Avatîf er-Rıfâî (Üye ve Mukarrir). Temîmî, *a.g.e.*, s. 14-15; Şeyhân, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁵ Nizâmu'l-İftâ, md. 5, a ve h fıkrası.

Fetvâya kabiliyetinin yanı sıra; adaleti, doğruluğu ve güzel ahlakıyla tanınan bu âlimlerin, ilahiyat fakültesi mezunu olması ve ilmî çalışmalarının bulunması şart koşulmaktadır.¹¹⁶

Ülkede fetvâ alanında önemli bir boşluğu dolduran Meclisin yapısı, görev ve yetkileri Fetvâ Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. Kanunla Meclisin adı *Fetvâ ve İslâmî Araştırmalar Meclisi* olarak değiştirilmiş, böylece sorumluluk alanı genişletilmiştir. Fetvâ Meclisi ülkede genel fetvâ politikası belirleyip ortak dil oluşturmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte geneli ilgilendiren ve ictihadı gerektiren hâdiselerde, mezhepler arasında ihtilafli olan ve araştırılarak hüküm verilmesi gereken meselelerde ve ayrıca resmî kurumlardan birinin herhangi bir konuda dinin hükmünü öğrenmek için Fetvâ Kurumuna başvurduğu alanlarda görüş beyan eder. Ayrıca şer'î hükmün açıklanması için kendilerine arz edilen yasa tasarıları ile ilgili de araştırma yaparak alınan kararı ilgili kuruma bildirmektedir. Buna göre Fetvâ Meclisinin ilgilendiği meseleleri üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; toplumun genelini ilgilendiren kamusal meseleler, güncel fikhî konular ve bakanlıklar veya resmî kurumlar tarafından dinî hükmün açıklanması için Meclise sorulan meselelerdir. Bunun dışında kalan bütün mevzular Fetvâ Komisyonu ya da kurumda görevli müftüler tarafından cevaplanmaktadır.¹¹⁷

Kanun, Meclisi oluşturan makam ve isimlerle ilgili de değişiklik yapmaktadır.¹¹⁸ Daha önce kâdılkudât Meclis başkanı iken bu makama başmüftü getirilmiştir. Kaza ve fetvâ kurumları arasında irtibatı sağlamak için de kâdılkudâtın önereceği dîni istînâf mahkemesi kadılarından birinin Meclise katılması hükmü konulmuştur. Kâdılkudât dilerse bizzat kendisi üye olarak Mecliste yer alabilir.¹¹⁹ Başmüftü Meclis üyeleri arasından bir başkan yardımcısı seçer. Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı yerine ilk önce ülkedeki resmî üniversitelerin ilahiyat fakülteleri dekanları arasından başmüftünün belirlediği birinin üyeliği kararlaştırılmış, daha sonra kanunda yapılan düzenlemeyle dekan yerine Fıkıh Bölümü öğretim görevlileri arasından yine başmüftünün seçeceği bir ismin Meclise katılımı

¹¹⁶ Nizâm Mu'addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l- İdârî, md. 4; Nizâmu'l-İftâ, md. 5, b fıkrası.

¹¹⁷ Abdülkerim el-Hasavne (Ürdün Başmüftüsü), "Ürdün Fetvâ Kurumunun Tarihi ve Yöntemi" konulu görüşme, İstanbul 12.03.2014.

¹¹⁸ Kânûnu'l-İftâ, md.7, a fıkrası.

¹¹⁹ Abdülkerim el-Hasavne (Ürdün Başmüftüsü), "Ürdün Fetvâ Kurumunun Tarihi ve Yöntemi" konulu görüşme, İstanbul 12.03.2014.

hükme bağlanmıştır.¹²⁰ Vakıflar Bakanlığında görevli fıkıh âlimlerinden Bakanın tayin edeceği bir ismin de üyeliği kabul edilmiş ve ayrıca Vakıflar Bakanlığı Fetvâ Müdürü yerine başkent müftüsü Meclise dâhil edilmiştir. Bakanlar Kurulu kararıyla seçilen âlimlerin ise görev süresi dört yıla çıkartılmış ve bunların ilahiyat fakültesi mezunu olup, mezuniyetlerinin üzerinden on beş yıl geçmiş olma şartı kanunda yer almıştır. Bu düzenlemeye göre beş kişi buldukları makam itibarıyla Meclise dâhil edilirken, diğer beş kişi başmüftünün tercihiyle tayin edilmektedir.

Kanun gereği yapılan son değişikliğe göre bugünkü Fetvâ Meclisi aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır:¹²¹

(1) Başmüftü (Başkan): Abdülkerim el-Hasavne, (2) Dîni İstînâf Mahkemesi Kadısı (Üye): Vâsıf el-Bekrî, (3) Ürdün Silahlı Kuvvetler Müftüsü (Üye): Yahya el-Butûş, (4) Başkent Müftüsü (Üye): Muhammed ez-Za‘bî, (5) Vakıflar Bakanlığı Din İlimleri Uzmanı (Üye): Hayel Abdulhafız, (6) Fıkıh Bölümü Öğretim Görevlisi (Üye): Muhammed el-Kudât.

Başmüftünün seçtiği isimler:

(1) Ahmed Hüleyyil-Kâdilkudât (Üye), (2) Muhammed el-Halayle (Üye), (3) Said Abdulhafız Haccâvî (Üye), (4) Muhammed Hayr el-İsa (Üye), (5) Musa Abdurrahman Abdunnasır Ebu'l-Basal-İslâmî İlimler Üniversitesi Dekanı (Üye).

Fetvâ Meclisi düzenli olarak ayda bir kere toplanır. Ayrıca başkan veya olmaması durumunda yardımcısı, ihtiyaç duyulduğunda üyeleri toplantıya çağırabilir. Fetvâya konu olan mesele üyelerin ihtisas alanı dışında ise bilgi almak ve görüşlerine başvurmak için bu konuyla ilgili uzman ve akademisyenler oy hakkı olmaksızın toplantıya davet edilir. Toplantılarda kararlar oy çokluğu ile alınır. Oylar eşit çıkarsa toplantı başkanının taraf olduğu görüş tercih edilir.¹²²

¹²⁰ Kânûn Mu‘addel li Kânûni'l- İftâ, md. 3.

¹²¹ Khalayla, “Dâiratu'l-İftâ”, <http://goo.gl/SO4kqt> (19.01.2014); “Târif bi Meclisi'l-İftâ”, <http://aliftaa.jo/ShowContentPrint.aspx?Id=53>, (29.03.2014).

¹²² Kânûnu'l-İftâ, md.7, c ve d fıkrası; Nizâmü'l-İftâ, md. 5, c ve d fıkrası; Nizâm Mu‘addel li Nizâmi't-Tanzîmi'l-İdârî, md. 4, b fıkrası.

Fetvâ Meclisinin kamusal meseleler, güncel fikhî meseleler ve resmî kurumlardan gelen sorularla ilgilendiğine; bunların dışında kalan bütün sorulara Fetvâ Komisyonunun ve kurumdaki müftülerin cevap verdiğiğine yukarıda değinmiştik. Günümüzde Fetvâ Komisyonunun üyeleri başmüftü tarafından tayin edilmektedir. Fetvâ Komisyonu genel sekreter, başkent müftüsü, bilgi işlem müdürü, eğitim dairesi müdürü ve taşradan seçilen müftülerden oluşmaktadır. Komisyonun fetvâları genel sekretere ve başmüftüye arz edilmekte, başmüftünün onayından sonra geçerlilik kazanmaktadır.

Yukarıda kaydedildiği üzere Ürdün’de en yüksek fetvâ makamı başmüftü ve onun başkanlığında Fetvâ Meclisi’dir. Fetvâ Komisyonu ve diğer müftüler, başmüftünün ve Meclisin ilkeleri doğrultusunda çalışmaktadır. Komisyonun fetvâları başmüftünün onayı ile geçerlilik kazanırken, müftüler verdikleri fetvâlarla ilgili başmüftüye rapor sunmak durumundadır. Bu durum fetvânın denetlenmesine imkân tanımaktadır. Fetvânın denetleniyor olması araştırmaksızın gelişigüzel verilecek hükümlerin önünü kapatmakta, ehliyetsiz kimselerin vereceği fetvâların sebep olacağı olumsuzlukların engellenmesini sağlamaktadır. Ayrıca aynı konuda ortaya konan farklı görüşlerin insanların zihninde oluşturduğu kargaşa, ancak fetvâda ortak dil oluşturulmasıyla önlenabilir. Fetvâ Meclisinin çalışmaları sonucunda açıkladığı hükümler toplu ictihada örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle de ele alındığında Fetvâ Meclisinin önemli bir görev icra ettiği ifade edebiliriz.

1.3.3. Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü

Ürdün’e ilk defa 1944 yılında Hamza el-‘Arabî başmüftü olarak atandığında Hamza el-‘Azb’da Silahlı Kuvvetler Müftüsü olarak tayin edilmiştir.¹²³ Bu tarih, Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü’nün kuruluşu olarak kabul edilebilir. Müdürlük, orduda fetvâ vermeye yetkili ilk mercidir. İlerleyen yıllarda fetvâ vermek, dinî irşat ve rehberlik yapmak, dinî eğitim vermek, vakit namazlarını ve Cuma namazını kıldırmak üzere ordudaki her askeri birliğe bir müftü atanmıştır.

¹²³ el- Kıyâdetü’l-‘âmme li’l-Kuvvâti’l-Musallahati’l-Ürdüniyye Müdüriyyetü’l-İftâ, *Mezâmîn-u Risâleti’l-‘Amman*, Amman: Mektebetü’l-Vataniyye, 2006, s. 206; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 68.

1965 yılında Fetvâ Müdürlüğü'nde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Üniversiteliler, dinî rehberlik yapmak üzere (imam olarak) subay rütbesinde birliklere alınmaya başlanmıştır. Daha sonra Müdürlük bu imamlara yönelik dinî ilimler dersi başlatmıştır. Bu dersler, imamların gerekli dinî bilgileri almalarını sağlamak amacıyla bugün de devam etmektedir. Din görevlileri diğer subaylar gibi askeri derslere de katılmaktadırlar.

1975 yılında Fetvâ Müdürlüğü, ilmî çalışmalarını devam ettirmeleri ve uzmanlık alanlarında yüksek lisans yapmaları için imamları üniversiteye göndermiştir. 1977 yılında subay okulu mülkiye kısmında imamlara özel dinî ilimler bölümü kurulmuştur. 1987 yılında bu bölüm Yükseköğretim Bakanlığı tarafından *el-Külliyetü'l-Askeriyye li'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye* adıyla ön lisans programına dönüştürülmüştür.¹²⁴ Fetvâ Müdürlüğü bu şekilde kurulmuş ve gelişerek bugünkü konumuna gelmiştir. Ordu içinde fetvâda ilk merci konumunda olan Müdürlük, fetvâda Şafiî mezhebini esas almaktadır. Her müftü kendi bölümünde, Fetvâ Müdürlüğünün temsilcisidir. Silahlı Kuvvetlerde müftüler sadece fetvâ vermekle değil; irşat ve dinî eğitim, vakit, Cuma ve bayram namazlarını kıldırmak, hicret ve miraç gibi önemli günlerde etkinlik düzenlemekle de görevlidirler.

Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü'nün faaliyet alanı ve görevleri incelendiğinde müftülerin fetvâ ile birlikte, hatta fetvâdan daha öncelikli olarak, ordunun manevi anlamda teşvik ve eğitimi, imamlık ve vaizlik vazifesi yaptıkları tespit edilmektedir.¹²⁵ Bu nedenle kurumun “Fetvâ Müdürlüğü” yerine “Fetvâ ve Dinî İrşat Müdürlüğü” olarak isimlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü'nde görev yapan müftüler:¹²⁶

1. Abdullah Hamza el-‘Azb (07.08.1944- 01.03.1954)
2. Süleyman Ali el- Caberî (02.03.1954- 30.06.1956)
3. Abdullah Hamza el-‘Azb (ikinci defa) (10.07.1956-21.09.1972)
4. Nuh Ali Selman el-Kudât (22.09.1972-24.09.1977)
5. Ali Mustafâ el-Fakir (25.09.1977- 29.07.1980)

¹²⁴ *Mezâmîn-u Risâleti'l-'Amman*, s. 207.

¹²⁵ Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 69; *Mezâmîn-u Risâleti'l-'Amman*, s. 398-399.

¹²⁶ Şeyhân, *a.g.e.*, s. 70; Tilfâh, *el-Fetâvâ*, s. 632.

6. Nuh Ali Selman el- Kudât (ikinci defa) (30.07.1980- 31.08.1992)
7. Mahmud eş-Şüveyyât 01.09.1992- 31.03.2004
8. Abdülkerim el-Hasavne (01.04.2004-23.02.2010)
9. Yahya el-Butûş¹²⁷

1.3.4. Emniyet Teşkilâtı Fetvâ Müdürlüğü

Emniyet Teşkilâtı'nda dinî irşada gösterilen önem dolayısıyla altmışlı yılların sonunda, teğmen rütbesinde din görevlisi alınmıştır. Yetmişli yılların başında Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü ile koordinasyon sağlanarak, din görevlisi subay rütbesine yükseltilmiş; 1982 yılında ise binbaşı rütbesinde atama yapılmıştır. 1990 yılına gelindiğinde ise Fetvâ ve Dinî İrşat Müdürlüğü kurulmuş, Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü müftülerinin önde gelen isimleri arasından yapılan seçimle Emniyet Teşkilâtı Fetvâ Müdürlüğü'ne müftü tayini tamamlanmıştır. Müdürlük, dinî irşat faaliyetinin yanı sıra, sorulan sorulara sözlü veya yazılı olarak cevap vermektedir.¹²⁸

1.3.5. Sivil Savunma Teşkilâtı Fetvâ Müdürlüğü

Ürdün Sivil Savunma Teşkilâtı bünyesinde fetvâ birimi ilk defa 1985 yılında Eğitim Müdürlüğüne bağlı olarak kurulmuştur. 1988 yılında Subay ve Er İşleri Müdürlüğü'ne bağlanan bu birim daha sonra Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğüne bağlanmıştır. 2006 yılında ise Fetvâ ve Dinî İrşat Müdürlüğü adı altında ayrı bir müdürlük haline getirilmiştir.¹²⁹

Sivil Savunma Teşkilâtı Fetvâ Müdürlüğü, dinî konularda kendilerine yöneltilen sorulara fetvâ verir. Genelde şifâhi fetvâ verildiği tespit edilmekle birlikte talep edildiğinde soruların yazılı olarak cevaplandırıldığı da görülmektedir. Ancak gerek Sivil Savunma Teşkilâtı genel müftüsünün gerekse çeşitli bölgelerde bulunan kurum müftülerinin verdiği fetvâlar kayda alınmamaktadır.

¹²⁷ Halen Silahlı Kuvvetler Fetvâ Müdürlüğü müftüsü olan Yahya el-Butûş'un 2010 yılında bu göreve atandığı bilinmekle birlikte, atama tarihi ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹²⁸ Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 71.

¹²⁹ Şeyhân, *a.g.e.*, s. 71.

Ahval-i şahsiyye ile alakalı konularda fetvâlar yürürlükte olan Ahval-i Şahsiyye Kanununa göre verilmektedir. İbadetle ilgili konularda ise Şafii mezhebi benimsenmektedir. Sivil Savunma Teşkilâtında çalışanların genelini ilgilendiren konularda verilen fetvâlar kurum mensupları için bağlayıcı iken, bireysel meselelerle ilgili fetvâlar bağlayıcı değildir.

Sivil Savunma Teşkilâtı Fetvâ Müdürlüğü fetvânın yanı sıra dinî irşat da yapmaktadır. Uygulamaya bakıldığında müdürlüğün hizmet alanını Sivil Savunma Teşkilâtına bağlı camilerde imamlık yapmak, dinî gün ve geceleri ihya etmek ve din eğitimi ve irşat faaliyetlerinin oluşturduğu görülmektedir. Fetvâ görevi açısından çok faal olmadığı ifade edilebilir.¹³⁰

¹³⁰ Şeyhân, *a.g.e.*, s. 72.

BÖLÜM 2: FETVÂ MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİ

Ülkede fetvâ verme yetkisini elinde bulundurduğunu ifade ettiğimiz Fetvâ Kurumunun, iftâda izlediği yöntemi değerlendirebilmek için öncelikle, fıkıh mezheplerinin fetvâ verirken kullanılacak usûl ve kaynaklara dair belirlemiş olduğu şartlara değinmek yerinde olacaktır.

2.1. Klâsik Fıkıh Doktrinde Fetvâ Usûlü

Müslümanların hayatlarında karşılaştıkları sorunlara İslâmî ilkeler doğrultusunda çözüm arayışları Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Hz. Peygamber dinî bir hüküm veya açıklama isteyen bir kimsenin sorusuyla karşılaştığında ya vahiy gelmesini beklemiş ya da kendisi cevap vermiştir.¹³¹ Hz. Peygamberin vefatından sonra fetvâ ehli ve fakih olarak kabul edilen sahâbîler karşılaştıkları meseleleri Kur'ân ve Sünnet'e arzetmişler, bu iki kaynaktan hüküm bulamadıkları takdirde ictihada başvurmuşlardır.¹³² Ashab, özellikle toplumun genelini ilgilendiren meselelerde, icihadını çoğunlukla istişareyle yapmıştır.

Hz. Osman dönemine kadar zaruret olmadıkça Medine'den ayrılımlarına izin verilmeyen sahâbîler, Hz. Osman'ın izin vermesinin ardından irşâd amacıyla İslâm âleminin belli başlı merkezlerine dağılmışlardır.¹³³ Sahabeden sonra gelen ve onların tedrisatından geçen tabiûn nesli müctehidleri; mekân, üstat ve metot farkından dolayı Hicaz ekolü (ehl-i hadîs) ve Irak ekolü (ehl-i rey) olarak ikiye ayrılmıştır. Hicaz ekolüne mensup olan fakihler bir mesele ile karşılaştığında önce Kur'ân ve Sünnet'e başvuruyorlardı. Bunlarda hüküm bulamadıklarında sahabenin fetvâ ve tercihlerine başvuruyorlardı. Ayrıca amel-i ehl-i Medîne'ye de önem veren Hicaz ehli, zaruret bulunmadıkça re'ye başvurmuyordu. Irak ekolüne mensup fakihler ise Kur'ân, Sünnet, icmâ ve sahabe kavline dayanmakla birlikte

¹³¹ Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil Yay., 1989, s. 73-76; a.mlf., *İslâm Hukukunda İctihad*, İstanbul: Ensar Yay., 2010, s. 37-42; Atar, "Fetva" md., s. 488.

¹³² Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 113-118; a.mlf., *İslâm Hukukunda İctihad*, s. 52-53; Atar, *a.g.md.*, s. 488.

¹³³ Atar, *a.g.md.*, s. 489.

re'ye de sıkça başvuruyorlardı.¹³⁴ Bu dönemde Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam, Mısır ve Yemen'de belli başlı fakihler fetvâ işlerini bu usûl üzere yürütmüşlerdir.

Mezheplerin oluşmaya başladığı tebeu't-tâbiîn devrinde yetişen müctehidler hüküm kaynağı olarak Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyasa başvurmuş; nasslarda çözüm bulunamayan meselelerde yine Kitap ve Sünnet'in ilkeleri doğrultusunda istihsân, ıstıslâh, istishâb, örf ve âdet gibi metodları kullanmışlardır.¹³⁵ Bu dönemde icthad ehliyetine sahip olanlar belli bir ekole tabi olmamış, icthada kabiliyeti olmayanlar da herhangi bir mezhebe bağlanma zorunluluğu duymadan diledikleri müftüden aldıkları fetvâyâ göre dinî yaşantılarını sürdürmüşlerdir.

Hicri dördüncü asra gelindiğinde artık mezhepler oluşum ve gelişimini tamamlamıştır. Taklit dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde genellikle âlimler, icthad kabiliyetine sahip olsa dahi kendisini müstakil müctehid seviyesinde görmeyerek bir mezhebe tabi olmayı tercih etmiş; kadılar hükümlerinde müftüler fetvâlarında mezhep prensiplerinin dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir.¹³⁶ Fıkhın usûl ve fûrûna ait meselelerin arttığı¹³⁷ bu dönemde, herkesin dilediği icthada tabi olmasının doğru olmadığı anlayışı hâkim olmuş ve Allah'ın hükmünü en doğru anlayan ve açıklayan kimseyi tespit edip ona uyma arzusu fetvâ usûlü kitaplarının yazılmasını sağlamıştır.¹³⁸

Her mezhebin kendi usûlü çerçevesinde, müftünün taşıması gereken şartlar, fetvâda takip edeceği usûl ve başvuracağı kaynaklar gibi hususların açıklandığı bu eserlere göre mezheplerin fetvâda takip ettikleri yöntem tespit edilebilir. Bunun için kimlerin fetvâ verdiği, fetvâ verirken hangi usûlleri takip ettiği ve hangi kaynaklara başvurduğu incelenmelidir.

¹³⁴ Atar, "Fetva" md., s. 489; Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, s. 94-106.

¹³⁵ Karaman, *a.g.e.*, s. 161.

¹³⁶ Atar, *a.g.md.*, s. 490.

¹³⁷ Karaman, *a.g.e.*, s.168.

¹³⁸ Özdemir, Ahmet, "Çağımızda İftâ Usûlü" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, 2000, s. 14.

2.1.1. Fetvâ Verenler (Müctehid/Müftü)

Fetvâ verecek kişinin ictihad ehliyetine sahip olması gerektiği konusunda mezhepler arasında ittifak vardır. Bu ehliyete sahip olmayan mukallit kimsenin bildirdiği hükümler gerçek fetvâ olmayıp, onun yaptığı müctehidin fetvâsını nakletmekten ibarettir.¹³⁹ Mukallit müftünün, fetvâ verirken başvuracağı kaynaklarda bulunan mezhep içerisindeki farklı görüşlerden birini tercih ederken belli bir kriter gözetme ihtiyacı önceki fukahânın tasnifini gerektirmiştir. Farklı derecedeki müftülerin aynı kaynak ve yöntemi kullanmaları mümkün olmadığı için fetvâ verenlerin ilmî seviyelerinin tespiti önemsenmiş ve mezhep âlimleri tarafından çeşitli tasnifler geliştirilmiştir. Biz de Fetvâ Kurumu müftülerinin usûlünü tespit edebilmek için aşağıda mezheplere göre fukahânın tasnifine yer vereceğiz.

Hanefî Mezhebinde Fukahânın Tasnifi:

Çeşitli tenkide uğramasına rağmen Hanefî mezhebi tabakâtı olarak kabul gören İbn Kemâl'in tasnifine göre fukahâ yedi derecedir.¹⁴⁰

1. Dinde Müctehid: Kendi tespit ettikleri usûl çerçevesinde dinin asıl kaynaklarından hüküm çıkaran, kimseyi taklit etmeyen fakihlerdir. Dört mezhep imamı bu gurupta yer alır.
2. Mezhepte Müctehid: Usûlde mezhep imamına tabi olup, fûrûda ona muhalefet edebilen fıkıh bilginleri bu tabakada yer alır. Mezhepte müctehid olanlar mezhep usûlüne göre kaynaklardan hüküm çıkarabilmektedirler.
3. Meselede Müctehid: Hassâf, Tahâvî, Kerhî, Serahsî gibi isimlerin bulunduğu bu tabakadaki fakihler usûl ve fûrûda mezhep imamına muhalefet edemezler, fakat mezhep imamından görüş nakledilemeyen meselelerde yine mezhep kaidelerine bağlı kalarak ictihad edebilirler.

¹³⁹ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu Fethü'l-kadir*, (Şerhü'l-'Înâye ale'l-Hidâye/Ebû Abdullah Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed Babertî, Hâşiyetü'l-'Înâye/Sa'dullah b. İsa b. Emir Han Sa'di Çelebi, Tekmiletu Şerhi Fethi'l-kadir el-müsemma Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr/Ahmed Şemseddin Edirnevî Rûmî Kadızâde), y.y.: Mektebetü ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970, VI, 252; Atar, "Fetvâ" md., s. 491.

¹⁴⁰ İnanır, "İbn Kemâl'in Fetvâları..", s. 83-84; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yay., 2003, I-III, 410-411; a.mlf., *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: İrfan Yay., 1967, s. 49-52.

4. Tahrir Ashabı: Bu tabakada ve daha sonra gelen tabakadakiler müctehid değil, taklit ehlidirler. İctihad edemezler, fakat mezhebin usûl ve delillerini bildikleri için imamdan nakledilen görüşleri açıklar, birden fazla ihtimal taşıyan ifadelerde ihtimallerden birini tercih eder ve tahrir yaparlar. Tahrir ashabı mezhepte hükmü olmayan meselede imamların sözlerini nass yerine koyarak onların usûlüne göre hüküm çıkarır.
5. Tercih Ashabı: Mezhep içinde aynı konudaki farklı görüşlerden birini seçebilme salahiyetine sahip olan fakihlerdir. Kudûrî, Merğînânî gibi.
6. Temyiz Ashabı: Kuvvetli ve zayıf görüşleri bilen, muteber olanla olmayanı ayırabilecek kadar fıkıh ilmine vâkıf, “zâhir’ur-rivaye” ve “nâdir’ur-rivaye”yi birbirinden ayırabilen, mukallitlerdir. Ebu’l-Berekât en-Nesefî, Mevsîlî gibi âlimler bu tabakadandır.
7. Sırf Mukallitler: Bunlar icthad, tahrir, tercih ve temyiz yapmaya ilmî seviyesi yeterli olmayan, bulduklarını ayırt etmeden nakleden fıkıhçılardır.

Fetvâ salâhiyeti açısından ele alındığında ilk üç tabakada yer alan âlimlerin icthad yoluyla fetvâ verebilecekleri ittifakla kabul edilmektedir. Tahrir ehlinin icthadla fetvâ vermesinin cevazı noktasında ise ihtilaf vardır. Kesinlikle caiz olmadığını savunanlara karşılık, mutlak olarak caiz olduğunu kabul edenlerde bulunmaktadır. Tercih edilen görüş ise daha üst dereceden bir âlim bulunmadığında caiz olmasıdır.¹⁴¹ Tahrir ehlinin olmayanların ise bu yolla fetvâ vermeleri caiz görülmemiş ancak zaruret durumunda ehlinin verdiği fetvâları nakletmelerine cevaz verilmiştir. Bunun için de müftünün nakledeceği fetvâ ile ilgili ya kendisinden müctehide kadar uzanan senedi olması veya İmam Muhammed’in kitapları gibi meşhur kitaplardan naklediyor olması şart koşulmuştur.¹⁴²

¹⁴¹ Karaman, *Günün Meseleleri*, s. 415.

¹⁴² İbnü’l-Hümâm, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, s. 252.

Şafî, Mâlikî ve Hanbelî Mezheplerinde Fukahânın Tasnifi:

Şafî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde fukahânın tasnifi birbirine yakın olduğu için bu üç mezhebi birlikte değerlendireceğiz. Bunlara göre fıkıh âlimleri beş tabakaya ayrılmaktadır:¹⁴³

1. Mutlak Müstakil Müctehid: Bu Hanefî mezhebindeki dinde müctehid tabakasına tekabül etmektedir.
2. Mutlak Müntesip Müctehid: Hanbelîlerin mukayyet müctehid¹⁴⁴ olarak isimlendirdikleri bu gurup fûrûda müstakil olmakla birlikte usûlde başka bir müctehide tâbidir. Şafî ve Mâlikîlere göre müntesip müctehid olan bir fakihin mezhep imamına muhalefeti muvafakatından çok olursa o fakih bu mezhebin tabakâtından kabul edilmez; görüşleri başka mezhebin hükmü gibi kabul edilir ve mukallitler tarafından taklit olunmazlar.¹⁴⁵ Bu derece Hanefîlerin mezhepte müctehid tabakasına tekabül eder.¹⁴⁶
3. Mezhepte Mukayyed Müctehid (Ashâbu'l-vücûh): Mezhebin usûlünü ve delillerini iyi bilen, tahriç ve istinbat konusunda tecrübeli olan bu guruptaki fakihler kendilerini hem usûlde hem de fûrûda mezhep imamlarına bağlı kabul etmişlerdir. Yeni meselelerin çözümünde tahrice başvurup, nadiren ictihada başvurumaktadırlar. Hanefîlerdeki meselede müctehid ve tahrir ehlini içine alan bu derecedeki âlimleri Hanbelîler, vücûh ve turuk ehli olarak nitelemektedir.¹⁴⁷
4. Mezhep İçinde Tercih ve Açıklama Yapanlar: Ashâbu'l-vücûh derecesine ulaşmamış ancak mezhep imamının görüşlerini bilen, mezhep içinde birden fazla görüş olduğunda tercihte bulunabilen ve gerektiğinde açıklama yapabilen fakihler bu gurupta yer alır.

¹⁴³ Karaman, *Günün Meseleleri*, s. 411-412. Şafî ve Hanbelî mezheplerinde fukahâyı dört sınıfta inceleyenler de vardır. Bkz. İbnül-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'in an Rabbi'l-'alemîn*, (san'a Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Alü Selmân; şarîke fî't-tahrir Ebû Ömer Ahmed Abdullah Ahmed), Demmâm : Dâru İbni'l-Cevzi, h. 1423, VI, 125-128; Ebû Zehrâ, Muhammed, *İmam Şafî*, terc. Osman Keskiöğlü, Ankara: DİB Yay., 1969, s. 349-352; a.mlf., *Ahmed ibni Hanbel*, Ankara: Hilal Yay., 1984, s. 372-374.

¹⁴⁴ İbnül-Kayyim, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁴⁵ Ebû Zehrâ, *İmam Şafî*, s. 345, 351; Özdemir, *Çağımızda İftâ Usûlü*, s. 19.

¹⁴⁶ Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 84

¹⁴⁷ İbnül-Kayyim, *a.g.e.*, s. 126.

5. Mezhebi İyi Anlayan ve Doğru Nakledenler: Bu gurup meseleleri bilir, ezberlemişlerdir. Mezhepteki nasslara göre fetvâ verirler, onun dışına çıkarak asla fetvâ veremezler.

Bu son iki sınıf müctehid olarak kabul edilmezler.¹⁴⁸ Nakil yoluyla fetvâ verdikleri için mukallittirler.

Bu tasnife göre mezheplerin görüşlerini fetvâ salâhiyeti açısından değerlendirdiğimizde üç mezhepte de ictihad veya tahrir yoluyla fetvâ verme yetkisi en aşağı ashâbu'l-vücûh için geçerlidir. Daha aşağı derecede bulunan fıkıhçıların zaruret halinde fetvâ verip veremeyeceği ile ilgili mezhepler arasında ihtilaf vardır. Mâlikî mezhebine göre bir meseleyi bütün ayrıntılarıyla biliyorsa hiçbir arttırma, eksiltme, benzetme yapmadan aynen nakledebilir. Meseleyi tüm hususiyetiyle bilmeyen kişinin fetvâ vermesi haramdır. Hanbelî mezhebinde delilleri ve fetvâ sırasındaki durum ve şartları bilmeyen mukallit kimsenin fetvâ verip veremeyeceği mezhep içinde tartışmalıdır. Bir gurup daha âlim müftü bulunmadığında bildiğini aynen nakletmesini caiz kabul ederken, diğer gurup asla caiz olmadığı görüşündedir. Şafîî mezhebinde ise mukallit müftü ancak nakil yoluyla fetvâ verebilir. Nakilde de şu hususlara dikkat edilir: Mezhep imamının veya müctehidlerinin herhangi bir mesele ile ilgili hükmünü kaynaklarda bulursa aynen nakleder. Böyle bir hüküm bulamayıp benzerini bulursa, aralarında hükme etki edecek bir fark bulamadığında söz konusu meseleyi de diğerine katabilir. Meselenin benzerini de bulamazsa fakat mezhep müctehidlerinin tespit ettiği genel kaide ve hükümlerin içine girdiğini bildiği hükümlerle fetvâ verebilir. Bunların dışında kalan meselede fetvâ veremez.¹⁴⁹

2.1.2. Fetvâ Usûlü ve Fetvâ Kaynakları

Hiz. Peygamber'e fetvâ sorulduğunda ya vahiy beklediği ya da kendisinin cevap verdiğine yukarıda değinmiştik. Bu itibarla risâlet döneminde fetvâda kullanılan kaynağın vahiy ve ictihad olduğu söylenilebilir. Sahabe, tabiûn ve tebeu't-tâbiîn döneminde hükme ulaşmak için Kitap, Sünnet ana kaynaklar olmak üzere; icma, kıyas, istishab, istishan, istislah, örf-

¹⁴⁸ Karaman, *Günün Meseleleri*, s. 412.

¹⁴⁹ Karaman, *a.g.e.*, s. 414-415.

adet, sahabe kavli, şer-u men kablena (geçmiş şeraitler) gibi kaynak ve yöntemler kullanılmıştır. Mezheplerin teşekkül etmesinden sonra mezhebe bağlılığın ön plana çıkmasıyla tahrir, tercih ve taklit yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁰ Bahsi geçen dönemden çağımıza kadar ictihada başvuranlar olsa da genel olarak bu yöntemlerin kullanıldığı ifade edilebilir. Tahrir ehli fetvâ verirken müctehidlerle aynı yöntemi kullanmaktadır fakat aslı kaynaklardan değil mezhep müctehidlerinin kavillerinden hüküm çıkarmaktadır. Tahrir ehlinden sonra gelenlerin ise fetvâda takip edecekleri usûl mezhep âlimleri tarafından belirlenmiştir. Aşağıda dört mezhebe göre mukallit müftünün fetvâ verirken tabii olacağı esasları ele alacağız.

Hanefilerde fetvâ verecek olan mukallit müftü öncelikle Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih eder. Eğer sorulan meselede Ebû Hanîfe'nin görüşü yoksa sırayla İmam Ebû Yusuf'un sonra İmam Muhammed'in, sonra İmam Züfer veya Hasan b. Ziyad'ın görüşlerine sırayla başvurulur.¹⁵¹ Daha sonra icihad derecelerine göre mezhepteki meşhur alimlerin görüşlerine başvurulur. Ebû Hanîfe ile İmâmeyn ihtilaf etmişse Ebû Hanîfe'nin görüşü alınır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'den biri Ebû Hanîfe'ye muhalefet ettiğinde daha sonraki müctehid âlimlerin bu konuda tercihi yoksa ittifak edilen kavle göre fetvâ verilir. Üç imam arasında da ihtilafli olan görüşlerden her biri sonraki fukahâ tarafından tercih edildiyse müftü dilediğini alır. Yeni meselelerde Muteahhîrûn âlimlerin görüşlerine başvurur, eğer ihtilaf varsa çoğunluğun görüşünü alır. Muteahhîrûn âlimler ile mezhep imamları arasında ihtilaf olduğunda Muteahhîrûn âlimlerin görüşleri tercih edilir.¹⁵² İhtilafli görüşler arasında tercih yapacak mukallit müftü *el-Muhtar*, *Vikâyetü'r-rivâye*, *Muhtasar-ı Kudûrî*, *Kenzü'd-dekâik*, *Mülteka'l-ebhur* gibi muteber kitaplara müracaat ederek buradaki görüşleri tercih eder, ardından bunların şerhlerindeki, daha sonra da fetvâ kitaplarındaki görüşleri alır; metin, şerh ve fetvâ kitapları arasında tercih yapması gerektiğinde ise önce metinlerdeki, sonra şerhlerdeki, daha sonra ise fetvâ kitaplarındaki görüşü tercih eder.¹⁵³

¹⁵⁰ Karaman, *Günün Meseleleri*, s. 416; Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 147.

¹⁵¹ Karaman, *a.g.e.*, s.419; Saylan, Şenol, "İbn Abidin'inde Hanefi Mezhebinin Kuramsallaşması Şerhu Ukudu Resmî'l-Müftî Örneği" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 2004, s. 85.

¹⁵² Şahin, *a.g.e.*, s. 163; Saylan, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁵³ Bilmen, *Kâmus*, I, 249; Şahin, *a.g.e.*, s. 164.

Hanefî mezhebinde muteber ve meşhur kabul edilen kaynakları şöyle sıralayabiliriz: İmam Muhammed'in kaleme aldığı "Zâhiru'r-rivâye"¹⁵⁴, Mervezî'nin "Zâhiru'r-rivâye"yi özetlediği *el-Kâfi*, Serahsî'nin *el-Kâfi*'yi şerh ettiği eseri *el-Mebsût*, mezhebin el kitabı mahiyetindeki ilk eseri olan Tahavî'nin *el-Muhtasar*'ı, Ebû Leys es-Semerkindî'nin en-*Nevâzil*'i, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ve Meydânî'nin bu esere yazdığı şerh *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*'ı, Alâeddîn es-Semerkindî'nin *Tuhfetu'l-Fukahâ*'sı ve buna Kâsânî tarafından yazılan şerh *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, Merginânî'nin *el-Hidâye*'si, "mutûnu erba'a" olarak isimlendirilen Nesevî'nin *Kenzü'd-dekâik*, Mevsîlî'nin *el-Muhtâr*, Tâcu's-şerî'a'nın *el-Vikâye*, İbnü's-Sââtî'nin *Mecma'u'l-bahreyn* isimli eserleri mezhebin önemli kaynaklarıdır. Bu temel kaynakların yanında *Fetâvâ Kâdihân*, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*, gibi sistematik fıkıh kitabı tarzında yazılmış fakat fetvâ kitapları olarak meşhur olmuş eserlerde mukallit müftülerin başvuru kaynaklarıdır.¹⁵⁵

Şafî mezhebinde mukallit müftünün mezhepte ittifak veya tercih edilen görüşle fetvâ vermesi esastır. Müctehidler arasında ihtilaf olan meselelerde görüşler arasında tercihte bulunurken dikkat etmesi gereken kurallar vardır. Mesele hakkında İmam Şafî'nin iki görüşü bulunuyorsa, bunlardan birini tercih ederek fetvâ veremez. Böyle bir durumda ya önceki tahric ehlinin tercihine uyar yahut muhtelif rivayetlerden en doğru olanını alır. Kendinden öncekiler tarafından yapılmış bir tercih bulamazsa, nakledilmiş bir tercih buluncaya kadar bekler.¹⁵⁶ Fetvâ verilen meselenin birkaç vechi varsa veya nakil yolları farklı ise o zaman eski müctehidler tercih ettiklerine bakılır ve çoğunluğun görüşü alınır. Sonra ilmi sonra takvası üstün olan tercih edilir. Buveytî, Rebî, Murâdî, Müzenî'nin Şafî'den rivayet ettikleri diğerlerinden üstün tutulur. Eğer Şafî'nin kavillerinden bazısı diğer mezhep imamlarının çoğunun kavline uygun ise ve diğerlerinde de tek başına kalıyorsa ve bunlardan birini tercih ettiğine dair bir rivayette yoksa o zaman imamların görüşüne uygun düşen kavli alınır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Zâhiru'r-rivâye; İmam Muhammed'in kendi görüşü de dahil olmak üzere Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un görüşlerini topladığı *el-Câmiu'l-kebîr*, *el-Câmiu's-sağîr*, *es-Siyerü'l-kebîr*, *es-Siyerü's-sağîr*, *el-Asl (el-Mebsût)* ve *ez-Ziyâdât* isimli kitaplardan oluşmaktadır.

¹⁵⁵ Atar, "Fetva" md., s. 495.

¹⁵⁶ Karaman, *Günün Meseleleri*, s.415; Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 169.

¹⁵⁷ Karaman, *a.g.e.*, s. 415; Şahin, *a.g.e.*, s. 170.

Şafî mezhebinin meşhur kitapları: İmam Şafî'nin *el-Ümm* adlı eseri, Büveytî ve Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eseleri, Maverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr*'i, Cüveynî'nin *en-Nihâye*'si, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i ile onun şerhi Nevevî'nin *el-Mecmu'* adlı eseri ve Şîrbînî'nin *Muğni'l-muhtâc*'ı mezhep içindeki önemli eserlerdendir. Soru cevap şeklinde kaleme alınmış olan Takiyyuddîn es-Sübkî'nin *Fetâvâ*, İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye* ve *el-Fetâvâ'l-kübra'l-fikhiyye* isimli eserleri de mezhepte başvuru kaynaklarındandır.¹⁵⁸

Hanbelîler fetvâ verme şartlarını çok ağırlaştırmışlardır. Zaruret halinde müctehidlerin görüşlerini nakletmek dışında mukallide fetvâ yetkisi tanımayan mezhep âlimleri müftünün takip etmesi gereken usûlü şu şekilde açıklamışlardır: Müftü, müstefînin maksadına uygun cevap verecektir. Eğer müstefî gerçekten dinin hükmünü öğrenmek istiyorsa müftü ancak kesin olarak bildiği hükmü açıklar. Eğer müftünün taklit ettiği imamın ichtihadını öğrenmek amacıyla fetvâ sorulduysa, bu durumda müftü bizzat imamın görüşünü biliyorsa cevap verir.¹⁵⁹ Bazen de bir konu hakkında bizzat imamın tercihini öğrenmek için soru sorulur. Bu durumda müftü tercih ettiği ve doğruluğuna inandığı görüşü söyler. Aynı konuda mezhep imamından farklı görüşler nakledildiyse mukallit müftü mezhep âlimlerinin tercihine göre fetvâ verir. İhtilafli meseleler, tercih yapabilen müctehidler arasında da tartışmalı ise bu durumda müftü sırasıyla; çoğunluğun, sonra daha âlim olanların, daha sonra da daha takvalı olanların görüşlerini tercih eder. Mukallit müftü ihtilafli görüşlerden hangisinin tercih edildiğine dair bir rivayet bulamazsa bu durumda fetvâ vermekten geri durur.¹⁶⁰

Hanbelî mezhebinde Ebu'l-Kâsım el-Hirakî'nin *el-Muhtasar* adlı eseri ile Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî'nin *el-Hidâye fi'l-fikh* adlı eseri mezhebin güvenilir kaynaklarındandır. Ayrıca İbn Kudâme'nin *el-Umde*, *el-Muğni*, *el-Mukni*, *el-Kâfi* adlı eserleri, İbn Teymiyye'nin *Mecmû'atü'r-Resâil*, *Kitâbu mecmû'ati'l-fetâvâ* isimli eserleri Hanbelî mezhebinin önemli kaynaklarıdır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 267-268; Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 169.

¹⁵⁹ İbnü'l-Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in*, IV, 171; Karaman, *Günün Meseleleri*, s.414; Şahin, *a.g.e.*, s. 174.

¹⁶⁰ İbnü'l-Kayyım, *a.g.e.*, IV, 156; Şahin, *a.g.e.*, s. 175-176.

¹⁶¹ Şahin, *a.g.e.*, s. 172.

Mâlikî mezhebinde iftâ usûlüne baktığımızda ise ictihad ve tahrir ehliyetine sahip olmadığı halde zaruret sebebiyle fetvâ verecek kimselerin dikkat etmesi gereken hususlar şöyle belirlenmektedir: Böyle birisi, mezhebe aidiyeti kesin olan veya daha öncekilerin tercih ettiği hükümle fetvâ verir. İmam Mâlik'ten rivayet edilen ictihadlarla mezhebe tabi diğer müctehidler ictihadlarından hangisinin tercih edildiğini bilmeyen müftünün nasıl hareket edeceği mezhep fakihleri arasında tartışmalıdır. Bir görüşe göre daha ihtiyatlı olması bakımından en zor ve en katı olanı, diğer görüşe göre ise İslâm'ın ruhuna ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun olması bakımından en kolay olanı ile fetvâ vermesi gerekir. Müftü olayı daha iyi bildiği için istediği görüşle fetvâ verebileceği şeklinde üçüncü bir görüş veya müftünün mezhebin temel kitabı olan *el-Muvatta* ve *el-Müdevvene*'deki İmam Mâlik'in, ondan sonra İbnü'l-Kasım'ın bunun ardından da diğer fakihlerin görüşlerine göre fetvâ vermesi gerektiği şeklinde dördüncü bir görüş de vardır.¹⁶²

Mâlikî mezhebinde, Sahnûn'un İmam Mâlik'in görüşleriyle birlikte diğer talebelerinin görüşlerini kaydettiği *el-Müdevvene* isimli eseri mezhebin en muteber temel kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Esed b. Furat'ın *el-Esediyye*'si, Utbî'nin *el-Utbiyye*'si, İbn Habib'in *el-Vâzıha*'sı, İbnü'l-Mevvâz'ın *el-Mevvâziyye*'si, İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin Mâlikî fikhını özetlediği eseri *er-Risâle*, el-Bâcî'nin *el-Müntekâ*'sı, İbn Rüşd el-Hafid'in mezhepler arası mukayese yaptığı *Bidâyetü'l-müctehid*'i mezhepte önemli yere sahip olan eserlerdir.¹⁶³

2.2. Kurumda Fetvâ Süreci

Fıkıh geleneğimizde fetvâ kurumunun işleyişi ve fetvâda izlenen usûl günümüzde de dikkate alınmaktadır. Ancak çağımızda ortaya çıkan yeni araçların fetvâ vasıtası olarak kullanılması yeni kuralların oluşumunu sağlamıştır. Ayrıca günümüz şartlarında fetvâ veren kurumların takip ettiği usûl klasik dönemde izlenen usulden bazı farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle aşağıda Fetvâ Kurumunun işleyişi ve fetvâ verirken izlenen yöntem ele alınacaktır.

¹⁶² Atar, "Fetva" md., s. 495; Karaman, *Günün Meseleleri*, s.414; Şahin, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁶³ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 267-268; Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 165.

2.2.1. Fetvâ Prosedürünün İşleyişi

Bir mesele hakkında dinin hükmünü öğrenmek isteyen kişi bizzat Kuruma başvurarak sözlü fetvâ alabileceği gibi telefon, kısa mesaj, e-posta gibi araçları kullanarak da soru sorabilir. Mezheplerin fetvâ usûllerini kaleme aldıkları *Âdâbu'l-fetvâ/müftî* ve *Resmü'l-müftî* adlı kitaplarda zikredilen müftü ve müsteftînin uyması gereken prensiplere¹⁶⁴ riayet eden Kurum, teknolojinin gelişmesiyle günümüzde ortaya çıkan yeni araçların kullanımında da fetvâ âdâbına uymaktadır. Bu nedenle kullanılan her bir yöntemde dikkat edilmesi gereken hususları aşağıda inceleyeceğiz.

Eğer müsteftî fetvâ sormak için bizzat Kuruma geldiyse yetkili müftülerden birine yönlendirilerek sorusu cevaplanır. Kuruma telefonla gelen soruları cevaplamak içinse müftüler arasında nöbet sistemi oluşturulmuştur. Telefonla soru geldiğinde müsteftî ilgili müftüye yönlendirilir. Müftü, meseleyi bütün incelikleriyle öğrendikten sonra eğer soru sıkça ve araştırmaksızın hemen cevaplayabileceği konuda ise soruyu cevaplar. Ancak konu daha fazla açıklama veya araştırma gerektiriyorsa ya da talâk gibi telefonda cevaplanması mümkün olmayan bir mesele ile ilgiliyse müftü, müsteftîden Kuruma bizzat başvurmasını ister. Eğer müftü araştırmadan cevaplayamayacağı bir soru ile karşılaşırsa belirlediği vakitte soruyu soran kişiden tekrar aramasını ister. Bu zaman diliminde diğer müftülerle istişare yapar ve verilecek fetvâ ile ilgili başmüftüyü bilgilendirir. Başmüftünün onayından sonra sonucu müsteftîye bildirir. Eğer fetvâyâ konu olan mesele derinlemesine araştırma gerektiren bir mevzuda ise bu durumda müftü, soru sahibinden yazılı olarak veya e-posta ile sorusunu Kuruma iletmesini ister. Bu durumda aşağıda ele alacağımız yazılı fetvâ ile ilgili prosedür işler.¹⁶⁵

Kısa mesaj yoluyla gelen sorulara Fetvâ Merkez Müdürlüğü'ne bağlı genel fetvâ birimi cevap verir. Bu yolla sorulan sorular araştırmacılara verilir ve delillerini zikrederek cevap hazırlamaları istenir. Hazırlanan cevap Fetvâ Komisyonuna arz edilir. Komisyon tarafından

¹⁶⁴ Müftü ve müsteftînin riayet etmesi gereken kurallar için bkz. Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, s. 93-141, 226-249.

¹⁶⁵ Dâiratu'l-İftâi'l-Âmm, *et-Takrîru'l-İhsâi es-Senevî*, 2012, <http://www.aliftaa.jo/photos/37bea3bad4a6d54975cdc6d3852fe59f.pdf> (05.02.2014), s. 25.

kabul edilen fetvâ başmüftünün onayına sunulur. Başmüftü onayladıktan sonra hazırlanan cevap müstefîye gönderilir. Bu işlemler en geç 48 saat içinde bitirilir.¹⁶⁶

Kurumun hizmet alanlarından biri de e-posta yoluyla fetvâ vermektir. Bu hizmetten sadece ülke vatandaşları değil dünyanın her yerinden Müslümanlar istifade etmektedir.¹⁶⁷ E-posta yoluyla gelen sorulara müftülerden oluşan özel bir komisyon cevap vermektedir. Eğer soru araştırma gerektiren bir mesele ile ilgiliyse gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra varsa fakihler arasındaki ihtilaflar belirtilir ve fetvâ fukahânın kavilleriyle ve ilmî delillerle desteklenerek hazırlanır. Muhtasar fetvâ ise deliller kısaca zikredilerek cevap hazırlanır. Hazırlanan fetvâ okuması ve onaylaması için başmüftüye sunulur. Başmüftünün onayından sonra Kurumun web sitesinde yayınlanır.¹⁶⁸

Eğer yazılı olarak soru sorulacaksa, müstefî kurumdaki görevlilerin yardımıyla hazırlanmış olan özel fetvâ talep formunu¹⁶⁹ doldurur ve formda yazılı olan ifadelerin kendisine aidiyetini kabul ettiğine dair imza atar. Form, müftülerden birine yönlendirilir. Müftü, müstefinin bu belgede vermiş olduğu bilgilere ve kullanmış olduğu üsluba göre fetvâ verir. Soru anlaşılır olup, ayrıntılı araştırma gerektiren bir konu olmadığında fetvâ hemen yazılı olarak verilir. Eğer araştırılması gereken bir konu ise soru, araştırmacılardan birine yönlendirilir ve müftü bu araştırmaların ışığında delilleri zikrederek fetvâ hazırlar. Hazırlanan cevap Fetvâ Komisyonunda değerlendirilir. Komisyonun onayından geçtikten sonra onaylaması veya gerekiyorsa düzeltmesi için başmüftüye sunulur. Başmüftü onayladıktan sonra çıkan hüküm müstefîye bildirilir.¹⁷⁰ Bazen de müftü soruyu ehemmiyetine binaen Fetvâ Meclisi'ne arz eder. Araştırma ve inceleme tamamlanıp karar verildikten sonra fetvâ yayınlanır. Yazılı fetvâ araştırılması için Meclise sunulduğunda konunun durumuna göre cevabın hazırlanması bir ay ya da daha fazla zaman alabilir.

¹⁶⁶ *et-Takrîru'l-İhsâi*, s. 24,26.

¹⁶⁷ Fetvâ Kurumu web sitesinin hangi ülkelerden ziyaret edildiği ile ilgili istatistikî bilgi için bkz. Dâiratu'l-İftâi'l-Âmm, *el-Huttatu'l-İstrâtiçiyye li'l-mevki'i'l-elektronî 2012-2015*, <http://www.aliftaa.io/photos/c2a13a82b5c727f51d8c03d05646932f.pdf> (05.02.2014), s. 12-14.

¹⁶⁸ *et-Takrîru'l-İhsâi*, s. 24

¹⁶⁹ Yazılı fetvâ talep formu için bakınız Ek-2.

¹⁷⁰ *et-Takrîru'l-İhsâi*, s. 26; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 67.

Yukarıda ele aldığımız fetvâ araçlarından herhangi biriyle talâk hakkında fetvâ sorulursa fetvâ verilmeyip soruyu soran kişiden Kuruma bizzat başvurusu istenir. Talâk konusunda fetvâları Kurum merkezinde Başkent Müfûlüğü vermektedir. Fetvâ Kurumu talâk konusunda bir nevi yargı organı gibi çalışmaktadır. Talâk ile ilgili çıkan kararlar şer'î mahkemede delil olarak kullanıldığı için fetvâlar, hem elektronik ortamda hem de yazılı olarak Kurumda arşivlenmektedir.

Talâk hakkında fetvâ almak için Kuruma başvuran kişiden kimlik ve evlilik cüzdanı istenir. Eğer talâk duhulden önce gerçekleştiyse veya üçüncü boşama hakkı kullanılmışsa ya da erkek ikrah altında veya bilinci yerinde değilken boşadığını söylüyorsa bu durumda müftü kadını da Kuruma çağırır.

Bu konuda fetvâ talep süreci şu şekilde işler: Boşanma için özel hazırlanmış fetvâ talep formu¹⁷¹ doldurulur. Formda kimlik ve iletişim bilgileri, eğitim durumu, mesleği hakkındaki bilgilerin yanı sıra evlilik bilgileri de istenmektedir. Evlilik bilgileri kısmında nikâh tarihi, boşamanın duhulden önce mi sonra mı gerçekleştiği, kadının hamile olup olmadığı sorulmaktadır. Daha önce gerçekleşen talağın –daha önce talâk vukuu bulduysa- türü (ric'î, bâin), boşanma belgesi numarası ve tarihi istenmektedir. Bu kısımlar müstefti tarafından doldurulur. Müsteftinin şahsî bilgileri fetvâ verirken önem arz ettiği için sorulmaktadır. Eğitim durumu müsteftinin kültür seviyesine işaret eder. Eşlerin sahip oldukları meslek aile içi anlaşmazlıkların sebebi olabileceği gerekçesiyle sorulmaktadır. Ayrıca ailenin gelir durumu hakkında da bilgi vereceği için eşler arasındaki problemin arkasında yatan sebebin maddî sıkıntı olup olmadığı anlaşılacaktır. Yaşadıkları şehir, ikamet ettikleri bölge de aynı şekilde anlaşmazlığa neden olabilir.

Evlilik tarihi müftüye, eşlerin birlikte geçirdiği zamanla ilgili bilgi verir. Talâkla ilgili kısım ise müftüye daha önce boşama gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgili bilgi verir. Eğer gerçekleşti ise boşama sebebi, boşamaya hangi makamın karar verdiği (iftâ/dinî mahkeme/resmî kayıtlara geçmeyen boşama) ve kaçınıcı talâk hakkının kullanıldığı ile ilgili bilgilere bu sorular vesilesiyle ulaşılır. Formda ayrıca eşlerin boşanma sebeplerini ve

¹⁷¹ Form örneği için bkz. Ek-3.

boşamanın nasıl gerçekleştiğini yazacakları bir bölüm vardır. Bu bölümü müstefî kurumdaki görevlilerin yardımıyla doldurur ve formda yazılı olan sözlerin kendisine aidiyetini kabul ettiğine dair imza atar. Müftü fetvâ verirken müstefînin bu belgede vermiş olduğu bilgilere ve kullanmış olduğu üslûba göre karar verir ve vermiş olduğu fetvâyı aynı belgeye yazar. Bu belge sekreteryâ bölümünde kayda alınır ve müftü tarafından kontrol edilip imzalanır. Belge numarası verilmesi ve mühürlenmesiyle birlikte işlem sona ermiş olur. Bu belgenin bir örneği de dinî mahkemeye gönderilir.¹⁷²

2.2.2. Fetvânın Şekilsel Özellikleri

Yukarıda da ifade edildiği gibi fetvâ usûlü Hz. Peygamber döneminden itibaren oluşmaya başlamış, sonraki dönemlerde belirli bir form kazanmış ve fıkıh geleneğinde fetvâda dikkat edilmesi gereken prensipler belirtilmiştir. Kurumun yazılı fetvâlarında da geleneksel şekillerle aynı olmasa da takip edilen belirli bir usûlün varlığı tespit edilmektedir.

Bir takım farklılıklar olmakla birlikte gerek muhtasar gerekse gerekçeli fetvâlarda genel itibarıyla benzer üslûbun kullanıldığı görülmektedir. Fetvâların başında müftünün ismi (müftü/başmüftü/fetvâ komisyonu), konu, fetvâ numarası, ana konu, fetvânın türü (muhtasar/gerekçeli/sâbık başmüftünün görevden ayrıldıktan sonraki fetvâları) ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya dayalı fetvâlarda tarih bilgisi de bulunmaktadır.

Fetvâ ile ilgili etiket bilgilerinden sonra “es-suâl” ifadesiyle soru cümlesi verilir. Bazı soruların, müstefînin kelimeleri ve üslûbuyla kaydedildiği görülürken bazılarının genel ifade kullanılarak değiştirildiği anlaşılmaktadır. Sorunun ardından “el-cevâb” denilerek fetvâ zikredilir. Muhtasar fetvâların cevap kısmında doğrudan sorunun cevabı verilir ve “vallahu Teâlâ a‘lem/vallahu a‘lem” ifadesiyle bitirilir.

Fetvâ Komisyonu tarafından verilen fetvâlar hamd ve salât cümlesi ile başlar. Soru ayet ve hadisle veya fıkıh kaynaklarındaki görüşlerle desteklenerek açıklanır. Konu ile ilgili mezheplerin görüşlerine atıfta bulunulduğunda, genelde alıntı yapılan kaynak ismi verilmektedir. Fetvâ “intehâ-vallahu Teâlâ a‘lem/vallahu a‘lem” ifadesiyle bitirilir.

¹⁷² *et-Takrîru'l-İhsâi*, s. 24; Şeyhân, *el-Fetvâ*, s. 66.

Fetvâ Meclisinin fetvâları ise karar numarası ve konu başlığı ile başlamaktadır. Fetvânın verildiği tarih yazılır. “Verade ileyna suâl yekûl fihi sâhibuhâ” ifadesiyle Meclise arzedilen soru zikredilir. “el-cevâb ve billâhi’t-tevfik” ifadesiyle fetvâyaya geçilir. Meclisin son yıllardaki fetvâlarında hamd ile başlanır, toplantı tarihi ve görüşülen konu ile ilgili bilgi verilir. Sorunun resmî makamlar tarafından mı vatandaşlardan mı geldiği bildirilir. Konu ile ilgili kurum dışı uzmanlarla istişare yapıldıysa belirtilir. Araştırma ve müzakereler sonucunda meclis şu karara varmıştır denilip meclisin kararı açıklanır. Bazı fetvâların sonunda dua ve hamd cümlelerinin yer aldığı, bazılarında müsteffîye yönelik tavsiyelerin bulunduğu görülmektedir. Fetvâ “intehâ-vallahu teâlâ a‘lem/vallahu a‘lem” ifadesiyle bitirilir. Toplantıya katılan Meclis üyelerinin isimleri verilerek fetvâ bitirilmektedir.

2.2.3. Fetvâda İzlenen Usûl

Yukarıda ele aldığımız klasik fıkıh geleneğinde, fetvâ usûlünün belirli bir mezhep sistematiği içinde olduğu ve yeni meselelere mezhep içi hüküm çıkarma yöntemleriyle çözüm bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde Müslümanların karşılaştığı kompleks meseleleri belirli bir mezhebin metoduna göre çözümlenmek mümkün değildir. Bu durum Müslümanları yeni yöntem arayışlarına sevk etmiştir. Dolayısıyla günümüzde tek bir usûlden bahsetmek imkânsızdır.¹⁷³ Bu nedenle bu bölümde günümüz şartları dikkate alınarak; Kurumun siyâsî otoritenin kontrolünde, kanunlarla yetki alanı belirlenmiş resmî bir teşkilât olduğu da göz önünde bulundurularak fetvâda izlediği yöntem tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle çalışmanın ana konusunu oluşturması itibarıyla Kurumun, ahvâl-i şahsiyye fetvâları bağlamında fetvâ yöntemi değerlendirilecek; bunun yanı sıra genel fetvâ siyasetini tespit etmek açısından önemli görülen fetvâlarda incelenecektir.

Kuruma ahvâl-i şahsiyye ile alakalı bir soru geldiğinde iki ihtimal söz konusudur: Ya fetvâyaya konu olan mesele ile ilgili Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’nda bir hüküm vardır ya da bununla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Eğer söz konusu mesele ile ilgili bir hüküm varsa bu durumda asıl kaynak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu’dur ve Kurum,

¹⁷³ Günay, H. Mehmet, “Günümüz Fıkıh Problemleri”, T. Türçan (edt.), *İslâm Hukuku El Kitabı* içinde, Ankara: Grafiker Yay., 625-627.

ilgili kanun maddesine dayanarak fetvâ verir. Aşağıda inceleyeceğimiz örnekler üzerinde de görüleceği gibi hakkında hüküm bulunan bir konuda bazı istisnâî durumlar haricinde Kanun'a muhalefet edilmediği tespit edilmektedir.¹⁷⁴ Örneğin; bir anda verilen üç talâkın hükmü ile ilgili fetvâda Kanun'a atıf yapılarak cevap verilmiştir. Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu cumhura göre, bir mecliste veya bir temizlik dönemi içinde üç boşama hakkının da kullanılması durumunda beynûnet-i kübra gerçekleşmiştir.¹⁷⁵ ÜAŞK ise mezhepleri aşarak talâk hakkının bu şekilde kullanılması durumunda bir ric'î boşamanın gerçekleşeceğini kabul eden görüşü¹⁷⁶ alarak kanunlaştırmıştır.¹⁷⁷ Fetvâ Kurumu da Kanunda kabul edilen görüşü tercih etmiş ve bir ric'î talâkın gerçekleştiği yönünde fetvâ vermiştir.¹⁷⁸

Soru: “*Bir takım sorunlardan dolayı eşimle tartıştık. Ben eşime bilinçli olarak üç defa ‘boş ol!’ dedim. Bu durumda hüküm nedir? Eşimle kesin olarak ayrıldık mı? Daha önce aramızda talâk vukû bulmamıştı.*”

Cevap: “*Olay soruda anlatıldığı şekilde gerçekleştiyse erkeğin hanımına üç defa söylemiş olduğu ‘boş ol!’ sözüyle bir talâk gerçekleşmiştir. Çünkü ÜAŞK 89. maddeye göre bir mecliste birden fazla talâk hakkının kullanılmasıyla sadece bir talâk gerçekleşir. Erkek iddet dönemi içerisinde dilerse eşine geri dönebilir.*”

Beynûnet-i kübra ile kocasından ayrılıp anlaşma olmaksızın başka biriyle evlenen ve aralarında duhul gerçekleşmeden boşanan kadının ilk eşine dönüp dönemeyeceği ile ilgili soruya da klasik fıkıh kitaplarına atıf yapmak yerine ÜAŞK'ya atıf yapılarak cevap verilmiştir: “*Hadiste ‘Sen onun balcağızından o senin balcağızından tatmadıkça helal*

¹⁷⁴ 60 Numaralı Fetvâ Kanunu 11. md. gereğince Kurum, ahvâl-i şahsiyye kapsamına giren sorularda Kanun'u ve varsa mahkeme kararlarını esas alarak fetvâ vermekle yükümlü tutulmuştur (Kanunu'l-İftâ, md. 11, h fıkrası). Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nda büyük ölçüde Hanefî mezhebi dikkate alınmaktadır. Ancak Kanun'da diğer üç mezhebin görüşlerinin tercih edildiği ya da râcih olmayan görüşlerin alındığı veya mezheplerin aşıldığı hükümler de bulunmaktadır.

¹⁷⁵ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Muğni*, tsh. Muhammed Halil Herras, Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, t.y., VII, 144; Şa'ban, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü 'ş-şer'iyye li'l-ahvâli 'ş-shahsiyye*, Bingazi: Câmîatu Karyunus, 1989, s. 390; Âbidî, Muhammed b. Arabî b. Tehami Alevî, *el-Ahvâlü 'ş-shahsiyye ve'l-miras fi'l-fikhi'l-Mâlikî*, Dârülbeyzâ: İfrîkya eş-Şark, 1996, s. 126; Sertâvî, Mahmud Ali, *Şerhu Kanuni'l-ahvâli 'ş-shahsiyye*, Amman: Dâru'l-fikir, 1997, s. 316-318.

¹⁷⁶ Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed, *el-Ahvâlü 'ş-shahsiyye*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957, s. 305; Sertâvî, *a.g.e.*, s. 319-320; Şa'ban, *a.g.e.*, s. 392-395.

¹⁷⁷ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Shahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 89.

¹⁷⁸ Ek-4 Fetvâ no: 751.

olmaz.¹⁷⁹ buyrulduğu üzere üç talâkla boşanan kadın ikinci evliliğinde duhul gerçekleşmediği sürece ilk eşine helal olmaz. ÜAŞK'da bu “Beynünnet-i kübra ile boşanan kadın başka biriyle evlenip duhul gerçekleşmediği sürece ilk eşine helal olmaz.”¹⁸⁰ şeklinde hükme bağlanmıştır. Buna göre kadının ilk kocasına dönmesi şer’i şartlar sağlanmadığı için helal değildir.”¹⁸¹

Nikâh akdi esnasında ileri sürülen ve şer’an mahzuru olmayan, akdin gerekleri ile çelişmeyen şartlara riayet edilmesi gerektiği konusunda Kanun, Hanbelî mezhebinin görüşünü almaktadır.¹⁸² Fetvâda da ÜAŞK’nın ilgili maddesi delil gösterilerek akit esnasında şart koşulan meşru taleplerin yerine getirilmesi gerektiği, aksi takdirde nikâhın feshinin talep edilebileceği belirtilmiştir. “... Kadın nikâh akdi esnasında kendisinden başkasıyla evlenmemesini şart koşar fakat erkek sözüne sadık kalmazsa kadının diğer haklarını etkilemeksizin evliliğin feshini talep etme hakkı vardır. Bu şart kadının maslahatı içindir ve nikâh akdinin gerekleriyle çelişmez. Hz. Peygamber: “Müslümanlar kendi şartlarına bağlıdır” buyurmaktadır. Dolayısıyla bu şarta riayet edilmelidir. ÜAŞK’da bu konu ile ilgili hüküm şöyle gelmiştir: ‘Kadın kocasına kendisi için maslahat söz konusu olan memleketinden ayrılmamak, üzerine evlenmemesi, belirli bir yerde ikamet etmek, evin dışında çalışmasına müsaade etmesi veya talâk hakkının birini almak gibi şer’an mahzuru olmayan bir şeyi şart koşarsa, diğer hakları etkilenmeksizin, şart sahihtir. Eğer erkek sözünü yerine getirmese kadının, diğer hakları sabit kalarak, nikâhın feshedilmesini talep etme hakkı vardır.’¹⁸³ Fakat bu şart akit esnasında kaydedilmeyip şifâhî olarak kabul edildiyse bu durumda kadına nikâhı feshetme hakkı verilmez. Fakat Müslümanın verdiği söze riayet etmesi gerekir.” şeklinde cevap verilmiştir.¹⁸⁴

Kanun, resmî görevli huzurunda gerçekleşmeyen nikâh akitlerinin kadıya başvurularak resmî kayıtlara geçirilmesi gerektiğini aksi takdirde tarafların cezalandırılacağını hükme

¹⁷⁹ Müslim, “Nikâh”, 17; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 49; Nesâî, “Talâk”, 9; İbn Mâce, “Nikâh”, 32.

¹⁸⁰ *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 95.

¹⁸¹ Ek-4 Fetvâ no: 2042.

¹⁸² *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 37.

¹⁸³ *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 37 a fıkrası.

¹⁸⁴ Ek-4 Fetvâ no: 1988.

bağlamıştır.¹⁸⁵ Fetvâda kadıya başvurulup resmî olarak kayda geçirilmeyen nikâhın sahih olduğu belirtilir. Ancak bu durumda veliyyülemrin maslahat gereği koymuş olduğu şarta itaatsizlik söz konusudur. “*Maslahat olan bir meselede de veliyyülemre itaat etmemek haramdır*” denilerek yine kanunun uygulanmasını sağlayacak şekilde fetvâ verilmiştir.¹⁸⁶

Halvet-i sahiha meydana geldikten sonra talâk gerçekleşirse kadının mehirden ne kadarına hak kazandığı ile ilgili ÜAŞK Hanefî mezhebinin görüşünü tercih eder ve eşlerden birinin duhul veya sahih halvet gerçekleşmeden vefat etmesi ya da sahih halvetten sonra boşamanın gerçekleşmesi durumunda kadının mehrin tamamını almaya hak kazandığını hükme bağlar.¹⁸⁷ Halvet-i sahihadan sonra gerçekleşen talâkta kadının mehirden hak ettiği miktarla ilgili açıklama yapılan fetvâda bu maddeye atıf yapılarak kadının mehrin tamamını alabileceği yönünde görüş belirtilmiştir.¹⁸⁸

Evlilik nafakasında kocanın nafaka yükümlülüğünün ne zaman başlayacağı ile alakalı verilen fetvâda da yine ÜAŞK’ya atıf yapılmıştır:¹⁸⁹ “*Sahih akdin gerçekleşmesiyle birlikte nafaka yükümlülüğü başlar. ÜAŞK bunu şu şekilde kanunlaştırmıştır: ‘Farklı dinden de olsa sahih akit nafaka yükümlülüğünü gerektirir. Eğer kadın ailesi ile ikamet ediyorsa ve kocası kendi evlerine geçmesini istedi fakat o kabul etmediyse nafaka hakkını kaybeder. Ancak koca muaccel mehri ödememesi veya ikamet edecekleri bir konut hazırlamaması durumunda kadın, kendini teslim etmekten kaçındığında nafaka hakkı sabittir, düşmez.*”¹⁹⁰ ...”

Hamile kadının beklemesi gereken iddet süresi hakkında fakihler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. ÜAŞK, hamile kadının iddetinin doğumla sona ereceği yönündeki cumhurun görüşünü tercih ederek kanunlaştırmıştır. Kurumun fetvâsında da farklı görüşlere işaret edilmiş fakat fetvânın Kanuna göre olduğu belirtilmiştir: “*Sekiz aylık hamileyken eşi vefat eden kadının iddeti doğumla sona erer mi yoksa dört ay on gün iddet beklemesi gerekir mi?*”

¹⁸⁵ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 36 c fıkrası.

¹⁸⁶ Ek-4 Fetvâ no: 614.

¹⁸⁷ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 43.

¹⁸⁸ Ek-4 Fetvâ no: 405.

¹⁸⁹ Ek-4 Fetvâ no: 2078.

¹⁹⁰ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 60.

“Dört mezhep ayetin sarih hükmü dolayısıyla hamile kadının iddetinin doğumla sona ereceği konusunda ittifak etmiştir. “Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapımlarıyla sona erer.”¹⁹¹ Ayyette vefat veya talâktan dolayı iddet bekleyenler arasında ayırım yapılmamıştır. Yine Sübey’a el-Eslemî ile ilgili hadis de böyledir. O eşinin vefatından birkaç gün sonra doğum yaptı. Hz. Peygambere gelerek evlenmek için izin istedi. Hz. Peygamber de ona izin verdi ve evlendi.¹⁹² İbn Abbas gibi bazı sahabîlerin iki iddetten en sonuncusunun bekleneceği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir.

İmam Nevevî ‘Selef ve halef âlimlerinin çoğu kocası vefat eden hamile kadının iddetinin doğumla sona ereceği görüşündedir. Kocasının vefatından kısa bir süre sonra doğum yapsa dahi kocası yıkanmadan iddeti sona erer. Ve bu vakitten itibaren evlenebilir.’ demektedir.¹⁹³

ÜAŞK cumhûrun görüşünü almıştır: ‘Herhangi bir ayrılıktan dolayı iddet bekleyen hamile kadının iddeti doğum yapmasıyla veya tamamı ya da bir kısmı insan şeklini almış cenini düşük yapmasıyla sona erer.’¹⁹⁴ Fetvâ buna göredir.¹⁹⁵

Halvet-i sahiha gerçekleştikten sonra boşanan kadının iddet beklemesi gerekip gerekmediği yönündeki soruya da klasik kaynaklardan görüşler nakledildikten sonra yine ÜAŞK’ya atıf yapılarak cevap verilmiştir: “Duhul gerçekleşmemiş olsa dahi halvet-i sahihadan sonra talak vuku bulursa kadının iddet beklemesi gerekir.

Kasânî Bedâ’î’de ‘İddetin şart olması için, sahih nikâhla evlenmiş çiftlerin duhul ya da duhule götüren şey (halvet-i sahiha) sonrası boşanmış olması gerekir. Eğer duhul veya halvet-i sahiha gerçekleşmezse iddet beklemek gerekmez’ demektedir. ‘Ey inananlar! Müimin kadınlarla nikâhlanıp, onları, temasta bulunmadan boşadığınızda, artık onlar için

¹⁹¹ et-Talâk, 65/4.

¹⁹² İbn Mâce, “Talâk”, 8; Tirmizî, “Talâk”, 18.

¹⁹³ Sertâvî, Şerh, s. 343.

¹⁹⁴ Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye, yıl: 2010 md. 148.

¹⁹⁵ Ek-4 Fetvâ no: 1897.

*size iddet saymaya lüzum yoktur. Kendilerine bağıştta bulunarak onları güzellikle serbest bırakın*¹⁹⁶ *ayeti dolayısıyla bu hükme ulaşılmıştır.*

*İbn Kudâme; ‘İddet; dokunmamış bile olsa eşiyile baş başa kalan (halvet gerçekleşen) herkese gerekir. Halvetteyken eşine dokunmasa bile bu halvet nedeniyle karısının iddet beklemesi vâcib olur’ demektedir.*¹⁹⁷

*ÜAŞK’da bu konu hakkındaki hüküm: ‘Sahih akitle duhul veya halvet-i sahiha gerçekleştikten sonra meydana gelen talak veya fesih iddet beklemeyi gerektirir. Duhul veya halvet-i sahiha gerçekleşmezse kadın iddet beklemez’ şeklindedir.*¹⁹⁸

*Bu meselede fukaha arasında ihtilaf vardır. Şafî mezhebinde iddetin vücube için duhul şart koşulmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz görüş Hanefî mezhebinin görüşüdür ve ÜAŞK’da bu görüş kabul edilmiştir. Fetvâ ve kaza buna göredir.*¹⁹⁹

Hayız gören kadınların iddet süresinin üç kur’ dönemi beklemek olduğu ayette belirtilmiştir.²⁰⁰ Ancak ‘kur’ ifadesiyle hayız mı yoksa temizlik döneminin mi kastedildiği mezhepler arasında ihtilafıdır. ÜAŞK bu konuda Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.²⁰¹ Fetvâ da buna göredir: “Duhulden sonra boşanan ve adet gören kadın üç kur’ dönemi iddet bekler. Bu konuyla ilgili Kanun maddesi şöyledir: ‘Sahih akitle evlenmiş ve halvetten sonra talakla veya fesihle eşinden ayrılan kadının iddeti, eğer hamile değilse ve adetten kesilmemişse üç kur’ dönemi beklemektir.’²⁰² Temizlik döneminde boşanan kadının iddeti üç tam kur’dur. Kuru’dan maksat Hanefîlere göre hayızdır. İddeti üç hayız dönemi olur. Yani ayrılıktan sonra üç tam hayız döneminin bitmesi gerekmektedir. Eğer adet dönemi içinde boşadıysa talakın vuku bulduğu bu hayız dönemi iddetten sayılmaz. Talaktan sonra üç tam hayız dönemi beklemesi gerekmektedir.”²⁰³

¹⁹⁶ el-Ahzâb, 33/49.

¹⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 99.

¹⁹⁸ *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 145 c fıkrası.

¹⁹⁹ Ek-4 Fetvâ no: 2897.

²⁰⁰ el-Bakara, 2/228.

²⁰¹ *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 147 a fıkrası; Sertâvî, *Şerh*, s. 341.

²⁰² *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl: 1976 md. 135; yıl: 2010 md. 147 a fıkrası.

²⁰³ Ek-4 Fetvâ no: 594.

Vârisin cinnet geçirerek mûrisini öldürmesi durumunda, mirastaki payının ne olacağı ile ilgili Fetvâ Meclisine gelen soruda ÜAŞK'nın tercih ettiği Hanefî mezhebi kavline göre fetvâ verilmiştir: “*Fetvâ Meclisi ceza mahkemesinin dava ile ilgili kararını incelemiş ve sanığın akıl sağlığının yerinde olmadığı doktor raporuyla sabit olduğu ve ehliyet sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Hanefî mezhebindeki râcih görüşü kanunlaştıran ÜAŞK'ya göre; ‘Aklî dengesi yerinde olmadan mûrisini öldüren kimse mirastan mahrum bırakılmaz.’*²⁰⁴ *Mûrisini kısas ya da had cezası dolayısıyla veya kendisini korumak için öldürdüyse yine mirasta hak sahibidir. Aynı şekilde katilin çocuk ya da mecnun olması durumunda kısas ve kefarete terettüp etmediği için katil mirastan payını alabilir. Fetvâ Meclisi bahsi geçen kişinin mirastan pay alabileceği yönünde karar vermiştir.*”²⁰⁵

Yukarıda incelenen örneklerde görüldüğü gibi Kurum, fetvâlarının çoğunda, ilgili maddeye atıf yaparak Kanunla aynı tercihte bulunmuştur. Bunun en net örneği ‘haram kılan sütun miktarı’ ile ilgili fetvâda görülmektedir. 1976 tarihli ÜAŞK Hanefî mezhebinin görüşünü tercih ederek bir defa emme ile hısımlık olduğu hükmünü koymuş;²⁰⁶ 2010 tarihinde Kanunda yapılan değişiklikte ise söz konusu madde Şafî mezhebinin görüşüyle değiştirilerek hısımlık rabitasının en az beş doyurucu ve fasılalı emişle gerçekleşeceğini hükme bağlamıştır.²⁰⁷ Kanunda yapılan bu değişiklik fetvâyı da etkilemiş; daha önce Hanefî mezhebinin tercih edildiği fetvâ değiştirilerek Şafî mezhebine göre hüküm belirtilmiştir. Ayrıca fetvâda Kanunda yapılan değişikliğe işaret edilmiştir.²⁰⁸

Genel olarak Kanuna uygun fetvâ verilse de bazı istisnâî durumlarda Kanundan farklı tercihte bulunulduğu tespit edilmektedir. Örneğin; Fetvâ Komisyonu, nikâh akdinin sıhhat şartlarını; *kadın ve erkeğin evlenme engellerinin bulunmaması, velinin bulunması, icap ve kabulün gerçekleşmesi ve iki âdil şahidin bulunması* olarak saymakta ve velisiz veya

²⁰⁴ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 1976 md. 183; yıl: 2010 md. 281 a fıkrası.

²⁰⁵ Ek-4 Fetvâ no: 21.

²⁰⁶ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 1976 md. 26.

²⁰⁷ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 27.

²⁰⁸ Ek-4 Fetvâ no: 533.

şahitsiz yapılan nikâhın bâtil olduğu yönünde fetvâ vermektedir.²⁰⁹ Ancak Kanun nikâhta velinin iznini şart koşmamıştır.²¹⁰

Küçüğün evliliğinin hükmü ile ilgili soruya cevaben verilen fetvâda, babası veya dedesi tarafından evlendirilmesi ve akdin, şartlarına uygun olarak gerçekleşmesi durumunda nikâhın sahih olduğu ifade edilmiştir. Ancak Kanun, evlenecek çiftlerin 18 yaşını tamamlamış olmasını şart koşmaktadır.²¹¹ Fetvâda, yargı organı tarafından yasaklanan küçüğün evliliği, sahih kabul edilse de; bu tür evliliklerin zarara yol açtığı için veliyyülemr tarafından yasaklandığı belirtilmiş ve veliyyülemrin mübah olan bir şeyi yasaklaması durumunda ona itaat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak yasağa rağmen nikâh sahih olup karşılıklı hak ve sorumluluklar doğurur.²¹²

Kanun, ric'î talâktan dönmenin sözle veya fiille olabileceğini kabul ederken;²¹³ başmüftü fetvâsında, kocanın talâkından döndüğünü sözlü olarak ifade etmesi gerektiğini, aksi takdirde günahkâr olacağını belirtmektedir.²¹⁴

Müftünün, Kanunda belirtilen hükümden farklı tercihte bulunduğunu tespit ettiğimiz bir diğer konu da sarhoşun talâkı ile ilgilidir. ÜAŞK'ya göre, herhangi bir kayıt olmadan, sarhoşun boşaması geçersiz kabul edilirken,²¹⁵ fetvâda haram yolla sarhoş olan kimsenin talâkının muteber olduğu belirtilmiştir.²¹⁶

Ahvâl-i şahsiyye kapsamında fetvâya konu olan mesele ile ilgili Kanunda bir düzenleme olduğunda, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, genelde Kanunla aynı görüş tercih edilmektedir. Kanunda herhangi bir düzenleme olmayıp fıkıh geleneğinde ele alınan meselelerde mezhepler arası tercihte bulunulmuş ve çoğunlukla cumhurun görüşüne ve Şafî mezhebinde racih olan kavle göre fetvâ verilmiştir. Güncel meselelerde ise konu ile

²⁰⁹ Ek-4 Fetvâ no: 614; 483.

²¹⁰ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 8.

²¹¹ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 10.

²¹² Ek-4 Fetvâ no: 2415.

²¹³ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, md. 98.

²¹⁴ Ek-4 Fetvâ no: 2409.

²¹⁵ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, md. 86 a fıkrası.

²¹⁶ Ek-4 Fetvâ no: 787.

ilgili farklı ülkelerdeki fetvâ kurullarının kararı varsa bu karara göre fetvâ verildiği tespit edilmiştir.

Nikâhtan önce erkeğin, evlenmeyi düşündüğü kadının eli ve yüzü haricini görmesinin caiz olmadığı belirtilen fetvâda fakihlerin çoğunluğunun görüşü esas alınmış, Ebu Hanife ve Hanbelîlerin görüşü terk edilmiştir.²¹⁷ Cumhura göre evlenmek isteyen kişinin evlenmek istediği kadının yüzüne ve eline bakması caizdir. Ebu Hanife'ye göre el, yüz ve ayaklara bakmak caizdir. Ahmed bin Hanbel'den gelen bir rivayete göre sadece yüzüne bakmak caiz kabul edilirken; mezhepte râcih olan diğer bir rivayete göre ise günlük ev işlerini yaparken görünen uzuvlara bakılabilir.²¹⁸

İddet bekleyen kadına evlenme teklifinde bulunulması konusunda Şafiîler cumhurla aynı görüştedir. İlgili fetvâda müftü, Şafiî fakih Hatîb eş-Şirbînî'den nakil yaparak Şafiî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir. “...*Hatîb eş-Şirbînî: ‘Bâin veya ric’i talâk, fesih veya vefat dolayısıyla iddet bekleyen kadına evlenme isteğini açıkça bildirmek Hz. Allah’ın; “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinde saklamanızda sizin için bir günah yoktur”*²¹⁹ buyurması dolayısıyla helal değildir. Ancak bâin talâk, fesih, irtidat dolayısıyla iddet bekleyen kadının üzerinde eşinin hükmü kalmadığı için bu durumdaki kadına îma ile teklifte bulunulabilir’ görüşündedir.²²⁰ Evlenmek istediğini ima etmek kızın velisine; “Sizinle akraba olmak bir şereftir”, “Sizin gibi insanlara yakın olmayı arzu ediyorum” gibi sözler söylemektir.”²²¹ Hanefilere göre bâin talâk dolayısıyla iddet bekleyen kadına açık veya dolaylı olarak evlilik teklifinde bulunmak haramdır.²²²

İhramlı kimsenin nikâhının geçerli olup olmadığı ile ilgili soruya cevap verilirken mezheplerin görüşleri zikredilmiş ve Şafiî mezhebinin görüşü tercih edilmiştir: “*İhramlı kimsenin nikâhlanması haramdır. Şafiî mezhebindeki râcih kavle göre nikâh batıldır.*

²¹⁷ Ek-4 Fetvâ no: 815.

²¹⁸ Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yay., 1994, IX, 23; Sertâvî, *Şerh*, s. 18-19.

²¹⁹ el-Bakara, 2/235.

²²⁰ Şirbînî, Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kahirî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006, III, 166-167.

²²¹ Ek-4 Fetvâ no: 635.

²²² Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 17.

‘İhramlı nikâh kıyamaz, nikâhlanamaz’²²³ hadisi gereğince taraflardan birinin, velisinin veya vekilinin veya kendilerinin ihramlı olması nikâhın sıhhatine engeldir.²²⁴

Hanefî âlimleri ise ihramlının nikâhının sahih fakat duhulun haram olduğu görüşündedir. ‘İhramlı kimsenin evlenmesi caizdir. Çünkü Hz. Peygamber Hz. Meymune ile ihramlyken evlendi. Yasaklanmış olan akit değil, ilişkidir.’²²⁵ ... Eğer yarım kalan bu umreden sonra tekrar umre yapıldıysa bu yeterlidir. Fakat yapılmadıysa eksik bırakılan umre tamamlanarak ihramdan çıkılmalı ve nikâh akdi yenilenmelidir.’²²⁶

Boşama niyetiyle olmasa dahi şaka ile karısını boşayan kimsenin (hâzilin) talâkı Hanefiler, Mâlikîler, Şafîiler ve Hanbelîlerden gelen bir görüşe göre geçerlidir.²²⁷ İbn Hanbel’e göre ise hâzilin talâkı geçerli değildir.²²⁸ Başmüftü fetvâda cumhurun görüşünü tercih ederek hâzilin boşamasının muteber olduğunu ifade etmiştir.²²⁹

Güncel bir mesele olan DNA testi ile nesebin tespiti konusunda Fetvâ Komisyonu İslam Âlemi Birliği’ne bağlı İslam Fıkıh Konseyi’nin kararına başvurmaktadır. Buna göre, DNA testi ile nesep tespiti bundan daha kuvvetli yöntemlerin ve şer’î kuralların önüne geçirilmemelidir. Ancak nesebi bilinmeyen kişiyle ilgili ihtilaf olduğunda DNA testine başvurulabilir. Nesebi meçhul olanların nesebinin tespitinde ya da bebekler arasında benzerlik olması durumunda veya çocukların kaybolup karışması durumunda yine bu yöntemle nesep tespiti yapılabilir. Ancak nesebi bilinen kimsenin ve veled-i zinânın nesebinin DNA ile tespiti geçerli değildir.²³⁰

Ahvâl-i şahsiyye kapsamına girmeyen konularda Kurum, Ürdün coğrafyasında en yaygın mezhep olduğu için ve makâsıd-ı şeriaya daha çok önem verdiği; ehl-i rey ve ehl-i hadis arasında orta bir yol izlediği gerekçesiyle fetvâda Şafîî mezhebini esas almaktadır. Ancak

²²³ Müslim, “Nikâh”, 5; Tirmîzî, “Hac”, 23; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 38; Nesâî, “Nikâh”, 38; İbn Mâce, “Nikâh”, 45.

²²⁴ Şîrbînî, *a.g.e.*, III, 192.

²²⁵ Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yay., 2005, III, 89.

²²⁶ Ek-4 Fetvâ no: 2873.

²²⁷ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, s. 289; Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 299.

²²⁸ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 289.

²²⁹ Ek-4 Fetvâ no: 787.

²³⁰ Ek-4 Fetvâ no: 2794.

bu Şafî mezhebinin koşulsuz taklit edildiği anlamına gelmemektedir. Gerektiğinde diğer mezheplerin icthadları esas alınarak veya meseleye göre yeni bir icthadla fetvâ verilir.

Eğer problem, daha önce mezheplerde ele alınmamış, hakkında herhangi bir hüküm olmayan yeni bir konu ise veya mâlî meseleler ve güncel tıbbî problemler gibi toplumun ya da ümmetin genelini ilgilendiren bir mevzu ise bu durumda karar yetkisi Fetvâ Meclisine aittir. Mecliste müftüler, gerektiğinde konunun uzmanları ile de görüşerek meseleyi bütün yönleriyle değerlendirir. Makâsıd-ı şerîa göz önünde bulundurularak meseleyle ilgili fikhî hüküm belirlenir.

Fıkıh geleneğinde ele alınmış konularda özellikle ibadetle alakalı problemlerde Kurum Şafî mezhebini taklit etmektedir. Fakihler arasındaki ihtilafın en meşhur örneklerinden olan yabancı kadına veya erkeğe dokunmakla abdestin bozulup bozulmayacağı meselesinde Şafî mezhebi taklit edilmektedir. “Şehvet duyulmaksızın kişinin eşine dokunması abdesti bozar mı” sorusuna dört mezhebin görüşü delilleriyle birlikte temel kaynaklardan aktarılarak cevap verilmektedir: “Mezhebimizin –Şafî mezhebi- fakihlerine göre erkeğin mahremi olmayan yabancı bir kadına şehvet duymaksızın dahi olsa dokunması durumunda dokunanın da dokunulmanın da abdesti bozulur. “...Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz ayak yolundan gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin...”²³¹ ayetini delil almaktadırlar. Ayetteki ‘mülânese’ kelimesi ‘dokunmak ve tenlerin birbirine değmesi’ demektir. ‘Lâmestüm’ kelimesinin ‘lemestüm’ şeklinde okunması da buna delildir... Hanefîlere göre ise mahrem olsun olmasın erkeğin kadına dokunması abdesti bozamaz. İmam Serahsî ‘Öpmek veya dokunmak abdesti bozamaz’²³² görüşündedir. Ayetteki ‘lâmestüm’ kelimesini cimâ olarak tefsir etmektedirler. Ayrıca Hz. Âişe’den nakledilen ‘Bir gece Rasulullah (s.a.s)’i yatağında bulamadım. Onu aramaya koyuldum. Kendisi mescitte ayaklarını (secdede iken) dikmiş olduğu hâlde ayaklarının iç tarafına elimi değdirdim’²³³ rivayetini delil olarak almaktadırlar. Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise şehvetle dokunma

²³¹ el-Mâide, 5/6.

²³² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 121.

²³³ Müslim, “Salât”, 51; Buhâri, “Salât”, 22.

*abdesti bozarken, şehvet bulunmayan bir dokunma abdesti bozmaz.*²³⁴” Mezheplerin görüşleri delilleriyle birlikte nakledildikten sonra Kurumun Şafî mezhebinin görüşünü tercih ettiği belirtilmektedir.²³⁵

Kadınların imameti konusunda, Hz. Aişe'nin imam olarak kadınlara namaz kıldırıldığı rivayetinden hareketle yine Şafî mezhebinin tercihi doğrultusunda fetvâ verilmektedir. Ancak fetvâda mezhepler arasındaki ihtilafa değinilmemiştir.²³⁶

Genel olarak Şafî mezhebi taklit edilmekle birlikte, zamanın şartlarına daha uygun olduğu, maslahatı temin ettiği gerekçesiyle veya kolaylaştırma prensibi gereği ya da zaruret dolayısıyla diğer mezheplerin görüşü tercih edilerek fetvâ verilmiştir. Sargı ve yara üzerine mesh konusunda kolaylık prensibine daha uygun olduğu gerekçesiyle Hanefî mezhebine göre fetvâ verilmiş; yaralanan bölgeyi yıkamak zarar verdiğinde sargı üzerine mesh etmenin yeterli olacağı, mesh de zarar veriyorsa bunun da terk edilebileceği belirtilmiştir.²³⁷

Fıtır sadakası ile ilgili fetvâda sadakanın buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, pirinç gibi maddelerden ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte kolaylık prensibi gereği fitre ödenecek yiyecek maddelerinin kıymetini ödemenin de caiz olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda fakirler için maslahatın gerçekleşeceği ifade edilmiştir.²³⁸ Hanefîlere göre fitre ödenecek maddelerin bedelini ödemek yeterli iken cumhura göre yeterli değildir.²³⁹ Fetvâ diğer mezheplere muhalefet edilerek Hanefî mezhebinin tercihinin göre verilmiş, fakat metinde buna işaret edilmemiştir.

Ramazan ve Şevvâl aylarının hilâlinin tespiti ile ilgili Fetvâ Meclisinin kararında, Şafî mezhebinin görüşü terk edilerek cumhurun görüşü tercih edilmiş ve ihtilâf-ı metâli'e itibar olunmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca hilâli gördüğünü söyleyen kişinin şahitliğinin

²³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 142.

²³⁵ Ek-4 Fetvâ no: 1895.

²³⁶ Ek-4 Fetvâ no: 2971.

²³⁷ Ek-4 Fetvâ no: 2919.

²³⁸ Ek-4 Fetvâ no: 95.

²³⁹ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, III, 390-391.

astronomik hesapların bu kişiyi doğrulaması durumunda kabul edileceği ifade edilmiştir.²⁴⁰ Buna göre fetvâda şartların değişiminin dikkate alındığı tespit edilmektedir.

Peçe kullanan kadının, seçimlerde oy kullanırken kimliğinin tespit edilebilmesi için yüzünü açmasının hükmünün sorulduğu fetvâda, kadının yüzünü açmasının caiziyeti ile ilgili fukaha arasında ihtilaf olduğu belirtilmiş; bir gurubun yüz avret olmadığı gerekçesiyle açılmasına cevaz verirken diğer gurubun haram kabul ettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte zaruret durumunda yüzün açılabilmesi konusunda fukaha ittifak etmiştir. Buna göre Fetvâ Meclisi, seçimlerde kimlik tespitini zaruret kapsamında değerlendirerek yüzün açılmasının caiz olduğu yönünde hüküm beyan etmiştir. Ancak Fetvâ Meclisi üyelerinden Müftü Nuh Ali Selman, İslâm'da oy kullanmanın mübah olduğunu, kadının yüzünü mahreminden başkasına açmasının ise bazı âlimlere göre haram olduğunu belirtmiş ve seçimin peçenin açılmasını gerektirecek bir zaruret olmadığını ifade etmiştir. Nuh Ali Selman Meclisin kararına muhalefet ederek seçimlerde kadınların peçelerini açmalarının caiz olmadığı yönünde görüş bildirmiştir.²⁴¹

Klasik fıkıh geleneğinde ele alınmayan güncel problemlerle ilgili fetvâları incelediğimizde ise mesele bütün ayrıntılarıyla değerlendirildikten sonra, makâsıd-ı şerîa çerçevesinde, küllî kâideler dikkate alınarak hüküm beyan edildiği görülmektedir. Fetvâ Meclisine yöneltilen, vefat eden kişiden kornea nakli yapılmasının hükmü ile ilgili soruya küllî kaideler ışığında cevap verilmiştir. Kornea naklinin yapılabilmesi için bağış yapan kişinin vefat etmiş olması, doktorların tedavinin başarılı olacağından ümitli olmaları, kişinin vefat etmeden önce bağış yaptığını bildirmiş olması veya yakınlarının bunu kabul etmesi şart koşulmaktadır. Bu şartlar gerçekleştiğinde nefsin muhafazasını sağladığı gerekçesiyle nakle cevaz verilmektedir. Görme kaybı insana zarar verir. Din tedaviyi tavsiye etmektedir. Nakil de bir tedavi yöntemidir. “Zaruretler, memnû olan şeyleri mübah kılar”²⁴² ve “Zaruretler

²⁴⁰ Fetvâ no: 29, <http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=29#.VE3VMPmSwd4>, (29.03.2014).

²⁴¹ Fetvâ no: 64, <http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=65#.VE3I8vmSwd4>, (29.03.2014).

²⁴² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, md. 20.

kendi miktarınca takdir olunur”²⁴³ kaideleri kapsamında değerlendirilerek kornea bağışının caiz olduğu belirtilmiştir.²⁴⁴

Günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olan beyin ölümünün gerçekleşmesiyle kişinin ölü olduğuna hükmedilip edilemeyeceği meselesinde Kuruma gelen soru, Fetvâ Meclisi tarafından konunun uzmanlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda cevaplanmıştır. Toplu icthad olarak nitelendirilen faaliyetin bir örneği olan fetvâ şöyledir: Kişinin solunumunun ve kalbinin kesin olarak durması ve doktorların bu halden geri dönüşün mümkün olmadığına hükmetmesi; tüm beyin, beyincik ve hayati merkezlerin yer aldığı beyin sapı denilen özel beyin bölgesinin fonksiyonlarının geri dönülmez şekilde kaybolması durumunda –yaşam destek ünitesine bağlı olarak kalp ve nabız atışlarının devam etmesi durumu değiştirmez- gerekli tüm testler nitelikli bir hastanede uzman doktorlardan oluşan bir heyet tarafından yapıldıktan sonra kişinin ölümüne hükmedilir. Beyin ölümü hükmü verecek heyet en az üç kişiden oluşmalı ve heyetteki hiç kimsenin mirasla alakası olmaması gerekmektedir. Heyetin beyin ölümünün gerçekleştiğine dair belgeyi imzaladığı an, kişinin ölüm anı olarak kabul edilir.²⁴⁵

2.2.4. Fetvâda Kullanılan Kaynaklar

Kurum müftülerinin, çalışmanın konusunu teşkil eden, ahvâl-i şahsiyye ile ilgili fetvâları incelendiğinde, bu alanda temel kaynağın Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu olduğu görülmektedir. Ancak Kanun tek kaynak değildir. Eğer fetvâyâ konu olan mesele klasik kaynaklarda tartışılmışsa bu kaynaklardan nakil yapılarak Kanunun tercih ettiği görüş belirtilmektedir. Çalışmamız dolayısıyla değerlendirilen fetvâlarda en çok başvurulan eserlerin Şafiî mezhebinin kaynakları olduğu tespit edilmiştir. Şafiî eserlerinden de en çok Hatîb eş-Şirbînî'nin *Muğni'l-muhtâc* isimli eseri en çok atıf yapılan kaynak olmuştur. İncelenen 250 fetvânın yirmi altı tanesinde bu esere başvurulmuştur. Daha sonra İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetu'l-muhtâc*'ı ve *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâir*'i; İbnü'n-Nakîb eş-Şafiî'nin *'Umdetü's-sâlik* isimli eseri; Maverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr*'i; İmam Şafiî'nin *el-*

²⁴³ Mecelle, md. 21.

²⁴⁴ Ek-4 Fetvâ no: 2.

²⁴⁵ Fetvâ no: 11, http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=12#.VE3v5_mSwd4, (29.03.2014).

Ümm adlı eseri; Remlî'nin *Nihâyetü'l-muhtâc*'ı; Celâleddin el-Mahallî'nin *Şerhu'l-Minhâc*'ı; Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı Şafî mezhebinde başvurulan temel kaynaklar olmuştur.

Hanefî mezhebi eserlerinden Serahsî'nin *el-Mebsût*'u; İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*'i; Mergînânî'nin *el-Hidâye*'si; İbn Nüceymîn *el-Bahru'r-râ'ik*'i; Mevsîlî'nin *el-İhtiyâr*'ı; Haddâdî'nin *Cevheretü'n-neyyire*'si; Kâsânî'nin *Bedâi'u's-sana'î*'si, İbn Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr*'ı fetvâlarda başvurulan kaynaklardır.

Hanbelî mezhebi eserlerinden ise İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si ve Buhâtî'nin *Keşşâfu'l-kınâ*'sı fetvâda başvurulan temel kaynaklardır.

BÖLÜM 3: KURUMUN FETVÂLARINDAN ÖRNEKLER VE TAHLİLİ

Fetvâ Kurumunun tarihi ve yöntemini ele aldıktan sonra bu bölümde nikâh, talâk, iddet, zıhar, muhâla‘a, rada‘, ahkâmu’-l mevlûd, hidâne gibi ahvâl-i şahsiyye kapsamına giren konularda, Kurumun web sitesinde 2009 yılından bu yana yayınlanan fetvâlardan çeşitli hususlarıyla ehemmiyet arz eden bazı örnekler incelenecektir.

3.1. Evlilik Akdi ve Neticeleri

Evlilik akdi yani nikâh; “*kasden mülk-i müt’a üzerine müfid*” olan bir akittir. Yani bir erkek ve ona dinen helal olan bir kadın arasında aile kurulmasına imkân veren; erkek ve kadının birbirlerinden meşru surette istifade etmelerini caiz kılan, taraflar arasında hak ve vazifeler tesis eden bir akittir.²⁴⁶ Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu evliliği “*Kadın ve erkek arasında aile kurmayı ve neslin devamını meşru kılan bir akit*” olarak tanımlar.²⁴⁷ Bu tanımlara göre nikâh akdinin/evliliğin gerçekleşebilmesi için bazı şartların bulunması gerekmekte ve evlilik taraflara bir takım hak ve sorumluluklar yüklemektedir.

3.1.1. Evlilik Öncesi İlişkiler

İslâm’da evlilik beraberliğin ebedî olması esası üzerine kurulur. Bunu temin etmek için evlenecek kişilerin görüşmesi, kadın ve erkeğin birbirine denk olması ve nişanlılık dönemi gibi bir takım tedbirler alınmıştır.

3.1.1.1. Denklik (Kefâet)

Eş seçimindeki en önemli hususlardan biri denkliktir. Denklik; evlenecek erkeğin dinî, iktisâdî ve sosyal durum açısından kadından aşağı olmamasıdır. Mezheplerin kefâette dikkate aldıkları unsurlar farklılık arz etmektedir. Hanefîler nesep, din, iş ve meslek, hürriyet

²⁴⁶ Bilmen, *Kâmus*, II, 5.

²⁴⁷ *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, nr. 36, yıl 2010, md. 5.

ve mal konusunda denklik aranacağını söylerken;²⁴⁸ Şafîiler nesep, din, hürriyet ve sanat bakımından denklik aranacağını mal konusunun dikkate alınmayacağını kabul etmektedirler.²⁴⁹ Hanbelîler nesep, din, sanat, mal ve hürriyette denk olmak gerektiği görüşündedir.²⁵⁰ Mâlikîler ise dindar olmayı ve muhayyerlik hakkı veren kusurlardan uzak olmayı denklik açısından yeterli görmüştür.²⁵¹ Ürdün AŞK'na göre de denklik din ve mal konusunda aranır.²⁵²

Kurumun kefâetle ilgili fetvâlarında ÜAŞK'ya atıf yapılmamaktadır. Fakat Kanuna uygun fetvâ verilmiş, belirlenen kriterlere ilave olacak herhangi bir şart konulmamıştır:

“Mühendislik Fakültesi mezunuyum ve iki yıldır çalışıyorum. Çalıştığım şirkette bilgisayar bölümünde müdür olan bir genç bana talip oldu. Ahlaklı ve kültürlü bir genç, maddi durumu da oldukça iyi. Evi var. Ailem ise onun eğitim seviyesinin benden düşük olduğunu, ailesinin statüsünün düşük olduğunu ve ayrıca arabasının da olmadığını söyleyerek kabul etmiyorlar...” diyerek ne yapması gerektiği konusunda Kuruma görüş soran müsteftîye: *“Kızın ailesinin ahlak sahibi bir genç bulduğunda tereddüt etmeden kabul etmeleri, geçersiz bahaneler öne sürerek evliliğe engel olmamaları gerekir. Aksi takdirde toplum, Hz. Peygamberin sözünü gerçekleştirme konusunda büyük bir gaflete düşer: ‘Dininden ve ahlakından razı olduğunuz kişi talip olduğunda kızlarınızı evlendirin. Aksi takdirde yeryüzünü fesat kaplar.’”*²⁵³ *Ebeveynler fani dünya mallarına aldanmamalı, kızlarının asıl mutluluğunun bununla olmadığını görmeliler...”*²⁵⁴ Bu fetvâda sosyal statünün dikkate alınmaması gerektiğinin ifade edilmesi bakımından Mâlikî mezhebinin görüşünün tercih edildiğini de ifade edebiliriz.

²⁴⁸ Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yay., 2005, III, 99; Sertâvî, *Şerh*, s. 76-77.

²⁴⁹ Cezirî, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul : Çağrı Yay., 1993, V, 2117-2119; Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yay., 1994, IX, 191-197; Sertâvî, *a.g.e.*, s. 76-77.

²⁵⁰ Cezerî, *a.g.e.*, V, 2119; Sertâvî, *a.g.e.*, s. 76-77.

²⁵¹ Cezerî, *a.g.e.*, V, 2116; Sertâvî, *a.g.e.*, s. 76-77.

²⁵² *Kânûnu Ahvâlî's-Şahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, md. 21.

²⁵³ Tirmizî, “Nikâh”, 3; İbn Mâce, “Nikâh”, 46.

²⁵⁴ Ek-4, Fetvâ no: 311.

Kurumun kefâetle ilişkilendirebileceğimiz diğer fetvâlarında da aynı uslûbu benimsediği görülmektedir.²⁵⁵

3.1.1.2. Görüşme

Evliliğin devamını sağlayacak niteliklerden biri de tarafların birbirlerini tanımalarıdır. Bu nedenle evlenecek kadın ve erkeğin görüşmesine müsaade edilmiştir. Hz. Peygamber, Muğire b. Şu'be evlenmek üzere bir kadına talip olduğunda onu görüp görmediğini sormuş, görmediğini söyleyince: “Ona bak; çünkü bu aranızda sevgi ve ülfetin oluşmasında en iyi yoldur”²⁵⁶ buyurmuştur.

Erkeğin evlenmeyi düşündüğü kadına bakması ile ilgili fakihlerin farklı görüşlere sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Fetvâlarda cumhurun görüşü esas alınarak evlenilecek kişinin sadece el ve yüzüne bakılmasına müsaade edilmiştir: “Eş tercihinde dikkat edilmesi gereken hususlar... Erkeğin kadının yüzüne ve ellerine bakmasına izin verilmiştir. Çünkü insanın kişiliği yüzüne yansır. Kadının da aynı gayeyle erkeğe bakmasına müsaade edilmiştir.”²⁵⁷ “Akit gerçekleşmedikçe erkeğin nişanlısının eli ve yüzü haricini görmesi caiz değildir. Çünkü nişanlısı onun için yabancı konumundadır ve evlilik zarureti dolayısıyla hadis-i şerifin delaletiyle ancak el ve yüze bakmaya müsaade edilmiştir: “Ona bak, bu aranızda sevgi ve ülfetin oluşmasında en iyi yoldur.”²⁵⁸ Fetevâ-yı Remlî’de “Zaruret olmaksızın erkeğin tekrar tekrar nişanlısının el ve yüzüne bakması caiz midir?” sorusuna “caiz değildir” şeklinde cevap verilmiştir.²⁵⁹

3.1.1.3. Nişan (Hitbe)

Nişan (hitbe) belirli bir kadınla veya erkekle evlenme isteğini bildirmektir.²⁶⁰ Ürdün’de evlilik süreci üç aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak erkek evlenmek istediği kıza ve ailesine talebini bildirir. Kız ve ailesi onay verirse Fâtîha suresi okunur. Bu ülkemizdeki

²⁵⁵ Diğer fetvâlar için bkz. Ek-4 Fetvâ no: 857, 297.

²⁵⁶ Nesâî, “Nikâh”, 17; Tirmizî, “Nikâh”, 5.

²⁵⁷ Ek-4 Fetvâ no: 934.

²⁵⁸ Tirmizî, “Nikâh”, 5.

²⁵⁹ Ek-4 Fetvâ no: 815.

²⁶⁰ Sertâvî, *Şerh*, s. 35.

söz kesme merasimi olarak düşünülebilir. İkinci aşama nişandır. Nişan merasiminde nikâh akdi de gerçekleşir ve bu akit resmî mahkemede kayıt altına alınır. Fakat örfen evlilik hukuku başlamamıştır. Üçüncü aşama evlilik törenidir. Törenden sonra kadın ve erkeğe evli muamelesi yapılmaktadır.

Evlenme talebinin kız ve kızın ailesi tarafından onaylanmasının ardından Fatiha suresinin okunması müftü tarafından karşılıklı evlilik vaadi olarak değerlendirilmekte, ÜAŞK'ya atıfla bunun herhangi bir sonuç doğurmadığı ifade edilmektedir. Nişanlılık döneminde nişanlısı üzerinde velayet hakkı olup olmadığını soran kişiye: *“Akit gerçekleşmeden sadece Fatiha Suresinin okunmasıyla dini hüküm terettüp etmez. Kız hala nişanlısına yabancısıdır. Velayet yetkisi yoktur. İşlerine karışamaz. Yalnız kalmaları caiz değildir. Fatiha okumak sadece sözleşmek anlamına gelir. Akdin gerçekleştiği anlamına gelmez. Akdin belirli şartları vardır. ÜAŞK'da ifade edildiği gibi ‘Nişan, Fatiha Suresinin okunması, hediye kabul edilmesi, mehir hesabından bir miktar ödenmesiyle akit gerçekleşmez.’²⁶¹ Bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir.”²⁶²*

Ürdün'de örfen kadın ve erkeğin evlilik töreninden sonra birbirlerine karşı sorumluluklarının başladığı kabul edilmektedir. *“Örfen marûf olan şey, şart kılınmış gibidir”²⁶³* kaidesine göre fetvâlarda örfün dikkate alındığı görülmektedir. Nişanlılık döneminde kadının nişanlısına karşı tesettür sınırının nasıl olması gerektiği sorusuna: *“Eğer nikâh akdi gerçekleştiyse kadın ve erkek arasında evlilik hükümleri geçerlidir. Ancak her bölgeye göre farklılık arz eden örf ve adetler de dikkate alınmalıdır. Ancak akit gerçekleşmediyse erkek kendisi için yabancı olduğundan nişanlısının eli ve yüzü haricini görmesi caiz değildir.”²⁶⁴* şeklinde cevap verilmiştir.

²⁶¹ *Kânunu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl: 2010 md. 3.

²⁶² Ek-4 Fetvâ no: 757.

²⁶³ Mecelle, md. 43.

²⁶⁴ Ek-4 Fetvâ no: 815.

3.1.2. Evliliğin Oluşması

Sahih bir nikâh akdinin gerçekleşmesi ve buna bağlı olarak hak ve sorumlulukların terettüp etmesi için akdin usûlüne uygun yapılması gerekir. Bu nedenle akdin vücut bulması için gerekli olan rükün ve şartlara riayet edilmelidir.

3.1.2.1. Nikah Akdinde Taraflar, İrade Beyanı, Şahitler ve Velinin İzni

Nikâh akdinin tarafları, evlenecek olanlar ve belirli şartlarda onların velileridir. Evlenecek olan kişiler akdi bizzat yapabilecekleri gibi vekilleri de onların adına akdi gerçekleştirebilir.

İrade beyanı evlenme isteğinin ortaya konulması anlamına gelmektedir ve icap kabulden oluşur. Hanefilere göre icap; akdi yapanlardan biri tarafından ilk söylenen sözdür. Kabul ise buna karşılık diğer taraftan söylenen sözdür.²⁶⁵ Cumhura göre ise icap; kadının velisi veya onun vekili durumunda olan kişinin “kızımı seninle evlendirdim”, “kızımı seninle nikâhladım” gibi sözleri; kabul ise kocanın veya vekilinin buna karşılık “...ile evlenmeyi/nikâhlamayı kabul ettim” şeklinde verdiği cevaptır.²⁶⁶

Nikâh akdinin sahih olabilmesi ve buna bağlı neticelerin oluşması için akitte şahitlerin bulunması, evlenme engellerinin olmaması ve ihtilaf olmakla birlikte velinin bulunması şart koşulmaktadır.²⁶⁷ Evliliğin zinadan ayrılabilmesi ve karşılıklı hakların sübutu için şahitlerin bulunması, Mâlikî mezhebine göre ise nikâhın ilan edilmesi gerekmektedir. Şahitlerde aranan şartlarda akıllı ve bâliğ olması üzerinde ittifak edilmiştir. İmam Şafî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel şahitlerin erkek olmasını şart koşarken; Ebû Hanîfe bir erkek ve iki kadının şahitliğini yeterli görmektedir. Ahmed b. Hanbel haricinde mezhep imamları şahidin hür olmasını şart koşmuştur. İki tarafın Müslüman olduğu akitlerde şahitlerin de Müslüman olması gerektiği konusunda ittifak edilmiştir. Taraflardan birinin veya her ikisinin de ehl-i kitap olması durumunda şahitlerin de ehl-i kitaptan olabileceğini Ebû Hanife kabul ederken, İmam Şafî bu durumda da şahitlerin Müslüman olması

²⁶⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yay., 1999, I, 321; Bilmen, *Kâmus*, II, 6; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 33.

²⁶⁶ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 171.

²⁶⁷ Karaman, *a.g.e.*, I, 324.

gerektiği görüşündedir. Şahidin adalet sahibi olması da cumhura göre şarttır.²⁶⁸ Hanefiler hariç cumhura göre velinin bulunmadığı nikâh sahih değildir. Hanefilere göre ise eğer kadın kendisine denk olmayan biriyle evlenirse veli nikâhın feshini talep edebilir. Kadının kendi nikâhını akdetmesini de Ebû Hanife sahih kabul ederken cumhura göre velinin olmaması sebebiyle böyle bir akit sahih değildir.²⁶⁹

Fetvâ Kurumunun evliliğin unsurları, şahitler ve velinin izni ile ilgili Şafî mezhebinin görüşünü tercih ettiğini aşağıdaki fetvâdan çıkartabiliriz.

Soru: Buluğa ermiş kadın bir erkeğe “kendimi sana şu kadar mehir karşılığında nikâhladım” dese ve erkek de “bu miktar mehirle seninle evlenmeyi kabul ettim” dese bu olay velinin izni olmaksızın şahitlerin de bulunmadığı ortamda gerçekleşse bu nikâhın hükmü nedir?

Cevap: Velinin izni ve iki adil şahit bulunmadığı için bu nikâh batıldır. Cahiliye döneminde yapılan bu uygulama “Gizli dostlar, metresler, edinmeyin”²⁷⁰ ayetiyle yasaklanmıştır.

Şer’an kabul olacak bir nikâhta bulunması gereken rükünler:

- 1. Kadın ve erkeğin arasında ebedî veya geçici evlenme engellerinin bulunmaması.*
- 2. Kadının velisinin bulunması. Veli kadın üzerinde söz hakkı olan ilk kişidir, eğer velisi yoksa “velisi olmayanın velisi sultandır” kaidesi gereğince hâkim kadının velisi olur. Hz. Peygamber: “Velisinin izni olmadan evlenen kadının nikâhı batıldır, nikâhı batıldır, nikâhı batıldır.”²⁷¹ ve “Velisiz nikâh yoktur”²⁷² buyurmuştur. Mâlikî, Şafî, Hanbelî mezheplerinde cumhurun görüşü budur. ÜAŞK’da nikâhın dinî mahkemede kaydedilmesini şart koşmaktadır.²⁷³*
- 3. Kadının velisi tarafından icap, erkeğin kendisi veya vekili tarafından da kabul olmalı. İcap ve kabul tarafların evlenme rızalarını beyan için kullanılan dinî bir terimdir.*

²⁶⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 325.

²⁶⁹ Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 66; Karaman, *a.g.e.*, I, 305.

²⁷⁰ en-Nisâ, 4/25.

²⁷¹ Tirmizî, “Nikâh”, 14.

²⁷² Ebû Davud, “Nikâh”, 19.

²⁷³ *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010 md. 36, b fıkrası.

4. “Velisiz ve iki adil şahit olmadan nikâh geçerli olmaz.” hadisi dolayısıyla nikâhta iki adil şahit bulunmalıdır. Adalet şartları; Müslüman olmak, akıl baliğ olmak, büyük günah işlememiş olmak, küçük günahlara devam ediyor olmamak.

Bu şartlardan herhangi biri olmadığında nikâh batıl olur. Rükünleri ve şartları yerine getirilmiş nikâh sahihtir.”²⁷⁴

İcap ve kabulde Kanun, Hanefilerin tanımını esas alırken²⁷⁵ fetvâda cumhurun görüşü tercih edilmiştir. Şahitte adalet şartının bulunması gerektiğinin ifade edilmesi de Şafî mezhebinin tercih edildiğini göstermektedir.

Memleketinden ve dolayısıyla ailesinden uzakta yaşayan ve belirli bir kişiyle evlenmek için babasından yazılı olarak vekâlet alan ve bu evlilik gerçekleşmeyince daha sonra aynı vekâletle başka biriyle evlenen kadının nikâhının geçerli olup olmadığı ile ilgili soruya “Eğer nikâh Müslüman bir kadının huzurunda akdedildiyse geçerlidir. Veli uzakta olduğundan dolayı kızın velisi kadıdır” şeklinde cevap verilerek Şafî mezhebine göre fetvâ verilmiştir.²⁷⁶

3.1.2.2. Evlenme Engelleri

Evlenmeye mani olan durumlar; ebediyen haram olanlar ve geçici olarak haram olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ebediyen haramlık kan bağı, evlilik bağı ve süt dolayısıyla oluşmaktadır. Muvakkat evlenme manileri ise din farklılığı, üç kere boşama, başkasının eşi olma, beşinci kadın olma, iki hısımla birden evlenmeyi kapsamaktadır. “Kız kardeş, hala, teyze gibi evlenilmesi yasak olan akrabalar vardır. Bunların dışında (haram olmayanlarla) tarafların karşılıklı rızası olması halinde evlenilebilir. Evlilik teklifi akraba olduğu için reddedilmediği gibi, akraba olduğu için kabul edilmez. Ahlakına ve sıfatlarına göre tercih edilmelidir.”²⁷⁷ “Kişinin, kızını kendi dayısıyla evlendirmesi haram mıdır?” sorusuna “Dayı annenin kardeşidir. ‘Kız ve erkek kardeşlerin kızları, torunları ve aşağı

²⁷⁴ Ek-4 Fetvâ no: 614.

²⁷⁵ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, md. 6.

²⁷⁶ Ek-4 Fetvâ no: 483.

²⁷⁷ Ek-4 Fetvâ no: 934.

*doğru fūrū ile evlilik haramdır.*²⁷⁸ *Öz dayı, annenin dayısı, babanın dayısı kızın dayısı sayılmaktadır ve bunlarla evlilik caiz değildir*” şeklinde cevap verilmektedir.²⁷⁹ Eşin kız kardeşi veya evli olan kadın gibi geçici olarak haram kılınmış kimselere ve iddet bekleyen kadına teklifte bulunulmaz.²⁸⁰ Gizlice Müslüman olan bir kimse ile Müslüman bir kadının evlenmesinin caiz olup olmadığı ile ilgili soruya *“Böyle bir kişi ile Müslüman bir bayanın evliliği ancak Müslümanlığını ilan ettikten ve hidayetinden emin olunduktan sonra caizdir.”* denilmektedir.²⁸¹ Müslüman kadının gayr-ı müslim erkekle evlenmesi haram olduğu için, erkeğin gerçekten Müslüman olmaması durumunda oluşacak zararı önlenmek adına bu yönde fetvâ verilmiştir.

Sütün mahremiyet tesis eden miktarı konusunda 1976 tarihli ÜAŞK’da Hanefî mezhebinin ‘bir defa emme ile hısımlık oluşur’²⁸² görüşü tercih edilmiştir. Bu dönemde süt hısımlığı ile ilgili fetvâlarda Kanuna muhalefet etmemek için Hanefî mezhebinin kavli esas alınmıştır. Küçüklüğünde kardeşinin oğlunu emzirdiğini fakat adedini hatırlamadığını, şimdi ise uyarılarına rağmen yeğenin, kızıyla nikâhlandığını fakat henüz duhul gerçekleşmediğini söyleyip bu evliliğin hükmünü soran kişiye: *“Hanefî mezhebinin görüşünü alan ülkemiz AŞK’ya göre bir defa emmek haram kılar. Dolayısıyla yeğenin, kızının sütkardeşi olup kızına helal değildir. Akdin feshedilmesi için mahkemeye başvurmaları gerekir.”*²⁸³ şeklinde fetvâ verilerek çiftin ayrılması gerektiği ifade edilmiştir.

2010 yılında ÜAŞK’da yapılan düzenlemede Şafiî mezhebinin görüşü kanunlaştırılmıştır.²⁸⁴ Bu tarihten sonra fetvâlarda evlilik gerçekleştiyse aileyi korumak maksadıyla Şafiî mezhebinin en az beş defa ayrı ayrı emmek haram kılar²⁸⁵ görüşü tercih edilmekte ve evliliğin devamı yönünde fetvâ verilmektedir: *“Kızım evlendi ve iki kızı var. Sonradan anladık ki kocasının kız kardeşi iki veya üç defa kızımı emzirmiş. Bu durumda ne*

²⁷⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 215.

²⁷⁹ Ek-4 Fetvâ no: 890.

²⁸⁰ Ek-4 Fetvâ no: 635; 827.

²⁸¹ Ek-4 Fetvâ no: 1481.

²⁸² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 117; Sertâvî, *Şerh*, s. 65.

²⁸³ Ek-4 Fetvâ no: 386.

²⁸⁴ “Haram kılan süt iki yaşına kadar farklı zamanlarda beş defa emzirmeyle olandır. Süt emen çocuk her defasında kendiliğinden bırakır ve geri dönmez. Miktarının az veya çok olması fark etmez.” *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, md. 27.

²⁸⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, V, 2374; Sertâvî, *a.g.e.*, s. 65.

yapmalıyız?” “...Tek emişin haram kıldığını kabul eden mezhepler de vardır. Ancak evlenme gerçekleşikten sonra evliliğin butlanını gerektiren bir sebep olmadıkça eşleri ayırmaya gerek yoktur. Bu durumda kızının eşinden ayrılması gerekmez.”²⁸⁶

Akit gerçekleşmediyse ihtiyaten Hanefî ve Mâlikî mezhebinin bir defa dahi olsa emmenin haram kıldığı yönündeki görüşünün tercih edilmesinin daha uygun olduğu ifade edilmektedir. *“Fukahanın ekserisine göre emzirmenin az veya çok olması arasında fark yoktur. Bir defa dahi emzirmiş olsa haram olur. Bu Hanefî ve Mâlikî mezhebinin hükmüdür... Kim ihtiyatlı davranmak istiyorsa cumhurun kavlini alır. Kimde Şafî'nin kavlini alırsa ruhsatı tercih etmiş olur. Akitten önce durum anlaşıldıysa cumhurun görüşünü tercih etmek daha doğrudur. Duhulden sonra ise aileyi korumak için Şafî'nin görüşünü tercih etmek daha uygundur.”²⁸⁷*

3.1.2.3. Evlilikte İleri Sürülen Şartlar

Nikâh akdinde, Kitap ve Sünnetin tespit etmiş olduğu esaslara aykırı olarak ileri sürülen şartların geçersiz olduğu konusunda müctehidler arasında ittifak vardır. Bunun dışında ortaya koyulan şartların akde etkisi ile ilgili farklı tercihler bulunmaktadır. Hanefîler akdin icabına uygun olmayan, cevazı hakkında nas bulunmayan ve örfün gerekli kılmadığı bir şart ileri sürülerek akit yapılırsa şartın fasit, akdin sahih olduğunu kabul etmektedir. Nafaka temin etmemek gibi evlilik düzenine ve evliliğin doğurduğu neticelere aykırı şartlara uymak caiz değildir. Bu hususta mezhep âlimleri arasında ittifak vardır. Kadının üzerine bir daha evlenmemek gibi riayet edilmemesini gerektiren bir hususun bulunmadığı, yerine getirilmesinin şer'an uygun olduğu şartlar hususunda Hanefîler şartın fasit, akdin sahih olduğunu savunurken, Mâlikîler bu şartların ileri sürülmesinin mekruh olduğunu, eğer böyle bir şart koşulursa uyulmasının mendup akdin de geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Şafîlilere göre böyle bir şart geçersizdir, fakat akit sahihtir. Hanbelîlere göre ise akdin

²⁸⁶ Ek-4 Fetvâ no: 604.

²⁸⁷ Ek-4 Fetvâ no: 1940.

tabiatına ve evlilik düzeni ve hukukuna aykırı olmayıp akdi yapanlara fayda sağlayan bu tür şartları ileri sürmek caizdir ve yerine getirilmesi gerekmektedir.²⁸⁸

Nikâh akdinde eşinin annesiyle birlikte yaşama şartını kabul eden kadının, kocasının ikinci eşine ayrı bir ev açtığı için adaletin gereği olarak kendisinin de ayrı eve çıkabilme durumunu sorduğu sorusuna, akit esnasında kabul edilen şarta riayet etmesi gerektiği yönünde cevap verilmiştir.²⁸⁹ Hanbelî mezhebindeki hükme ve bu hükmü kanunlaştıran ÜAŞK'ya uygun fetvâ verilmiştir.

İlk kocaya helal kılmak şartıyla yapılan akdin hükmü ile ilgili fetvâda mezheplerin görüşleri ve delilleri zikredilmiş; *“Nikâh esnasında kişi, ilk kocaya helal kılmak için evlenmeyi şart koşarsa Hanefî mezhebinde kabul edilen görüşe göre şart bâtil, ancak nikâh akdi sahih olur. Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise bu şartla yapılan nikâh (hülle) kadını ilk kocasına helâl kılmaz. İkinci kocanın nikâhı ise bâtil ve geçersizdir.²⁹⁰...“Allah'ın çizmiş olduğu sınırlara riayet etmek ve harama düşmemek konusunda dikkatli olunmalıdır.”* şeklinde uyarı cümlesiyle fetvâ bitirilmiş fakat görüşler arasında tercihte bulunulmamıştır.²⁹¹

3.1.3. Evliliğin Çeşitleri

Nikâh akdinin gerektirdiği şart ve rükünleri taşıyıp taşıyamamasına göre evliliği sahih, fâsid, bâtil, mevkûf ve gayr-ı lâzım şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Akdin unsurları olan icap ve kabulün tam olduğu, sıhhat²⁹² ve in'ikad²⁹³ şartlarını taşıyan evlilik sahih; sıhhat şartlarında eksiklik bulunan evlilik fâsid;²⁹⁴ unsurlarında ve in'ikad şartlarında eksiklik bulunan evlilik bâtil; unsurları ve sıhhat ve in'ikad şartları tam olmakla birlikte nefâz

²⁸⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, V, 2152-2158; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 327-328.

²⁸⁹ Ek-4 Fetvâ no: 904.

²⁹⁰ Cezîrî, *a.g.e.*, V, 2143, 2145.

²⁹¹ Ek-4 Fetvâ no: 2813.

²⁹² Nikâh akdinin sıhhat şartları: Evlenme engelinin olmayışı; evliliğin ilan edilmesi (şahitler veya ilan), velinin bulunması (ihtilaf var).

²⁹³ İn'ikad şartları: Akdi gerçekleştiren tarafların ehliyet sahibi olması, icap ve kabulün aynı unsurlar üzerinde birleşmesi, taraflar arasında gerçekleşen irade beyanının aynı mecliste vuku bulması, akdi yapanların birbirlerini anlaması, evlenecek kadın Müslüman iken erkeğin gayr-ı Müslim olmaması.

²⁹⁴ Hanefî mezhebine göre sahih olmayan evlilikler fâsid ve bâtil olarak ikiye ayrılır. Diğer mezheplerde fâsid ve bâtil arasında ayrım yoktur.

şartlarında²⁹⁵ eksiklik olan evlilik mevkûf; lüzum şartlarında²⁹⁶ eksiklik bulunan evlilik gayr-ı lâzım evlilik adını alır. Evlilik türleri geçerli olup olmamasına göre mehir, nesebin sübutu, nafaka, iddet, eşlerin karşılıklı olarak birbirlerinden faydalanmaları gibi bir takım sonuçlar doğurmaktadır.

Kuruma idam mahkûmunun evliliğinin hükmü hakkında gelen soruya; “*Bütün şartları ve rükünleri tam olan nikâh sahih kabul edilmektedir. İdama mahkûm edilmiş kimsenin yaptığı akitte bütün şartlar yerine getirildiyse evlilik sahihtir. Fakihler ölüm hastalığına yakalanmış kimsenin evliliğine ‘Kadınlardan dilediklerinizi nikâhlayın’²⁹⁷ ayetinin umuma delaletiyle cevaz vermişlerdir. İdam mahkûmunun evliliği de tarafların karşılıklı rızalarının olması şartıyla sahih bir evlilik olup, evliliğin şart ve hükümlerine tabidir.*”²⁹⁸ şeklinde cevap verilmiştir.

3.1.4. Evliliğin Neticeleri

Şartlarına uygun olarak gerçekleşen sahih nikâh akdi taraflara bir takım haklar sağlamakta ve vazifeler yüklemektedir. Bunlardan mehir, nafaka, eşler arasında adalet ve karşılıklı hak ve sorumluluklar fetvâlar çerçevesinde değerlendirilecektir.

3.1.4.1. Mehir

Mehir; kadının nikâh akdi dolayısıyla almaya hak kazandığı maldır.²⁹⁹ Nikâh akdi sırasında üzerinde ittifak edilen veya daha sonra kadın için kararlaştırılan ya da hâkimin belirlediği mehir, *mehr-i müsemmadır*.³⁰⁰ Nikâh esnasında konuşulmasa bile kadının mehir hakkı sahih akit neticesinde sabit olur. Akit esnasında mehir hiç zikredilmez veya usulüne uygun

²⁹⁵ Taraflardan birinin kendisinin ya da veli veya vasîsinin rızası alınmadan evlilik akdi gerçekleştiyse bu durumda akdin geçerlilik kazanabilmesi için ilgili şahsın onayı gerekir. Veli veya vasînin onayı ile akit nâfiz hale gelir.

²⁹⁶ Nikâh akdi sahih olarak gerçekleşir ve yürürlük kazanır, ancak onun feshini mümkün kılan bağlayıcılığını ortadan kaldıran bazı sebepler var olabilir. Bu sebepler: Evlendiren velinin ehliyet sahibi olmaması veya amca, erkek kardeş gibi usûl ve furûdan olmayıp eksik ehliyet sahibi olması durumunda eşler ehliyet sahibi olduklarında nikâhı feshetme hakkına sahip olur. Bâliğ ve akil olan kadının velisinin izni olmaksızın layık olduğu mehri şart koşmadan veya kendisine denk olmayan biriyle kendini evlendirmesi durumunda veli hâkime başvurarak nikâhın feshini isteyebilir. Eşlerden birinin çocuk sahibi olmak gibi evliliğin gayelerinden birinin elde edilmesine mani olan bir özrünün açığa çıkması zarara uğrayan tarafa nikâhın feshedilmesini talep hakkı verir.

²⁹⁷ en-Nisâ 4/3.

²⁹⁸ Ek-4 Fetvâ no: 2039.

²⁹⁹ Bilmen, *Kâmûs*, II, 10.

³⁰⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 210.

şekilde belirlenmezse kadın mehr-i misil alır. Mehr-i misil kadının emsaline bakarak belirlenir. Nikâh akdi sırasında peşin olarak ödenen mehir, *mehr-i muaccel*; akitten sonra belirlenen bir tarihte ödenen, tarih belirlenmediğinde talâk veya vefat halinde muaccel hale gelerek ödenmesi gereken mehire *mehr-i müeccel* denilir.

Mehir kadının hakkıdır. Kadının velilerinin hiçbirinin mehirde hakkı yoktur. Ancak mehri kadın adına kabul edip ona verebilirler. Mehir olarak kendisine verilen altınları satarak bankaya yatıran ve eşinin malını aldığı gerekçesiyle eşi ve kayınpederi tarafından hırsızlıkla suçlanan bir kadın mehirin kimin mülkü olduğunu ve tasarruf hakkının kime ait olduğunu sormaktadır. Başmüftü mehrin kadının malı olduğunu ve meşru yolda dilediği gibi kullanabileceğini ifade eder. Ancak malına hacr konulması gereken bir durum olursa tasarruf yetkisinin kadından alınabileceğini, burada ise kadının akıllı, bâliğ ve reşit olduğu için herhangi bir kısıtlamanın olamayacağını belirtmektedir.³⁰¹

Kur'ân öğretmenin mehir sayılıp sayılmayacağı ile ilgili fetvâda Başmüftü ilk dönem Hanefî âlimlerinin görüşünü değil, İmam Şafiî ve İmam Mâlik'in görüşünü tercih ederek Kur'ân öğretimi karşılığında nikâh akdinin gerçekleşeceğini ifade etmektedir.³⁰²

Nikâhtan sonra zifaftan önce eşi vefat eden kadının mehirden hak ettiği miktarın ne olduğu ile ilgili soruya Kanuna atıf yaparak cevap verilmiştir: “*Kadın duhulden önce veya sonra fark etmeksizin vefat sebebiyle muaccel ve müeccel olmak üzere mehrin tamamını almaya hak kazanır. Mehir borç olduğu için miras paylaştırılmadan önce terekeden verilmelidir. Terekeden önce defin için gerekenler alınır, sonra zimmetindeki borçlar, vefat eden kişinin iznine bakılmaksızın ödenir.*³⁰³ ÜAŞK'da eşi vefat eden kadının mehir hakkı ile ilgili madde şöyle gelmiştir: ‘*Sahih akitle gerçekleşen bir evlilikte mehir belirlendiyse, duhul veya halvet gerçekleşmiş olsun veya olmasın eşlerden biri vefat ettiğinde ve halveti sahihadan*

³⁰¹ Ek-4 Fetvâ no: 455.

³⁰² Ek-4 Fetvâ no: 2428.

³⁰³ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 192.

sonra talâk gerçekleşirse mehrin hepsinin ödenmesi vacip olur.³⁰⁴ Fetvâ bu maddeye göre dir.³⁰⁵

Mehr-i müeccelin ne zaman talep edilebilceğine dair soruya verilen fetvâ şöyledir: “*Mehri müccel iki durumda hak edilir: Vefat ve boşanma. Eğer talâk gerçekleşirse mehir alınır. Eğer eş vefat ederse terekeden mehir ödenir. Eğer kadın vefat ederse mehri terekeye dâhil edilir.*”³⁰⁶

3.1.4.2. Nafaka

Fetvâda nafaka; kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yiyecek, içecek, giyecek, tedavi, mesken gibi hayatın devamı için zaruri olan ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla harcadığı şeyler nafaka olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁷ Mezheplere göre tedavi nafaka kapsamında değildir.³⁰⁸ ÜAŞK’ya göre ise nafaka tedavi masraflarını da kapsar.³⁰⁹ Kurum nafakanın çerçevesini Kanuna göre belirlemiştir: “... *Hâkim b. Muaviye el-Kureşi’den rivayet edildi: ‘Kadının erkek üzerindeki hakkı nedir?’ diye sordum. Peygamberimiz: ‘Yediğinden onu yedir. Giydiğinden onu giydir. Yüzüne vurma, kötü söz de söyleme. Küstüğünüzde de ancak evinizin içinde yataklarınızı ayırın.’ buyurdu.*³¹⁰ Bu hadis nafakanın kadın için gerekli olan bir hak olduğuna dalalet eder. Nafakada vacip olan gerekli miktarın karşılanmasıdır. Hastalığın tedavisi de gerekli kapsamındadır. Fakihler eğer kadının ailesinin evinde hizmetçi varsa kocanın da hizmetçi tutması gerektiğini belirtmişlerdir. Tedavi bundan daha öncelikli bir ihtiyaçtır çünkü bedenin sağlıklı olması söz konusudur.
... ”³¹¹

³⁰⁴ *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010 md. 43.

³⁰⁵ Ek-4 Fetvâ no: 2049.

³⁰⁶ Ek-4 Fetvâ no: 1496.

³⁰⁷ Ek-4 Fetvâ no: 723.

³⁰⁸ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşkı, *Hâşiyetu İbn Abidin Reddü’l-muhtar alâ Dürri’l-muhtar*, thk. Hüsameddin b. Muhammed Salih Ferfur, Dimaşk: Dârü’s-Sekâfe ve’t-Türâs, 2000, X, 533; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 570; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2786; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 426-428; Sertâvî, *Şerh*, s. 218-219.

³⁰⁹ *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 59 b fıkrası.

³¹⁰ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 40.

³¹¹ Ek-4 Fetvâ no: 454.

“İslâm dini kadının nafakasını kocanın sorumluluğuna vermiştir. Erkeğin hanımının durumuna uygun olarak yemek, giyecek ve konut masraflarını karşılaması gerekmektedir. ‘Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin.’³¹² Konut içerisinde eşyalar, yatak, yemek kapları ve ailenin zaruri ihtiyaçlarını içeriyor olmalıdır. Konutun kocanın mülkiyetinde olması şart değildir. Ya da eşi için ev satın alması da şart değildir. Hatta zengin olup almaya gücü yetse dahi şart koşulmaz. Ev kiralaması konut ihtiyacını karşılamak için yeterlidir.”³¹³ “...Eğer kadın kendisi ve evlatlarının nafakası için harcama yaptıysa bu borç kocaya aittir. Çünkü onların nafakasından koca sorumludur. Eğer kadın vefat ederse onun ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı harcamaların borcunu kocası ödemek durumundadır. Kadın yukarıda nafaka kapsamında sayılanların dışında bir harcama yaparsa koca bunu ödemek zorunda değildir.”³¹⁴

Kadının nafakasını temin etmek kimseden yardım almaksızın kocanın görevidir. Koca bu görevi yerine getirmediğinde kadın hâkime başvurabilir. Hâkim kocanın maddi durumuna göre nafaka konusunda hüküm verir. “Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafaka ihtiyacını temin etmekle mükellef olan kişi bu sorumluluğunu yerine getirmese hâkim buna onu mecbur kılar.”³¹⁵ Kocanın nafakayı ödememesi durumunda eşlerin arasının düzelmesi mümkün değilse hâkimin ayrılımlarına karar verebileceği ve bunun sahih bir hüküm olduğu yönünde fetvâ veren kurum bu fetvâda Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşünü tercih eden Kanun maddesine³¹⁶ uygun fetvâ vermiştir.³¹⁷ Hanefî mezhebine göre bu durumda hâkim ayrılık kararı veremez.³¹⁸

Eşi Irak’ta savaş bölgesinde bir yıldan fazla süredir kayıp olan ve bütün araştırmalara rağmen kendisinden haber alınmayan kocasından dolayı iddet beklemesi gerekip gerekmediğini soran kadına başmüftü; “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır” ilkesi gereğince eşin hayatta olduğu kabul edilir, iddet gerekmez. Ancak kadın nafakasının

³¹² Et-Talâk, 65/7.

³¹³ Ek-4 Fetvâ no: 2049.

³¹⁴ Ek-4 Fetvâ no: 454.

³¹⁵ Ek-4 Fetvâ no: 723.

³¹⁶ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti 'l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 115.

³¹⁷ Ek-4 Fetvâ no: 595.

³¹⁸ Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, edt. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yay., 2008, V, 298.

karşılanmaması dolayısıyla zarara uğruyorsa, kadıya başvurarak durumunu arz eder ve eğer gerekiyorsa kadı ayrılmalarına hükmedebilir” şeklinde fetvâ vermiştir.³¹⁹ Hanefî ve Şafîlere göre kocanın gâib olması halinde kadının mahkemeye başvurarak ayrılık talep etme hakkı yoktur. Ancak Hanbelî ve Mâlikî mezhebine göre uzun süre geçtiyse kadının böyle bir hakkı vardır. Mahkeme eşlerin ayrılmasına hükmedebilir.³²⁰ ÜAŞK’da kayıp olan eşe ulaşmak mümkün olmayıp, kadın nafakası temin edilmediği için zor durumda kaldığında ayrılmayı talep edebileceğini hükme bağlamıştır.³²¹ Kanunda Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinin görüşünü tercih ettiği anlaşılmaktadır. Fetvâ da Kanuna uygun verilmiştir.

Fetvâlarda bazı durumlarda kadının nafaka hakkının düşeceği belirtilmiştir: *“Eğer kadın kocasının evini terk etmiş ve izni olmaksızın ailesinin yanında ikamet ediyorsa nâşiz olduğuna itibar edilir ve nafaka hakkı sâkit olur.”*³²² Komisyon, kocasının izni olmadan kadının evden çıkmasının ve çalışmasının caiz olmadığını şayet böyle yaparsa itaatsiz olacağını ve nafaka hakkının düşeceğini belirtir. Ancak kadın nikâh akdi esnasında çalışmayı şart koştuysa, fakat erkek zarar görmesini engellemek için çalışmasını yasaklıyorsa kadıya başvurmalarını tavsiye etmektedir.³²³ Kadının kocasının izni olmadan umreye gitmesi de nafaka hakkını kaybetmesine neden olur.³²⁴

Küçük olmaları veya hastalık veya eğitim gibi sebeplerle kendi nafakalarını temin edememeleri halinde çocukların nafakasının babaya ait olduğu konusunda fakihler arasında ittifak vardır.³²⁵ Ancak kendi gelirleri olduğunda babanın mükellefiyeti sona erer. ÜAŞK da cumhurun görüşünü hükme bağlamıştır.³²⁶ Fetvâ da buna göredir: *“Kendisi maaş kazanan kızın nafakasını temin etmek babanın görevi değildir. Kız kendi kazancından kendi ihtiyaçlarını karşılar. ‘Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda malı olana veya kazanabilecek durumda olana nafaka gerekmez. Helal kazancıyla kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olanlar kendi ihtiyaçlarını giderir. Şayet ihtiyacından daha az*

³¹⁹ Ek-4 Fetvâ no: 613.

³²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 371.

³²¹ *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 117.

³²² Ek-4 Fetvâ no: 1185.

³²³ Ek-4 Fetvâ no: 284.

³²⁴ Ek-4 Fetvâ no: 1972.

³²⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2822-2826.

³²⁶ “Malı olmayan çocuğun nafakası babaya aittir.” *Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 187.

*kazaniyorsa ihtiyaç duyduğu miktar nafakayı hak eder.*³²⁷ *Baba, çocuklarının nafakasını küçük olmaları veya hastalık veya eğitim gibi sebeplerle kendi nafakalarını temin edememeleri halinde karşılamakla görevlidir.*³²⁸

Baba ve anne çalışabilecek durumda olsalar dahi muhtaç iseler çocukların nafaka temini ile mükellef oldukları, anne babaya çalışıp kendi nafakalarını kazanmalarının teklif edilemeyeceği cumhurun görüşüdür.³²⁹ Mâlikîlere göre çalışıp kazanmaya muktedir olanlara çocukların nafaka vermesi vacip olmaz.³³⁰ ÜAŞK bu konuda da cumhurun görüşünü tercih etmiştir.³³¹ Fetvâda da Kanunun tercihi ve dolayısıyla cumhurun görüşü alınmıştır: “Maaş alan bir kızın babasının ihtiyacını karşılaması gerekiyor mu?” şeklindeki soruya şöyle cevap verilmiştir: “*Âlimler babanın nafakasının kendi malından karşılanacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Eğer fakirse veya yeterli kazancı yoksa babanın nafakası kız ve erkek evlatlarına aittir. Hatîb eş-Şirbînî: ‘Kadın olsun erkek olsun hür olan ebeveyninin nafakasından sorumludur. Yukarı doğru usulüne de infak mükellefiyeti vardır. Aynı şekilde kişi, kız ve erkek çocukların ve aşağı doğru torunların yani fîrûun nafakasını ödemekle de mükelleftir. Malı olmayan ve kazanma imkânı da olmayan anne babanın nafakasının çocuklara ait olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Dede ve ninelerde anne babaya dâhil edilir.*³³² *Bu durumda anne babası muhtaç durumda olan evlatlar, kız-erkek fark etmeksizin onların nafakasını teminle mükelleftir.*³³³

3.1.4.3. Adalet

İslâm belirli şartlarda erkeğin dörde kadar evlenmesine müsaade etmiştir. Burada adaletle kastedilen birden fazla evlenmesi durumunda erkeğin eşlerine eşit muamelede bulunmasıdır. Ürdün’de çok eşlilik hukuken meşru olduğu için fetvâlarda bununla alakalı sorulara rastlanmaktadır.

³²⁷ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 450.

³²⁸ Ek-4 Fetvâ no: 975.

³²⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2826-2832.

³³⁰ Cezîrî, *a.g.e.*, VI, 2831.

³³¹ “Malı olan evladın kız olsun erkek olsun, büyük olsun küçük olsun kazanmaya güçleri olsa bile fakir anne babasının nafakasını ödemesi gerekir.” *Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyeti’l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 197.

³³² Şirbînî, *a.g.e.*, III, 463.

³³³ Ek-4 Fetvâ no: 1923.

Nikâh akdi esnasında erkeğe üniversite öğrenimini tamamlamayı şart koşan kadının, kocasının kendisi için eğitim dolayısıyla harcayacağı miktarı diğer eşine de vermesi gerekip gerekmediği sorusuna: “Eğer kadın nikâh esnasında üniversite okutmasını şart koştuysa ve erkek bu şartı kabul ettiyse bunu yerine getirmesi gerekir. Akit esnasında şart koşmadığı müddetçe diğer eşine bu eğitim masrafları miktarınca mal vermesi gerekmez. Çünkü bu şart nikâh akdinin tamamlanması için gereken bir şeydir. Erkek, eşleri arasında akit öncesinde değil sonrasında adaletle davranmakla mükelleftir. Eğer gönlünü yapmak için ikinci eşe bir şeyler verirse sevap kazanır.”³³⁴ şeklinde cevap verilmiştir. Yukarıda incelediğimiz fetvâda da kendisiyle annesiyle birlikte kalmak şartıyla evlenip, ikinci eşine yeni bir ev açan fakat kendisinin müstakil eve çıkma isteğini, nikâhtaki şartı hatırlatarak reddeden kocasının adaletsizlik yapıp yapmadığını soran kadına; her akdin şartının o akdi bağladığı ve adaletin akit sonrasındaki durum için geçerli olduğu ifade edilmiş, bu durumun adaletsizlik olmadığı belirtilmiştir.³³⁵

3.1.4.4. Karşılıklı Hak ve Sorumluluklar

Sahih evliliğin mehir, nafaka gibi bir takım hukuki sonuçlarının yanında ahlakî neticeleri de vardır. Kadının kocasına karşı vazifeleri; mesken temin edilmesi ve mehrini almak şartıyla kocasının evine gitmek, dinin cevaz verdiği durumlar haricinde eşinden izinsiz evden ayrılmamak, kocasının dine uygun olan istek ve emirlerine itaat etmek, çağırdığında davetine icabet etmek, itaat etmesi gereken hususlarda itaat etmediğinde kocasının tedib hakkını kabul etmektir.³³⁶ Erkeğin borç ve vazifeleri ise mehir, nafaka, birden fazla evlilikte eşler arasında adaletle muamele etmenin yanı sıra ailesine iyi muamelede bulunmak, eziyet etmemek ve haklarını yerine getirmek şeklinde sayılabilir.³³⁷

Eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının açıklandığı ilgili fetvâlarda iyi muamelenin önemine işaret etmek için; “Onlarla güzellekle geçinin”³³⁸, “Erkeklerin, kadınları üzerinde (hakları) olduğu gibi, kadınların da erkekleri üzerinde maruf (hakları)

³³⁴ Ek-4 Fetvâ no: 953.

³³⁵ Ek-4 Fetvâ no: 904.

³³⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 333; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, X, 83.

³³⁷ Karaman, *a.g.e.*, I, 333; Zuhaylî, *a.g.e.*, X, 83.

³³⁸ en-Nisa 4/19.

*vardır.*³³⁹ ayet-i kerimeleri ile *“Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.”*³⁴⁰ hadisi zikredilmiştir.

Erkeğin karısını kendisiyle birlikte hacca gitmeye mecbur tutup tutamayacağı ile ilgili soruya *“Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır”* hadisi hatırlatılarak kadının rızasının aranması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak kadın eşiyle birlikte sefere çıkmayı reddederse asi olmuş olur ki bu durumda nafakası düşer. *“Eşiyle birlikte sefere çıkmayı kabul etmeyen kadın nâşiz olur ve nafakası düşer. Eğer hastalık dolayısıyla yolculuk yapamıyorsa nafaka hakkı korunur.”*³⁴¹

“Koca hanımına araba ve cep telefonu kullanmayı yasaklayabilir mi?” sorusuna erkeğin hanımına nafile hac ve umre, nafile oruç tutmak gibi eşiyle birlikteliğini engelleyen şeyleri yasaklayabildiği gibi kendisinden izinsiz evden çıkması veya istemediği birini eve alması gibi eşiyle ilişkisini engelleyecek bazı mübah şeyleri de yasaklayabileceği yönünde cevap verilmiştir. *“... ‘Kadının kocasının izni olmadan nafile oruç tutması, onun izni olmadan eve birilerini alması helal değildir.’*³⁴² *Buna göre koca hanımına evden çıkmayı ve araba kullanmayı yasaklayabilir. Ancak meşru ölçülerde kullandığı müddetçe cep telefonunu yasaklayamaz. Bununla birlikte eğer karısının bu ölçülere uymadığını görürse ailesini korumak için cep telefonu kullanmasını yasaklayabilir.*³⁴³

Kadının kocasının izni olmaksızın umreye gitmesi³⁴⁴, evden çıkması³⁴⁵, çalışması³⁴⁶ itaatsizlik olduğu için kadının nafaka hakkı düşer.

Eşlerden birinin sürekli ibadet gerekçesiyle eşine vakit ayırmaması evlilikten beklenen faydanın gerçekleşmemesine neden olacağı için caiz görülmemiştir.³⁴⁷ Yine aynı gerekçeyle kocanın seyahatlerini uzun tutmaması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴⁸ Çocukların bakım ve

³³⁹ el-Bakara 2/228.

³⁴⁰ Tirmîzî, “Radâ”, 1162.

³⁴¹ Ek-4 Fetvâ no: 2741.

³⁴² Müslim, “Zekat”, 84.

³⁴³ Ek-4 Fetvâ no: 914.

³⁴⁴ Ek-4 Fetvâ no: 1972.

³⁴⁵ Ek-4 Fetvâ no: 915.

³⁴⁶ Ek-4 Fetvâ no: 284.

³⁴⁷ Ek-4 Fetvâ no: 779.

³⁴⁸ Ek-4 Fetvâ no: 640.

terbiyesinin sadece kadın üzerine yüklenerek kocanın sorumsuz davranması ailesine karşı iyi muamelede bulunma sorumluluğunun ihmali olarak değerlendirilmektedir. Ailede huzurun tesisi için eşlerin sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.³⁴⁹

3.2. Evliliğin Sona Ermesi

İslâm hukukunda evlilik bağı sona erdiren işlemler talâk, muhâla‘a ve bir yönüyle de zıhardır.

3.2.1. Talâk

Talâk tekrar evlilik hayatına dönme imkânı bulunup bulunmamasına göre ric'î ve bâin, Kur'ân ve Sünnet'e uygun olup olmamasına göre sünnî ve bid'î talâk olarak sınıflandırılmaktadır. Burada ayrıntılarına girmeden fetvâlarda yeri geldikçe bu sınıflandırmaya değineceğiz.

İslâm hukukunda boşama yetkisi erkeğe aittir. Erkeğin veya vekilinin boşamasının muteber olabilmesi için bir takım şartlar öne sürülmüştür. Bu şartlar konusunda fakihler arasında ihtilaf olmakla birlikte boşayanın akıllı ve baliğ olması gerektiği konusunda ittifak vardır. Sarhoşun, mükrehin, öfkesine hâkim olamayan kimsenin, hâzilin (gayr-ı ciddi kimse), maraz-ı mevt halindeki kimsenin boşamasının ve hata ile boşamanın hükümleri hakkında ulema arasında ihtilaf vardır. Hanefîler, Mâlikîler, Şafîîler ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre haram yoldan sarhoş olmuş kimsenin boşaması geçerlidir. Hanbelîlerden gelen bir diğer görüşe göre sarhoşun boşaması geçerli değildir.³⁵⁰ Mükrehin talâkı Hanefî mezhebine göre geçerli,³⁵¹ İmam Mâlik, Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'e göre geçerli değildir.³⁵² Mâlikîler, Şafîîler ve ilk dönem Hanbelî fakihlerine göre şiddet derecesi ne olursa olsun öfke halinde verilen talâk geçerlidir. Hanefîler ve son dönem Hanbelî fakihlerine göre öfke halinde

³⁴⁹ Ek-4 Fetvâ no: 510.

³⁵⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 369; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 124; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2448.

³⁵¹ Mevsilî, *a.g.e.*, III, 124.

³⁵² Şirbînî, *a.g.e.*, III, 382; Cezîrî, *a.g.e.*, VI, 2450.

boşama geçersizdir.³⁵³ Boşamaya niyeti olmasa dahi şaka ile karısını boşayan kimsenin talâkı Hanefiler, Mâlikîler, Şafîiler ve Hanbelîlere göre geçerlidir.

Öfkelinin, mükrehin, sarhoşun ve hâzilin talâkının hükmü ile ilgili başmüftü tarafından verilen fetvâ şöyledir:

*“Ne dediğini bilmeyecek kadar öfkelenen kişinin talâkı geçerli değildir. Ölümle veya bir organının kesilmesiyle veya fukahanın ikrah bahsinde zikrettiği herhangi bir şeyle tehdit edilen kimsenin talâkı da geçerli değildir.”*³⁵⁴ Kurum, Hanefî ve Hanbelî mezhebinin kavlini alarak öfkelinin boşamasını; Hanbelî, Mâlikî, Şafîî mezheplerinin kavillerini tercih ederek tehdit altındaki boşamayı geçersiz kabul etmiştir. Bu fetvâda ÜAŞK’ya atıf yapılmasa da ona uygun fetvâ verildiği tespit edilmektedir.³⁵⁵

*“Kocanın ‘Sen boşsun’ sözü şaka da olsa geçerlidir. Fukaha ‘Üç şeyin şakası da ciddidir, ciddisi de ciddidir: Nikâh, talâk, ricat.’”*³⁵⁶ hadisi dolayısıyla şakayla yapılan boşamanın geçerli olduğunda ittifak etmiştir.³⁵⁷

Talâkta şüpheye düşen kişiyle ilgili *“Şek ile yakîn zâil olmaz”*³⁵⁸ kaidesinden hareketle nikâhın bekasına hükmedilmiştir: *“İslâm boşama hakkını erkeğe vermiştir. Gerçekleşip gerçekleşmemesi erkeğin sözüne bağlıdır. Eğer erkek hanımını boşayıp boşamadığı konusunda tereddüde düşerse boşamamış kabul edilir. Çünkü nikâhta yakîn olan baki olmasıdır. ‘Şek ile yakîn zâil olmaz’ ilkesine göre talâkın gerçekleşmediği kabul edilir.”*³⁵⁹

Kocaya mehir ve nikâha ihtiyaç olmaksızın boşadığı eşiyle normal aile hayatına dönme imkânı veren boşama ric’îdir. Kocaya yeni bir mehir ve yeni bir nikâh olmaksızın eşine dönüş imkânı vermeyen boşanma bâin talâktır. Nikâhtan sonra halvet-i sahihadan ve duhulden önce boşamak veya kadınla bir bedel üzerine anlaşarak boşamak gibi. Birinci ve

³⁵³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2431.

³⁵⁴ Ek-4 Fetvâ no: 787.

³⁵⁵ *Kânunu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye*, md. 86 a fıkrası.

³⁵⁶ Tirmizî, “Talâk”, 9.

³⁵⁷ Ek-4 Fetvâ no: 759.

³⁵⁸ Mecelle md. 4.

³⁵⁹ Ek-4 Fetvâ no: 964.

ikinci boşama hakkı kullanıldıktan sonra kadın iddet dönemindeyken kocanın ona dönmemesi halinde beynûnet-i suğra olur. En son boşama ile beynûnet-i kübra gerçekleşir.

“Nikâhtan sonra duhulden önce eşini boşayıp sonra yeni mehirle yeniden nikâh akdiyle tekrar bir araya gelen, yine anlaşılamayıp duhulden önce boşanan, sonra üçüncü defa nikâh kıyan ve yine duhulden önce boşayan kişi üç talâk hakkını da kullanmış mıdır?”

Duhulden önceki talâkla beynûnet-i suğra gerçekleşmiştir. Sonra yeni bir mehir ve yeni bir akidle geri döner ve yine duhulden önce boşarsa ikinci beynûnet-i suğra gerçekleşmiştir. Sonra yine yeni akit ve mehirle geri döner ve tekrar boşarsa duhulden önce veya sonra olması fark etmeksizin beynûnet-i kübra gerçekleşmiştir. Başka biriyle evlenmeden ilk eşine helal olmaz. Yani duhulden önce gerçekleşen boşamadan sonra yeni akit ve mehirle geri dönmek önceki talâkları ortadan kaldırmaz. Şafîî kaynaklarından el-İkna'da şöyle gelmiştir: ‘Eğer erkek kadını duhulden önce veya sonra aynı anda veya farklı zamanlarda üç talâkla boşarsa kadın başka biriyle evlenmedikçe ilk eşine helal olmaz.’

ÜAŞK, duhulden önce veya sonra fark etmeksizin üçüncü boşamayı beynûnet-i kübra olarak kabul eder: ‘Üçüncü talâk evliliği ortadan kaldırır ve beynûnet-i kübra olur.’³⁶⁰ Bu üç talâkın gerçekleştiği her durum için geçerlidir.’³⁶¹

Kadını temizlik döneminde birleşmeden ve bir defada boşamak sünnî talâktır, buna aykırı olan talâk bid’î talâktır. Kurum bid’î talâkın muteber olduğu görüşündedir:

“Fakihler erkeğin hanımını adet döneminde boşamasının haram olduğunda ittifak etmişlerdir. “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın.”³⁶² Yani iddet beklemesi meşru olan vakitte. Bu talâk İbn Ömer’den rivayet edilen hadis dolayısıyla bid’î talâk kapsamındadır: Rasûlullah (s.a.s) zamanında karısını hayızlı iken boşamış bunun üzerine, Ömer b. el-Hattâb bu durumu Hz. Peygamber’e sormuş, O da şöyle cevap vermiştir; ‘Ona emret, karısına dönsün. Sonra (hayızından) temizlenip (tekrar) bir hayz (daha) görüp sonra

³⁶⁰ Kânûnu Ahvâli’s-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye, md. 94.

³⁶¹ Ek-4 Fetvâ no: 2880.

³⁶² et-Talâk 65/1.

*(tekrar) temizleninceye kadar (nikâhı altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse temasta bulunmadan önce boşar. İşte Aziz olan Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet (dönemi) budur.*³⁶³

*Buna rağmen adet döneminde yapılan boşama dört mezhebe göre bid'i talâktır fakat geçerlidir. Bunun delili Hz. Peygamberin İbn Ömer'e eşine geri dönmesini emretmesidir. Geri dönmeye ancak talâk gerçekleştikten sonra olur... 'Eğer bid'î boşama gerçekleşirse - adet döneminde boşama veya beraber olduğu temizlik dönemi içinde boşama- günahtır. Ve ulemanın çoğuna göre talâk gerçekleşmiştir.'*³⁶⁴

Beynûnet-i kübra ile ayrıldıktan sonra birlikte olan eşlerin durumunu ve kadının bu birliktelikten hamile kalması halinde hükmün ne olacağının sorulduğu fetvâda eşlerin ilişkisinin haram olup zina kapsamına girdiği ifade edilmekle birlikte doğacak çocuğun nesebi ile ilgili fetvâ almak için Kuruma başvurulması istenmektedir.³⁶⁵

Ric'î talâktan dönmek Hanefî ve Hanbelîlere göre sözle olabileceği gibi fiille de olurken Mâlikî ve Şafîlilere göre sözlü olarak döndüğünü ifade etmedikçe birliktelik haramdır. Başmüftü bu konu ile ilgili fetvâda görüş farklarına işaret etmekle birlikte sözlü olarak döndüğünü ifade etmedikçe birlikte olmanın günah olduğunu ifade eder.³⁶⁶

Güncel bir mesele olarak değerlendirebileceğimiz Müslümanların yabancı mahkemelerde boşanması hakkında Kuruma bir soru gelmiştir. Müslüman olan koca mahkemeye katılmadığını ve mahkemenin gıyabında boşamaya hükmettiğini bildirerek bu kararın şer'an geçerli olup olmadığını sormaktadır. Başmüftü bu boşamanın sahih ve şer'î bir boşama olarak kabul edilemeyeceğini ve eşinin hala onun nikâhı altında olduğunu söylemektedir. İddeti bittikten sonra başkasına helal olması ve haram işlemekten korunması için eşini boşamasını tavsiye etmektedir.³⁶⁷

³⁶³ Müslim, "Talâk", 1; Nesâî, "Talâk", 3.

³⁶⁴ Ek-4 Fetvâ no: 844.

³⁶⁵ Ek-4 Fetvâ no: 788.

³⁶⁶ Ek-4 Fetvâ no: 2409.

³⁶⁷ Ek-4 Fetvâ no: 708.

3.2.2. Muhâla‘a/ Hul‘

Hul‘ kadının kocasına verdiği mal karşılığında evlilik bağından kurtulmasıdır.³⁶⁸ Boşamaya ehil olan erkek ve boşamaya ehil olan kadının muhâla‘aya da ehliyeti vardır. Cumhûra göre muhâla‘a kadının kocasıyla anlaşmasına bağlıdır ve anlaşma sağlandığında neticesi de meydana gelir.³⁶⁹ Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn’e göre ise muhâla‘a hâkimin hükmüyle gerçekleşir.³⁷⁰

Kurum, muhâla‘anın kadı tarafından belirlenmesi gerektiği görüşünü tercih ederek cumhurun görüşünü terk etmiştir: *“Boşanmak isteyen kadın altın ve mehrini istiyor. Erkek ise boşanmak istemiyor. Kadının bunları talep hakkı var mı?” “Hul‘ ancak kadının huzurunda gerçekleşir. Bu konuda karar verecek olan kadıdır.”*³⁷¹ Bu fetvâya göre Kurum cumhûrun görüşünü tercih etmemiştir. Ancak diğer fetvâlarda bedel olarak ödenecek miktarda anlaşmaya varılmadığında mahkemeye başvurulabileceği ifade edilmektedir.³⁷²

“Nişanlılık döneminde akit gerçekleştikten sonra boşanmak isteyen kadından vermiş olduğu hediye, altın ve diğer masrafları talep edebilir mi?”

*“Eğer kadın herhangi bir sebeple boşanmak isterse ÜAŞK’ya göre erkek kadın için yaptığı harcamaları (mehir ve nişanlılık döneminde verilenler vs.) isteyebilir.”*³⁷³ Bu fıkhıta hul‘ diye isimlendirilir.³⁷⁴

Yine *‘nikâh akdinin yapıldığı nişanlılık döneminde halvet-i sahiha gerçekleşip zıfaf gerçekleşmeden kadının boşanmayı istemesi durumunda sadece ödenen mehir mi geri alınabilir yoksa ve yapılan masrafların da talep edilmesi mümkün müdür’* şeklinde gelen soruya tarafların miktar konusunda anlaşmaları gerektiği yönünde cevap verilmiştir:

³⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 156; Şirbînî, *el-Muğni‘l-Muhtâc*, III, 347.

³⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 280; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2550.

³⁷⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 367.

³⁷¹ Ek-4 Fetvâ no: 1512.

³⁷² Ek-4 Fetvâ no: 405.

³⁷³ *Kânûnu Ahvâli‘ş-Şahsiyyeti‘l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 4, d fıkrası.

³⁷⁴ Ek-4 Fetvâ no: 834.

“Halvet-i sahiha gerçekleştiğinde ÜAŞK’ya göre kadın mehrin tamamını hak eder.³⁷⁵ Ancak boşanmayı kadın talep ettiği için boşanması karşılığında kocaya ödeyeceği bedel konusunda anlaşmaları gerekir. Bu bedel mehir miktarı da olabilir, daha fazla veya daha az da olabilir.”³⁷⁶

3.2.3. Zihar

Zihar; kocanın hanımını veya hanımını temsil edecek bir uzvunu kendisine ebediyen haram olan bir kadına benzetmesidir.³⁷⁷ Zihar yapan kişi kefareti yerine getirinceye kadar eşine yaklaşamaz. Eğer kefaret ödemedi eşiyile birlikte olursa büyük günah işlemiş olur. Zihar dolayısıyla vacip olan kefaret ayetle belirlenmiştir: “Karılarını zihar yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, ailesiyle temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir. (Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur.”³⁷⁸ Zihar, sahih ve geçerli olan bir evlilikte akil, baliğ erkek tarafından yapıldığında geçerli olur.³⁷⁹ Cumhura göre kadının zihar yapmasının bir hükmü yoktur. Ancak Ahmed b. Hanbel’den gelen ve racih olan kavle göre ona zihar kefareti icap eder. Başka bir rivayete göre ise zihar yapan kadına yemin kefareti gerektiği görüşündedir.³⁸⁰

Komisyon bu konuda cumhurun görüşünü tercih etmiştir. Öfkeliyken kocasını kendisine haram kılan kadının bu sözünün yemin mi, zihar mı kabul edileceği sorusuna:

“Kadının eşini kendisine haram kılmasının hiçbir hükmü yoktur. Helal Allah’ın helal kıldığı haram da Allah’ın haram kıldığıdır. İnsan Allah’ın koyduğu hükmü değiştirme kudretine sahip değildir. Bu nedenle kadın kefaret ödemek zorunda değildir. Ancak bu tür sözlerden sakınmalıdır... Kadın eşini boşama yetkisine sahip değildir. Bu nedenle bir şey gerekmez.”³⁸¹

³⁷⁵ Kânûnu Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’l-Ürdüniyye, yıl 2010, md. 46, a fıkrası.

³⁷⁶ Ek-4 Fetvâ no: 405.

³⁷⁷ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 457.

³⁷⁸ el-Mücadele 58/3.

³⁷⁹ Bilmen, *Kâmus*, II, 312; Sertâvî, *Şerh*, s. 330.

³⁸⁰ Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 463; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2710.

³⁸¹ Ek-4 Fetvâ no: 622.

Zihar yapılan kişinin nikâhlı eşi olması gerekir. Yabancıya yapılan zihar geçerli değildir. Ancak Hanefî mezhebine göre bir erkek kendisi ile evli olmadığı kadına “Sen bana annemin sırtı gibisin” der sonra da onunla evlenirse zihar meydana gelir.³⁸²

Komisyon bu konuda da Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmemiştir:

“Eğer bir kimse henüz nikâhlanmadığı nişanlısına ‘Bana annem gibi haram ol, kardeşlerim gibi, kızlarım gibi bana haram ol’ derse, bu söz o kadınla evlenmesini haram kılar mı?”

“ Bu sözlerle bir şey gerçekleşmez. Çünkü kendisine haram kıldığı kişiyle arasında henüz nikâh akdi gerçekleşmediği için yabancı konumundadır. Bu kadınla evlenmesi caizdir.”³⁸³

Başmüftünün zihar kefareti ile ilgili ayrıntılı açıklama yaptığı fetvâsından hareketle bu konuda Şafî mezhebinin görüşünü tercih ettiğini ifade edebiliriz:

“Eğer erkek eşine zihar yapar sonra tekrar dönerse (Şafî mezhebinde avdet; zihar yaptıktan sonra boşayabileceği vakit geçtiği halde boşamamasıyla olur) kefareti ödemesi gerekir.³⁸⁴ Yaptığı şeyin kefareti ödemediği eşine dönmesi caiz değildir.

Kefaret; mümin bir köle azadı, eğer buna imkân bulamazsa iki ay aralıksız oruç tutmak, eğer hasta olduğu veya bu kadar süre eşiyile birlikte olmamaya sabredemediği ve zinaya düşmekten korktuğu için³⁸⁵ oruç tutmaya güç yetiremezse altmış fakiri doyurur. Her fakir için bir müd yemek gerekir. Bu da takriben yarım kilo arpa veya pirince denk gelmektedir. Eğer kefareti ödemediği önce eşiyile birlikte olduysa bu günahdır fakat yaptığı şeye zina denilemez.”³⁸⁶

3.3. Evliliğin Sona Ermesinin Sonuçları

Evliliğin herhangi bir nedenle sona ermesi durumunda bir takım sonuçlar meydana gelmektedir. Bu başlık altında iddet ve iddet döneminde nafakayı inceleyeceğiz.

³⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 197, 351.

³⁸³ Ek-4 Fetvâ no: 740.

³⁸⁴ Hanefî mezhebine göre kefareti vacip kılan avdet, kocanın karısıyla cinsî münasebete azmetmesidir. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 162.

³⁸⁵ Bu durum Hanefî mezhebine oruca güç yetirememek kapsamında değerlendirilmemektedir.

³⁸⁶ Ek-4 Fetvâ no: 2411.

3.3.1. İddet

“Kocası ölen, boşanan veya evliliği feshedilmiş kadının bu evlilikle ilgisinin tamamen kesilmesi ve başkasıyla evlenebilecek hale gelmesi için beklemesi gereken müddet”³⁸⁷ anlamına gelen iddet; sahih nikâhta birleşme veya halvet-i sahiha gerçekleştikten sonra boşamak veya fesih; fasid nikâhtan sonra veya yanılma sebebiyle birleşmeden sonra ayrılmak; zifaf gerçekleşmese dahi sahih nikâhtan sonra kocanın vefatı durumunda gerekmektedir.

İddet müddeti kadının durumuna ve neden dolayı iddet bekleyeceğine göre değişiklik arz etmektedir. Hamile kadının iddeti cumhûra göre doğumla sona erer. Fetvâda cumhurun görüşü referans alınmıştır.³⁸⁸ Hamile olmayan eşi vefat eden kadının iddeti dört ay on gündür. “İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler...”³⁸⁹ Hayız gören boşanmış kadınların iddeti üç hayız dönemidir. Adetten kesilmiş kadınların iddeti ise üç aydır.³⁹⁰

“Talâk veya vefat dolayısıyla iddet bekleyen kadının iddet dönemini eşinin evinde geçirmesi gerekmektedir. Ne kocası ne de başka biri kadını oradan çıkaramaz. Kendisi de eşi razı olsa bile bir özür olmaksızın çıkamaz. Çünkü iddet taabbudî hükümlerdendir. Allah’ın hakkı kulun rızası ile düşmez.”³⁹¹ “...Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”³⁹² İddet bekleyen kadın umreye ve hacca da gidemez.³⁹³ Bu fetvâda cumhurun görüşü tercih edilmiştir. Cumhurun görüşünün tercih edildiği fetvâlarda Şafî mezhebi kaynaklarına atıf yapılmaktadır.³⁹⁴

³⁸⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 381.

³⁸⁸ Ek-4 Fetvâ no: 1897.

³⁸⁹ el-Bakara, 2/234.

³⁹⁰ Ek-4 Fetvâ no: 856.

³⁹¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 106.

³⁹² et-Talâk, 65/1.

³⁹³ Ek-4 Fetvâ no: 2897.

³⁹⁴ Ek-4 Fetvâ no: 946, 892.

“...Eğer bâin talak gerçekleşmişse, baş başa kalmamak ve elleri ve yüzü haricinde haram olan bölgelerine bakmamak için kocanın evden uzaklaşması veya iddet bitinceye kadar başka bir eve taşınması gerekmektedir. Aksi takdirde günah kazanmış olur. Eğer ric’î talak gerçekleşmişse: Kadının aynı şekilde evinde kalması gerekir fakat erkeğin evden ayrılması gerekmez. Baş başa kalmalarında, kadının eşi için süslenmesinde bir mahzur yoktur. Belki de bu eşine dönmesine sebep olabilir. Bu konuda Şafîiler Hanefîlere muhalif hüküm koymuştur.

Her koşulda boşanmış kadının iddet döneminde kocasının evinde kalması gerekmektedir. Eğer evden ayrılmışsa geri dönüp orada iddetini tamamlaması gerekir. Ancak kendisine bir zarar gelmesinden korkuyorsa bu durumda zarureten başka yere geçebilir.”³⁹⁵ Eğer kadın kendisine, çocuklarına veya malına bir zarar gelmesinden korkarsa ya da oturduğu ev kira ve kira ödeme imkânı bulamazsa, zaruret dolayısıyla başka eve geçerek iddetini burada tamamlayabilir.³⁹⁶ Fetvâ da buna göredir.³⁹⁷

Ric’î talakla boşanmış ve iddet bekleyen kadının iddet dönemi içinde eşi vefat ederse talâk iddeti düşer. Vefattan dolayı iddet beklemeye başlar ve nafaka hakkı da düşer.³⁹⁸

3.3.2. Nafaka

Kadının ric’î talakla boşanması durumunda iddet dönemi boyunca nafakası kocasına aittir. Fukaha bu konuda ittifak etmiştir.³⁹⁹ Bâin talâkta ise kadının hamile olması durumunda nafakası doğuma kadar kocasına aittir: “Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayınız.”⁴⁰⁰ Hanefîlere göre bâin talâkla boşanmış kadın hamile olmasa da nafaka hakkı vardır. Şafîilere göre bâin talâkla boşanmış kadının iskân hakkı vardır fakat nafaka hakkı yoktur.⁴⁰¹ ÜAŞK’da bâinenin iddeti hak ettiği ile ilgili Hanefî mezhebinin

³⁹⁵ Ek-4 Fetvâ no: 892

³⁹⁶ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, III, 107.

³⁹⁷ Ek-4 Fetvâ no: 2822.

³⁹⁸ Ek-4 Fetvâ no: 971.

³⁹⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2808-2812.

⁴⁰⁰ et-Talâk, 65/6.

⁴⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 316.

görüşü tercih edilmiştir.⁴⁰² Fetvâda ilgili görüş farklılıklarına işaret edilmekte fakat tercihte bulunulmamaktadır.⁴⁰³

Kocası vefat eden kadının nafaka hakkı yoktur. Bu konuda da fakihler arasında ittifak vardır.⁴⁰⁴

3.4. Doğum ve Neticeleri

Doğumla birlikte anne, baba, çocuklar ve diğer akrabalar arasında bir takım vazife ve yükümlülükler oluşmaktadır. Bu bölümde fetvâlar çerçevesinde nesep, rada', hidâne ve nafaka bahisleri incelenecektir.

3.4.1. Nesep

Nesep, bir kimsenin geldiği soy ile ilişkisini, kan ve hısımlık rabitasını ifade etmektedir.⁴⁰⁵ İslam nesebin tespitine büyük önem vermiş ve bunun için bir takım şartlar belirlenmiştir. Evlat edinmenin yasaklanması, “Çocuk yatak sahibinindir; zina edene ise mahrumiyet vardır” hükmü, nesli korumak amacıyla konulmuştur. Kurumun da fetvâlarında neslin korunması ilkesini göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

Çocuğu olmayan kız kardeşine kendi kızını veren ve onun eniştesinin nüfusuna geçirilmesini kabul eden komşusunun durumundan bahseden müsteftî; bahsi geçen kızın hâlâ teyzesi ve eniştesiyle birlikte yaşadığını, onların gerçek ailesi olmadığını bildiğini fakat insanların bundan haberdar olmadığını söyleyerek bu durum karşısında kendisinin sorumluluğunun ne olduğunu sormaktadır. Bu vesileyle Kurum evlat edinme konusuna açıklık getirmektedir: “Çocuğun anne babasından başkasına nispeti ayeti kerime ile ve hadis-i şerifle yasaklanmıştır: ‘Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır.’⁴⁰⁶ ‘Bilerek, babasından başkasına neseb iddiasında bulunan kimseye cennet

⁴⁰² *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 151.

⁴⁰³ Ek-4 Fetvâ no: 2883.

⁴⁰⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, VI, 2730.

⁴⁰⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 389.

⁴⁰⁶ el-Ahzâb 33/5.

haramdır.407 Bahsedilen kişinin ebeveyninden başkasına nispet edilmesi ile alakası olan herkesin tevbe etmesi gerekir. Kızın gerçek ailesine nispet edilerek teyzesinin yanında kalması mümkündür. Ancak bilinmesi gerekir ki teyzenin kocası mahrem değildir. Onun mahrem bölgelerini görmesi caiz değildir. Birbirlerine mirasçı da olamazlar. Kendi öz babasına mirasçı olabilir.”408

Fevâda gayrı meşru birliktelik sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebinin anneye ait olduğu belirtilmiştir. Bu konuda annenin talebine veya rızasına bakılmaz. Çocukla annesi veya kardeşleri arasında miras, nikâhın haram olması gibi nesebe dayalı hak ve hükümler terettüp eder. İslam fıkhnına göre doğuma sebep olan kimse baba olarak kabul edilmediği için açıklanmasına gerek yoktur.⁴⁰⁹

DNA ile nesebin tespiti sorusuna, bunun güncel meselelerden olduğu belirtilerek fakihlerin görüşleri çerçevesinde bu meselenin hükmünün belirlenebileceği ifade edilmiş ve İslâm Fıkıh Konseyi’nin bu konu ile ilgili kararına atıf yapılarak cevap verilmiştir.

“DNA ile nesebin tespit edilmesi cumhûrun kabul ettiği iz takipçiliği (القيافة) ile tespitinden daha güvenilirdir. Çünkü DNA açık bilimsel verilere dayanmaktadır. İslam Âlemi Birliği’ne bağlı İslam Fıkıh Konseyi h. 21-26.10.1422 m. 5-10.01.2002 tarihli XVI. toplantılarında şu kararı almıştır: ‘DNA testi sonuçları çocuğun nesebinin anne babaya aidiyeti veya reddi hususunda kesine yakın sonuçlar verir. DNA testinin yapılabilmesi için alınan kan, tükürük örnekleri nesebin tespiti konusunda iz takipçiliğinden daha kesin sonuçlar vermektedir. Çünkü iz takipçiliğinde sadece ebeveyn ve çocuk arasındaki fiziksel benzerlik dikkate alınmaktadır.’

DNA ile nesep tespiti, çocuğun kimin yatağında doğduysa ona ait olması gibi bu konuda daha kuvvetli delillerin önüne geçirilmez. Nesebi bilinen, sahîh evlilikte doğmuş kimsenin

⁴⁰⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 5; “Ferâiz”, 29; Müslim, “İmân”, 112, 114, 115.

⁴⁰⁸ Ek-4 Fetvâ no: 843.

⁴⁰⁹ Ek-4 Fetvâ no: 732.

nesebini araştırmak caiz değildir. “Nesebi sabit olan kimsenin nesebi başkasına verilmez.”⁴¹⁰

Gayrı meşru ilişki sonucu dđnyaya gelen ve zāni tarafından kabul edilmeyen ocuğun DNA testi ile nesebinin kime ait olduğu tespit edilse bile nesebi fukahanın ittifakıyla sabit olmamıştır, çünkü zina nesebin sđbutunu sağlamaz. Neseb zina ile değil ancak meřrđ nikāh ile sabit olur. Hz. Peygamber “ocuk (doğduğu) yatağa aittir. Zina edene ise taş vardır”⁴¹¹ buyurmaktadır. Veled-i zinānın sadece annesine nispet edilmesi gerekmektedir. Çünkü onların miras, hidane gibi karşılıklı hakları vardır.

DNA testi ile neseb tespit edildiğinde şer’i kuraların ve bu yöntemden daha kuvvetli (kesin) yöntemlerin nđne geçirilmemelidir. Ancak nesebi bilinmeyen kişiyle ilgili ihtilaf olduğunda kullanılabilir. Nesebi meçhul olanların nesebinin tespitinde ya da bebekler arasında benzerlik olması durumunda veya çocuklar kaybolup karışması durumunda DNA testi ile neseb tespiti yapılabilir. Ancak nesebi bilinen kimsenin ve veled-i zinānın nesebinin DNA ile tespiti geçerli değildir.”⁴¹²

3.4.2. Hidāne (ocuğun Bakım ve Terbiyesi)

İslām hukukunda kđuęđn yanında bulundurulması, bakım ve terbiye hak ve vazifesine hidāne denilir. Evlilik içinde çocuğun bakım ve terbiyesi genelde problem olmaz fakat herhangi bir sebeple evlilik bozulmuş ise hidāne hakkının kime ait olduğu ve mđddeti ile ilgili problemler olmaktadır.

Yabancı mahkemenin çocuğun bakımını anneye vermesi dolayısıyla babanın çocuğun bakımındaki hak ve görevlerini soran mđsteftiye şöyle cevap verilmiştir:

“Hidāne hakkını İslam kadđnlaraya vermiş, kadđnlar arasında da anneye öncelik vermiştir. Çünkü anne çocuğun terbiyesi, yedirilmesi, içirilmesi gibi hususları daha iyi yapar. Ebđ Davud Sđnen’de şu hadisi naklediyor: ‘Bir kadđn Allah Rasđlđne gelerek şöyle dedi: ‘Ey

⁴¹⁰ řirbđnđ, Muğni’l-Muhtāc, III, 304.

⁴¹¹ Mđslim, “Radā”, 10.

⁴¹² Ek-4 Fetvā no: 2794.

*Allah'ın elçisi, şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar ve kucağım kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden almak istiyor' bunun üzerine Hz. Peygamber şu cevabı verdi: 'Sen evlenmediğin sürece, çocuk önce sana aittir.'*⁴¹³ *Mahdûnun nafakası nafaka sorumluluğu kime aitse onundur yani babanın veya onun vekilidir. Temyiz çağına ulaşmamış mahdûn hidâne hakkı kime aitse onunla birlikte kalır. Mümeyyiz çocuk ise anne veya babasından birini tercih eder.*

*Eğer hâdine, mahdûn ile birlikte yolculuğa çıkmak isterse, şayet zorunlu bir seyahatse mahdûn mümeyyiz olsun olmasın ebeveyninden mukim olanın yanında kalır. Eğer yolculuk başka bir yere yerleşmek amacıyla ise bu durumda eğitim, ihtiyaçların karşılanması gibi hususların kolaylıkla yerine getirilebilmesi için hidâne hakkı babaya geçer. 'Ebeveynen biri bir zaruret dolayısıyla yolculuğa çıktığında dönünceye kadar mümeyyiz olsun olmasın çocuk mukim olan ebeveynle kalır.'*⁴¹⁴

*ÜAŞK'ya göre "Eğer mahdûn Ürdün vatandaşlığına sahipse hâdine, yurtdışında ikâmet edemez, çocuğun maslahatı açısından uygun olduğu temin edilmedikçe velinin izni olmaksızın ikametgâhını değiştiremez."*⁴¹⁵

*Buna göre hidâne hakkına sahip olan annenin velisinin yani babasının haklarını gözetmesi, izni olmaksızın yolculuğa çıkmaması gerekmektedir."*⁴¹⁶

Hidâne hakkına sahip olan kişinin çocuğu babasıyla görüştürmeme hakkının olup olmadığını sorulduğu soruya ÜAŞK'ya atıf yapılarak cevap verilmiştir: *"İslam ebeveyne karşı itaatsizliği ve akraba bağlarının kopartılmasını yasaklar. Buna anne veya babanın ayrıldıktan sonra dahi olsa sebebiyet vermemesi gerektiği konusunda uyarır. Çocuğun anne ve babasıyla görüşmesini engellemek şer'an uygun değildir.*

ÜAŞK'da bu husus şöyle düzenlenmektedir: "Çocuğun işlerini düzenleme ve denetleme hakkı veliye aittir. Eğitim göreceği mekânı ve nasıl eğitim alacağını belirlemek; hâdinenin ikamet edeceği yeri belirlemek veliye aittir. Velinin çocuğun ikametgâhını hâdinenin izni

⁴¹³ Ebû Dâvûd, "Talâk", 35.

⁴¹⁴ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 350.

⁴¹⁵ *Kânûnu Ahvâli's-Sahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 176.

⁴¹⁶ Ek-4 Fetvâ no: 2866.

olmaksızın veya çocuğun maslahatı için daha uygun olması dışında değiştirme hakkı yoktur. Çocuğun eğitim öğretim işleriyle ilgilenmek velisinin ve hidane hakkına sahip olanın görevidir."⁴¹⁷ Dolayısıyla hâdinenin böyle bir hakkı yoktur.⁴¹⁸

⁴¹⁷ *Kânûnu Ahvâli 'ş-Şahsiyyeti'l-Ürdüniyye*, yıl 2010, md. 184 a-b fıkrası.

⁴¹⁸ Ek-4 Fetvâ no: 2067.

SONUÇ

Gerek resmî gerekse şahsî düzeyde Müslümanların fetvâya duyduğu ihtiyaç, fetvânın kurumsal olarak devamlılığını zorunlu kılmıştır. Osmanlıyla birlikte resmî hüviyet kazanan fetvâ kurumunun bu yapısının, imparatorluğun yıkılmasının ardından Osmanlı topraklarında kurulan yeni devletlerde de sürdüğünü görmekteyiz.

Bu çalışmada incelediğimiz Ürdün coğrafyasında fetvâ faaliyeti, ilk yıllarda Osmanlıdan tevarüs edilen sistemle yürütülmüştür. Ülkede her kurumda görülen kurumsallaşma ve teşkilatlanma çabaları sonucu, merkeze fetvâ işlerini yönetecek bir başmüftü atanmıştır. Ülkeye başmüftü tayin edilmesi fetvânın denetlenebilir olmasına imkân sağladığı ve ülkede genel fetvâ siyasetinin oluşturulmasına katkıda bulunduğu için önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Başmüftü tayinini izleyen yıllarda Fetvâ Kurumunun sonrasında Fetvâ Meclisinin oluşturulması da aynı şekilde bu amaca hizmet ettiği için önemlidir. Ayrıca dünyevî yönünün yanında uhrevî sorumluluğu da olan iftâ faaliyetinin ehliyetli kimseler tarafından yürütülmesi, Müslümanların fetvâlara ve müftülere olan güveninin sarsılmaması açısından ehemmiyet arz etmektedir. Fetvâ Kurumu ve taşradaki Fetvâ Müdürlüklerinin yanı sıra Kuruma bağlı olarak Silahlı Kuvvetler Teşkilâtı, Emniyet Teşkilâtı ve Sivil Savunma Teşkilâtı gibi resmî kurumlara müftü tayin edilmesi de ülkede fetvâya verilen önemi ve toplumun ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak bu ihtiyaçlara cevap vermeye çalışıldığını göstermektedir.

Ülkeye başmüftü atanması ve fetvâ işlerini yürütecek bir kurumun oluşturulması yukarıda da ifade edildiği gibi Ürdün için artı bir değer olarak görülmektedir ancak; başmüftünün ve Meclisin fetvâlarının eleştirilmesinin yasaklanmasıyla resmî bir müessese olan Fetvâ Kurumunun siyasî etkilere açık hale geldiği düşünülebilir. Ayrıca fetvâ verme yetkisinin Kurumda görevli müftülerle sınırlandırılması toplumu şekillendirme, yönetme ve yönlendirme noktasında oldukça önemli bir müessese olan fetvânın siyasî erk tarafından kontrol altında bulundurulmak istendiği izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca bu durumun ülke genelinde fetvâda Kurumdan bağımsız isimlerin öne çıkmasını engellediği söylenebilir.

Bu eleştirilere rağmen Kurumun ülkede fetvâ alanında önemli bir görev icra ettiği ifade edilmelidir. Yapı itibarıyla oldukça gelişmiş ve sistemli çalışan Kurum, teknolojik imkânları da etkin olarak kullanmaktadır. Vatandaşlar bizzat Kuruma ya da Kurumun taşradaki birimlerinde bulunan müftülere başvurarak soru sorabildikleri gibi, telefon, kısa mesaj ve e-posta yoluyla da fetvâ alabilmektedirler. Ayrıca başmüftü, Fetvâ Komisyonu ve Fetvâ Meclisi tarafından verilen fetvâların Kurumun internet sitesinde yayınlanması da fetvâyâ ulaşım sürecini hızlandırması açısından önemlidir.

Kurumun fetvâ yöntemi incelendiğinde; Fetvâ Kanunu ile ahvâl-i şahsiyye kapsamına giren sorulara şer'î hükümleri esas alarak hazırlanmış Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'na göre cevap vermekle mükellef tutulan Kurumun, fetvâlarında temel kaynağın Kanun olduğu ve istisna olarak nitelendirilebilecek birkaç fetvâ dışında, genel olarak Kanuna uygun fetvâlar verdiği, hatta kanun maddesinin değişmesiyle birlikte fetvânın hükmünde de değişikliğe gittiği tespit edilmiştir. Kanunda genel olarak Hanefî mezhebinin görüşleri tercih edilmiş olmakla beraber birçok meselede diğer müctehidlerin görüşü de alınmıştır. Bu alanda fetvâyâ konu olan meselenin hükmü mezhepler arasında ortaksa fetvâda genellikle Şafî mezhebi kaynaklarına atıf yapılmaktadır. İhtilaf olan meselelerde mezheplerin tercihleri temel kaynaklardan nakledilerek, tercih edilen görüş açıklanmaktadır.

Ahvâl-i şahsiyye konusunda Kanuna uygun fetvâ veren Kurumun talâk konusundaki kararları mahkeme tarafından kabul edilmektedir. Bu durumun fetvâ-kazâ farkından doğacak olumsuzlukların önüne geçtiği ifade edilebilir.

Ahvâl-i şahsiyye kapsamında olup Kanunu'nda hakkında hüküm olmayan bir soru geldiğinde mezhepler arası tercih yöntemi kullanılmaktadır. İhtilaf olan meselelerde mezheplerin görüşleri temel kaynaklardan nakledilerek, kabul edilen görüş açıklanmaktadır. Ancak bazen hangi mezhebin görüşünün tercih edildiği fetvâda belirtilmemektedir.

Hükme ulaşmak için bütün yönleriyle araştırılması icap eden, gerek ahvâl-i şahsiyye ile alakalı gerekse diğer konularda, ilgili problem Fetvâ Meclisine sevk edilmektedir. Meclis, problemin özünü tanımada interdisipliner bakış açısından hareketle zaman zaman ilgi

alanına göre uzmanlarla görüşerek cevap hazırlamaktadır. Bu yönüyle Kurum günümüzde toplu ictihad olarak isimlendirilen yöntemin örneğini oluşturmaktadır.

Ahvâl-i şahsiyye dışında kalan konularda, özellikle ibadetle alakalı fetvâlarda, halkın genel olarak Şafî mezhebini benimsemesi dolayısıyla Kurum, Şafî mezhebinin görüşünü tercih etmektedir. Ancak mezhep taasubu görülmemektedir. Gerektiğinde ihtiyaca daha iyi cevap verebilecek diğer mezhep görüşlerinden de istifade edilmektedir.

Fetvâlar incelendiğinde dinin ana gayelerinin göz önünde bulundurularak cevap verildiği tespit edilmektedir. Karşılaşılan probleme mevcut ictihadlarda uygun bir çözüm bulunamadığında İslâm hukukunun temel ilkeleri ve kaideleri çerçevesinde umûmî maksatlar göz önünde bulundurularak çözümlene yoluna gidilmiştir. Fetvâlarda maslahat prensibi göz önünde bulundurulmakta, bu amaçla mefseleti kaldırıp maslahatı sağlayacaksa kolay olan tercih edilmektedir. Ayrıca fetvâların küllî kaidelerle temellendirildiği, görüşlerin kaynaklarının zikredilerek nakille fetvânın desteklendiği görülmektedir.

Ürdün'de fetvâ müessesesi bazı yönlerden eleştirilebilirse de; özellikle ülkemizdeki kurumsal karşılığı açısından değerlendirildiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu'na karşılık gelen Ürdün Fetvâ Kurumu'nun kurumsallaşması, işlevsel olması ve protokol sırası açısından örnek alınabilecek modelleri içinde barındırdığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- ÂBİDÎ, Muhammed b. Arabi b. Tehami Alevi, *el-Ahvâlü's-şahsiyye ve'l-miras fi'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Dârülbeyzâ: İfrıkyâ eş-Şark, 1996.
- ALPAY, Yalın-Ertürk, Yavuz Mehmet, *Ürdün Ülke Analizi*, Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2004, <http://www.egebirlık.org.tr/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-URDUN-2004.pdf>, (17.11.2013).
- APAYDIN, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, Ankara: TDV. Yay., 2000, XXI, 446-448.
- ARMAĞAN, Mücahit, "Ortadoğu Barış Sürecinde Ürdün'ün Rolü" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2006.
- ATAR, Fahrettin, "Fetvâ", *DİA*, Ankara: TDV. Yay., 1995, XII, 486-496.
- AYDIN, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 1996.
- BAYAT, Fazıl Mehdi, *Dirâsât fi târihi'l-'Arab fi'l-ahdi'l-Osmânî: Rü'ye cedîde fi dav'i'l-vesâik ve'l-mesâdiri'l-Osmâniyye*, Beyrut: Dârü'l-medâri'l-İslâmî, 2003. (*Dirâsât*)
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yay., 1967. (*Kâmus*)
- BUZPINAR, Şit Tufan, "Suriye", *DİA*, İstanbul: TDV. Yay., 2009, XXXVII, 550-555.
- CEYLAN, Ayhan, "Ürdün'de Anayasal Gelişim", *AÜEHFD*, c. VI, sy. 1-4, 2002.
- CEZİRÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yay., 1993.
- CİCİ, Recep, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Bursa: Arasta Yay., 2001.
- CİHAN, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, İstanbul: Birey Yay., 2004.
- DÂİRATU'L-İFTÂ'L-'ÂMM, *et-Takrîru'l-İhsâî es-Senevî*, 2012, <http://www.aliftaa.jo/photos/37bea3bad4a6d54975cdc6d3852fe59f.pdf> (05.02.2014).
- _____, *el-Huttatu'l-İstrâtîciyye li'l-mevki'i'l-elektronî*, 2012-2015, <http://www.aliftaa.jo/photos/c2a13a82b5c727f51d8c03d05646932f.pdf> (05.02.2014).
- DEMİR, Abdullah ve dğr, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, edt. Tufan Gündüz, Ankara: Grafiker Yay., 2012. (*Teşkilat Tarihi*)

- DÜZENLİ, Pehlül, “İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi’nde Bulunan Meşihat Fetvâları” (Yüksek Lisans Tezi), 1995.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Davud*, neşr. Heysem b. Nizar Temîm, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. ebi'l-Erkam, 1999/1420. (*Ebû Davud*)
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed, *İmam Şafî*, terc. Osman Keskiöglü, Ankara: DİB Yay., 1969.
- _____, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- ERASLAN, Sadık, *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye*, Ankara: DİB Yay., 2009.
- EMECEN, Feridun, “Cezzar Ahmed Paşa”, *DİA*, Ankara: TDV. Yay. 1993, VII, 516-518.
- GÜNAY, H. Mehmet, “Günümüz Fıkıh Problemleri”, T. Türcan (edt.), *İslâm Hukuku El Kitabı* içinde, Ankara: Grafiker Yay., 615-633.
- HARİSÂT, Muhammed Abdülkadir, *Muhâdarât fî tarihi'l-Ürdün ve hadâratihî*, İrbid: Müessesetu hamma li'd-dirâsâti'l-câmiyye, 2000. (*Muhâdarât*)
- HEYD, Uriel, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine –Makaleler-*, çev. Ferhat Koca, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002. (*Türk Hukuk ve Kültür Tarihi*)
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkî, *Hâşiyetu İbn Âbidîn Reddü'l-muhtar alâ Dürri'l-muhtar*, thk. Hüsameddin b. Muhammed Salih Ferfur, Dımaşk: Dâru's-Sekâfe ve't-Türâs, 2000, X.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Muğni*, tsh. Muhammed Halil Herras, Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, t.y.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, tah. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1975/1395. (*İbn Mâce*)
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, (Şerhü'l-İnâye ale'l-Hidâye/Ebû Abdullah Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed Babertî, Haşiyetü'l-İnâye/Sa'dullah b. İsa b. Emir Han Sa'di Çelebi, Tekmiletu şerhi Fethü'l-kadîr el-müsemma Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr/Ahmed Şemseddin Edirnevî Rûmî Kadızaâde), y.y.: Mektebetü ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1970.

- İBNÜL-KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmü'l-muvakki'in an Rabbi'l-'alemîn*, (san'a Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Alü Selmân; şarîke fî't-tahric Ebû Ömer Ahmed Abdullâh Ahmed), Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, h. 1423, VI.
- İNANIR, Ahmet, "İbn Kemâl'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2008. (*İbn Kemâl'in Fetvâları*)
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Şeyhülislam", *DİA*, Ankara: TDV Yay., 2010, XXXIX, 91-96.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi –Islahat Fermanı Devri*, Ankara: TTK, 1976, VI.
- KARAMAN, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil Yay., 1989.
- _____, *İslâm Hukukunda İctihad*, İstanbul: Ensar Yay., 2010.
- _____, *İslâm'in Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yay., 2003, I-III. (*Günün Meseleleri*)
- _____, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yay., 1999.
- KHALAYLA, Muhammed Ahmed Müslim, "Dâiratu'l-İftâ ke-müessesetin dînîyyetin İslâmiyyetin resmîyyeh", Mu'temeru'l-vâki' ed-dînî fi'l-Ürdün, Amman, 12-13 Aralık 2010. <http://goo.gl/SO4kqt>, (19.01.2014). ("Dâiratu'l-İftâ")
- MARDİN, Ebü'l-Ulâ, "Fetvâ", *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: MEB, t.y., IV.
- MEHÂSİNE, Muhammed Hüseyin, *Safahât min târihi'l-Ürdün ve hadâratihî*, Amman: Vizaratü's-Sekâfe, 2000. (*Safahât*)
- MEVSİLÎ, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yay., 2005. (*el-İhtiyâr*)
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, *Sahihu Müslim = el-Müsnedü's-Sahih el-muhtasar mine's-sünen bi-nakli'l-adl ani'l-adli ila Rasulillah*, neşr. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Riyad: Dâru't-Tayba, 2006/1427. (*Müslim*)
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad: Dâru's-Selâm, 1999/1420. (*Nesâî*)
- ÖZDEMİR, Ahmet, "Çağımızda İftâ Usûlü" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi SBE, 2000.
- SAYLAN, Şenol, "İbn Abidin'inde Hanefî Mezhebinin Kuramsallaşması Şerhu Ukudu Resmî'l-Müftî Örneği" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 2004.

- SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, edt. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yay., 2008
- SERTÂVÎ, Mahmud Ali, *Şerhu Kanuni'l-ahvâli's-şahsiyye*, Amman: Dâru'l-fikir, 1997. (*Şerh*)
- SEYİTHANOĞLU, Kenan (edt.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul: Çağ Yay., 1993, XIII. (*Büyük İslâm Tarihi*)
- ŞA'BAN, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü's-şer'iyye li'l-ahvâli's-şahsiyye*, Bingazi: Câmîatu Karyunus, 1989.
- ŞAHİN, Osman, *Fetvâ Âdâbi: Fetvâ İsteyen ve Fetvâ Verenlere Rehber*, Samsun: Ceylan Ofset, 2009. (*Fetvâ Âdâbi*)
- ŞİRBÎNÎ, Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kahirî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006. (*Muğni'l-muhtâc*)
- ŞEYHÂN, Süleyman Yusuf, “el-Fetvâ fi'l-Ürdün Târîhen ve Fıkhen ve Menhecen”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ, 2008. (*el-Fetvâ*)
- ŞÜKİRAT, Ahmed Sıdkı Ali, *Târihü'l-idâreti'l-Osmaniyye fi şarki'l-Ürdün: 1864-1918*, Amman: Matabiü'l-İman, 1992. (*Târihü'l-idâreti'l-Osmaniyye*)
- TEMİMÎ, İzzeddin Hatib, *Takrîr 'ani'l-iftâ-i'l-âmm fi Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye*, Müdüriyyetü'l-İftâ'l-Ürdüniyye, 1986. (*Takrîr*)
- TİLFÂH, Dayfullah Selim, “el-Fetâvâ ve 'alâkatühâ bi teşrî'i'l-medenî fi'l-Ürdün” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Câmi'atü'l-Kıddîs Yusuf Külliyyetü'l-âdâb ve'l-ülümü'l-insâniyye, 1984. (*el-Fetâvâ*)
- TOMAR, Cengiz, “Ürdün”, *DİA*, Ankara: TDV. Yay., 2012, XXXXII, 354-359.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- _____, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: TTK, 1965. (*İlmiye Teşkilâtı*)
- ZEBÎDÎ, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-'arûs*, Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, h.1306, X.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, terc. Ahmet EFE ve dğr., İstanbul: Risale Yay., 1994.
- Mezâmîn-u Risâleti'l-'Amman*, el-Kıyâdetü'l-'âmm li'l-Kuvvâti'l-Musallahati'l-Ürdüniyye: Müdüriyyetü'l-İftâ, Amman: Mektebetü'l-Vataniyye, 2006.

“Târîhu Dâirati'l- İftâ”, t.y., <http://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=39>, (19.01.2014).

et-Taksimâtu'l-idâriyye fi'l-Ürdün, <http://goo.gl/cSgoHA>, (17.11.2013).

“Târif bi Meclisi'l-İftâ”, <http://aliftaa.jo/ShowContentPrint.aspx?Id=53>, (29.03.2014).

<http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=29#.VE3VMPmSwd4>, (29.03.2014).

<http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=65#.VE3I8vmSwd4>, (29.03.2014).

http://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=12#.VE3v5_mSwd4, (29.03.2014).

MÜLAKATLAR

Abdülkerim el-Hasavne (Ürdün Başmüftüsü), “Ürdün Fetvâ Kurumunun Tarihi ve Yöntemi” konulu mülâkat, İstanbul 12.03.2014.

KANUNLAR

Kânûnu Ahvâli'ş-Şahsiyyeti'l-Ürdünîyye, yıl 2010,
<http://www.aliftaa.jo/photos/56961d7214079b9feac09c37c7d9f685.pdf>,
(19.01.2014).

Kânûnu Darbiyyeti'l-Hidemâti'l-İctim'aiyye, nr. 89, yıl 1953,
http://www.lob.gov.jo/ui/laws/search_no.jsp?year=1953&no=89, (06.02.2014).

Kânûnu'l-İftâ, nr. 60, yıl 2006,
http://www.lob.gov.jo/ui/laws/search_no.jsp?year=2006&no=60, (19.01.2014).

Kânûn Mu'addel li Kânûni'l-İftâ, nr. 4, yıl 2009,
http://www.lob.gov.jo/ui/laws/all_modified_law.jsp?no=4&year=2009&law_no=60&law_year=2006, (19.01.2014).

Kânûnu'l-Va'z ve'l-İrşâd ve'l-Hitâbe ve't-Tedris fi'l-Mesâcid, nr. 7, yıl 1986,
http://www.lob.gov.jo/ui/laws/general_law.jsp?no=7&year=1986&mod=1,
(19.01.2014).

YÖNETMELİKLER

Nizâmu'l-Evkâf ve Şu'ûnu'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, nr. 142, yıl 1966,
http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1966&no=142,
(19.01.2014).

Nizâmu'l-İftâ, nr. 17, yıl 1997,
http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1997&no=17, (19.01.2014).

- Nizâmu Mu‘addel li Nizâmi’t-Tanzîmi’l-İdârî li Vizâratî’l-Evkâf ve Şu’ûni’l-Mukaddesâti’l-İslâmiyye, nr. 20, yıl 1986, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/all_modified_bylaw.jsp?no=20&year=1986&bylaw_no=23&bylaw_year=1979, (19.01.2014).
- Nizâmu Muvazzaf Dâirati’l-İftâi’l-‘âmm, nr. 2, yıl 2008, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2008&no=2, (19.01.2014).
- Nizâmu’t-Tanzîmi’l-İdârî li Dâirati’l-İftâi’l-‘âmm, nr. 75, yıl 2007, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2007&no=75, (19.01.2014).
- Nizâmu’t-Tanzîmi’l-İdarî li Vizarati’l-Evkâf ve Şu’ûni’l-Mukaddesâti’l-İslâmiyye, nr. 51, yıl: 1971, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1971&no=51, (19.01.2014).
- Nizâmu’t-Tanzîmi’l-İdârî li Vizâratî’l-Evkâf ve Şu’ûni’l-Mukaddesâti’l-İslâmiyye, nr. 23, yıl: 1979, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/general_bylaw.jsp?no=23&year=1979, (19.01.2014).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 895, 1957, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/general_bylaw.jsp?no=895&year=1957, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 21, 1964, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1964&no=21, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 125, 1965, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1965&no=125, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 53, 1970, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1970&no=53, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 78, 1972, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1972&no=78, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 35, 1985, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1985&no=35, (17.11.2013) .
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 31, 1995, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=1995&no=31, (17.11.2013).
- Nizâmu’t-Taksimâti’l-İdâriyye, nr. 46, 2000, http://www.lob.gov.jo/ui/bylaws/search_no.jsp?year=2000&no=46, (17.11.2013).

YÖNERGELER

Ta'limat Mükâfâtî'l Bâhisîn fi Dâirati'l-İftâ, nr. 4, yıl 1995,
<http://qistas.com/jor/index.php?mod=BS&action=view>, (03.02.2014).

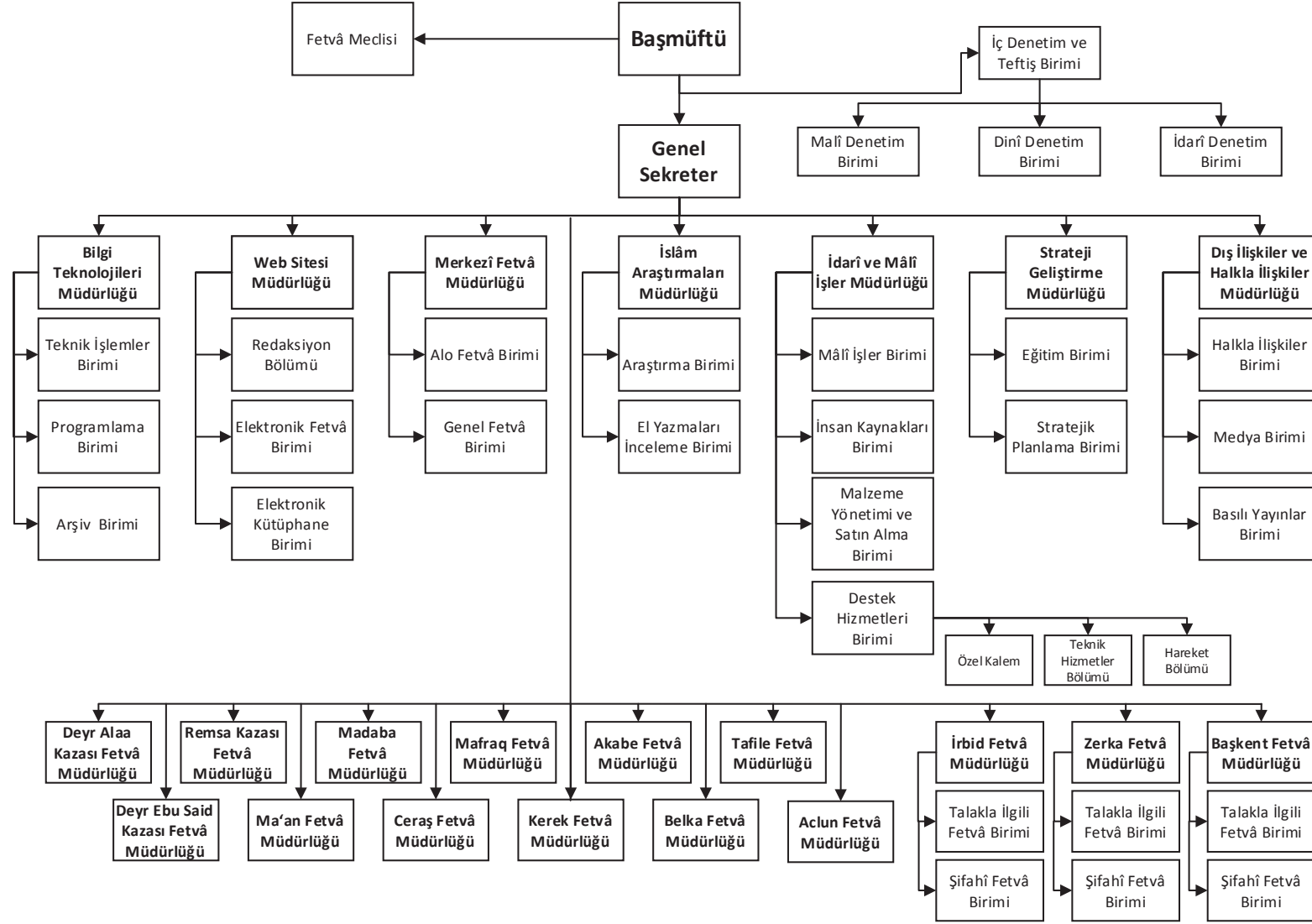
EKLER

EK 1: Fetvâ Kurumu Teşkilat Şeması

EK 2: Fetvâ Talep Formu

EK 3: Talâk Hakkında Fetvâ Talep Formu

EK 4: Kurumun Fetvâlarından Örnekler

EK 3: Talâk Hakkında Fetvâ Talep Formu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
المملكة الأردنية الهاشمية
دائرة الإفتاء العام
عمان
نموذج طلب فتوى شرعية بخصوص الطلاق

التلفون	المهنة	الموئل الطبي	مكان الولادة	الرقم الوطني	الاسم (من أربع مقاطع)			الزوج
								الزوجة

تاريخ عقد الزواج:/...../..... مكان الإقامة:
 قبل الدخول بعد الدخول
 حامل يائس غير يائس

خلاصة السؤال :-

في تاريخ: [/ /] حصل خلاف بيني وبين

.....
.....
.....
.....
.....

تاريخ تقديم الطلب: ٢٠١٠ / / [توقيع الزوج]

لاستعمال الدائرة:

التاريخ	رقم الفتوى	صادرة عن	تاريخ الطلاق	نوع الطلاق	الطلاق السابق إن وجد

ملاحظات المفتي:

.....
.....

الجواب:- الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم على سيدنا محمد، وعلى آله وصحبه أجمعين وبعد:-

إن كان الأمر كما ذكر في السؤال.....

.....
.....
.....
.....

توقيع المفتي العام

توقيع الباحث

EK 4: Kurumun Fetvâlarından Örnekler

رقم الفتوى: 751

اسم المفتي: المفتي العام

التاريخ: 2011-06-05

السؤال:

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

أرجو بيان الحكم الشرعي في الأمر المتعلق بالزوجين المذكورين تالياً:

قال الزوج بتاريخ (2011\6\4) حصل خلاف بيني وبين زوجتي بسبب أمور عائلية أدى الى قولها (طالق طالق طالق) وكنت واعيا لما أقول فماذا يترتب على هذا القول علما بأنه لم يسبق لي طلاقها وليس لي أية قضية في المحاكم الشرعية ؟

الجواب :

الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

ان كان الأمر كما ذكر في السؤال فانه قد وقع بالقول الصادر من الزوج على زوجته طلاقاً واحدة بتاريخ (2011\6\4م) لأنه كان بالأوصاف المعتبرة شرعاً وواعياً لما يقول ولأن تكرار لفظ الطلاق في مجلس واحد واقتراؤه بالعدد يقع طلاقاً واحدة حسب المادة (89) من قانون الأحوال الشخصية . وللزوج الحق في ارجاع زوجته الى عصمته أثناء العدة الشرعية لقول الله تعالى : (وَيُعَوِّلُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا) وقد أرجعها الى عصمته أمامنا بقوله : أرجعت زوجتي الى عصمتي وعقد نكاحي وعلى الزوجين أن يتقيا الله عز وجل في نفسيهما وعلى الزوجة مراجعة المحكمة الشرعية لتسجيل هذا الاقرار وحسب الأصول والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2042

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : تريد الرجوع إلى زوجها الأول بعد أن طلقها ثلاثاً

التاريخ : 2012-05-07

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

كنت متزوجة من رجل ثم طلقني ثلاث طلاقات، وبعد سنتين تزوجت رجلاً آخر دون اتفاق، وتبين أنه رجل يعاني من مرض نفسي منعه من الدخول بي، فلم يحصل بيننا معايشرة زوجية، وطلقني بعد شهر من زواجنا، وبعد أربع سنوات تقدم الزوج الأول راعياً الزواج مني، فهل يجوز لي أن أتزوجه؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إذا طلق الزوج زوجته طلاقاً مكماً للثلاث فقد بان من بينونة كبرى؛ فلا تحل له حتى تنكح زوجاً غيره ويدخل بها دخولاً حقيقياً في نكاح صحيح مستوف لأركان النكاح وشروطه، فإن طلقها حلت لزوجها الأول بعقد جديد إذا انقضت عدتها، لقول الله سبحانه: (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ) البقرة/230، وعن عائشة رضي الله عنها " أَنَّ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبِتَّ طَلَاقِي، وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الرَّبِيعِ الْقُرْظِيَّ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهَدْيَةِ". قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (لَعَلَّكَ تُبَيِّنِينَ أَنْ تُرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ، لَا، حَتَّى يَدُوقَ عُسَيْلَتُكَ وَتَدُوقِي عُسَيْلَتَهُ) رواه البخاري.

أما إذا لم يكن هنالك دخول بالملققة ثلاثاً فلا تحل لزوجها الأول، وقد نص قانون الأحوال الشخصية الأردني على هذا الحكم في المادة (95) منه، فقال: "لا تحل المطلقة البائن بينونة كبرى لمطلقها حتى تنكح زوجاً غيره ويدخل بها دخولاً حقيقياً"، وبناء عليه فلا يحل للزوجة الرجوع إلى زوجها الأول لعدم تحقق الشروط الشرعية. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1988

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : وَعَدَ زوجته أن لا يتزوج الثانية

التاريخ : 2012-01-18

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم إعطاء الرجل زوجته وعداً بعدم الزواج من ثانية إلا بموافقتها، مع العلم أنه لم يف بوعده؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لقد أباح الله تعالى للرجل أن يتزوج بأكثر من زوجة بشرط العدل في النفقة والمبيت، فإذا احتاج إلى الزواج بالثانية على أساس الالتزام بإعطاء الحقوق الشرعية لجميع الزوجات؛ فلا حرج في ذلك، ما لم تكن الزوجة قد شرطت على زوجها في عقد الزواج ألا يتزوج عليها، فإن لم يف الزوج عندها بالشرط؛ فلها طلب فسخ العقد ومطالبته بسائر حقوقها الزوجية؛ لأن في هذا الشرط مصلحة لها، ولا يناقض مقتضى عقد الزواج، قال صلى الله عليه وسلم: (الْمُسْتَلِيمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ مَا وَافَقَ الْحَقُّ) رواه الحاكم وغيره.

وقد جاء في المادة (37/أ) من قانون الأحوال الشخصية الأردني لعام (2010م): "إذا اشترطت الزوجة على زوجها شرطاً تتحقق لها به مصلحة غير محظورة شرعاً، ولا يمس حق غيرها، كأن تشترط عليه أن لا يخرجها من بلدها، أو أن لا يتزوج عليها، أو أن يسكنها في بلد معين، أو أن لا يمنعها من العمل خارج البيت، أو أن تكون عصمة الطلاق بيدها كان الشرط صحيحاً، فإن لم يف به الزوج فسخ العقد بطلب الزوجة ولها مطالبته بسائر حقوقها الزوجية.

أما إذا كان الوعد شفهياً وغير موثق في العقد، فهذا وعد مجرد لا يمنح الزوجة حق الفسخ، ولكن ينبغي التنبيه إلى أن الأصل في المسلم الوفاء بالوعد، وقد أخبر النبي صلى الله عليه وسلم أن إخلاف الوعد من صفات المنافقين، حيث قال عليه الصلاة والسلام: (آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ) رواه البخاري. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 405

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : هل يأخذ تكاليف الخطبة إذا خالعه قبل الدخول ؟

التاريخ : 2009-12-23

التصنيف : الخلع

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ابني يعمل في أمريكا، وقد عقد قرانه على فتاة مسلمة تعيش هناك، ودفع المهر كاملاً، وتكاليف الخطبة، ومجموعهما نحو ثلاثين ألف دولار، وبعد فترة من الوقت رفضت الفتاة إتمام الزواج لأسباب غير معروفة. هل يأخذ ابني المهر فقط، أم المهر وتكاليف الخطبة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

تبين لنا من مناقشة والد الزوج أنه قد حصلت الخلوة الصحيحة بين ابنه وزوجته غير المدخول بها، حيث أمضيا معاً فترة من الوقت في غرفة في أحد الفنادق في أمريكا، وبذلك يلزمه أداء المهر كاملاً لوجود الخلوة الصحيحة، وذلك وفقاً لقانون الأحوال الشخصية الأردني، المادة رقم (48).

لكن بما أن رفض إتمام الزواج جاء من قبل الزوجة، وحيث إنه قد تم التفاهم بينهما على الطلاق، فعليهما أن يتفقا على المبلغ الذي ستدفعه الزوجة للزوج مقابل طلاقها، سواء أكان هذا المبلغ يعادل المهر المسمى، أم أكثر، أم أقل، ما دام الأمر بالتراضي، وهو ما يسمى ب(بدل الخلع).

ولكننا ننصحه أن يكون عفيفاً عن مالها، فلا يأخذ منه إلا بمقدار المهر وما أنفق على حفلة الزواج، فإذا لم يتفقا على بدل الخلع رفعا أمرهما إلى القضاء. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2078

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : هل تبدأ القوامة بمجرد العقد أم يشترط الدخول

التاريخ : 2012-07-03

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

متى تبدأ القوامة، هل بمجرد العقد أم يشترط الدخول؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

قوامة الزوج على زوجته حق فرضه الله عز وجل في قوله: (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) النساء/34 وتنقسم القوامة إلى أنواع، ولكل نوع حكمه، ونحن نُفصّل ذلك هنا لغرض البيان والتوضيح:

أولاً: من حيث النفقة

تبدأ النفقة من حين العقد الصحيح، كما نص على ذلك قانون الأحوال الشخصية الأردني (لعام 2010م)، وذلك في المادة رقم (60) حيث جاء فيها: "يجب النفقة للزوجة ولو مع اختلاف الدين من حين العقد الصحيح ولو كانت مُقيمة في بيت أهلها وإذا طالبها الزوج بالنفقة إلى بيت الزوجية فامتنتت بغير حق شرعي فلا نفقة لها، ولها حق الامتناع عند عدم دفع الزوج مهرها المعجل أو عدم تهيئته مسكناً شرعياً لها".

ثانياً: من حيث الأوراق الرسمية

للزوج قوامة على زوجته ولو قبل الدخول في المعاملات الرسمية، التي تعطي الأنظمة الإدارية الولاية فيها للزوج، ما دامت زوجته ملحقة به في الأوراق الثبوتية الرسمية.

ثالثاً: من حيث تسليم نفسها واشتراط الاستئذان عند الخروج

أما القوامة من حيث وجوب تسليمها نفسها عند رغبة زوجها بها، ومن حيث وجوب الاستئذان عند الخروج من منزل الوالدين، ومن حيث حق السفر بزوجه، فلا تثبت إلا بعد الزفاف؛ فلا حرج على الزوجة في الامتناع عن زوجها إن طلبها قبل الزفاف المتفق عليه، كما لا حرج عليها في الخروج من بيت والدها بإذن الوالد دون إذن الزوج.

ذلك أنه قبل الزفاف قد لا يكون الزوج قد أوفى دفع المهر لزوجه، وغالباً لا يُنفق عليها أيضاً قبل الزفاف، وحينئذ لم يختلف الفقهاء في جواز امتناعها عن تسليم نفسها حين دفع المهر، وأما إذا كان قد دفع المهر كاملاً فالعرف المتفق عليه غالباً يقضي بتأجيل الزفاف إلى وقت معين، والقاعدة الشرعية تقول: "المعروف عرفاً كالمشروط شرطاً"، فيجب على الزوج الالتزام بمقتضى هذا الشرط، فلا تنتقل إليه الولاية كاملة إلا بعد تحقق الشرط العرفي، وهو حلول وقت الزفاف. وقد جاء في كتب الحنفية ما يدل على هذا التفصيل، منها قولهم: "اشتراط الزفاف لثبوت ولاية الزوج" انظر: "تبيين الحقائق"، وقولهم: "لها طلب النفقة من الزوج قبل الزفاف على ما عليه الفتوى إذا لم يطالب الزوج بالزفاف لعدم وجوب التسليم قبل الطلب، وكذا لو منعت نفسها بحق" انظر: "العقود الدرية"، وأيضاً قال السرخسي في قبض الهبة عن الصغيرة: "إن كانت لم تُزف إلى زوجها لم يُعتبر قبض الزوج لها؛ لأن اعتبار ذلك بحكم أنه يعولها، وإن له عليها يداً مستحقة، وذلك لا يوجد قبل".

وعلى كل حال، فالقوامة لا تعني سلطة مطلقة للزوج على زوجته، وإنما تكليف للزوج برعاية شؤون الأسرة وإدارتها حتى يسير بما إلى برّ الأمان، وينبغي أن تقوم العلاقة بين الزوجين على المشاورة والمصارحة حتى لا يستبد أحد برأيه دون مشورة الآخر، فإن ذلك أدعى إلى نشر المودة والرحمة بينهما، وشعور الأسرة بالسعادة والطمأنينة وحسم مادة الخلافات الزوجية. والله أعلم.

رقم الفتوى : 1897

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : عدة الحامل تنتهي بوضع الحمل

التاريخ : 2011-07-21

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

امرأة مات عنها زوجها وهي حامل بالشهر الثامن، فهل تكون عدتها بوضع الحمل أم بالمدة الشرعية أربعة أشهر وعشرة أيام؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

اتفقت المذاهب الأربعة على أن عدة الحامل المتوفى عنها زوجها تنتهي بوضع الحمل، وذلك لصريح القرآن الكريم في قوله تعالى: (وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) الطلاق/4، وهي آية مطلقاً لم تفرق بين المعتدة من طلاق أو وفاة. وأيضا صريح حديث سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةِ أَنَّهَا تُفَسِّتُ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِإِيَالٍ، فَخَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تُنْكِحَ فَأَذِنَ لَهَا فَنَكَحَتْ. رواه البخاري (رقم/5320).

ولم يخالف في ذلك إلا بعض الصحابة الكرام رضوان الله عليهم، فقد روى مالك في "الموطأ" (رقم/83) عن ابن عباس رضي الله عنهما أنها تعتد بأخر الأجلين، وروى سعيد بن منصور في "السنن" (396/1) مثله عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، يعني إن كان الحمل أكثر من أربعة أشهر وعشر اعتدت بوضعه، وإذا وضعت الحمل قبل أربعة أشهر وعشر أكملت أربعة أشهر وعشرا.

يقول ابن عبد البر رحمه الله: "على أنه قد روي عن ابن عباس رجوعه إلى حديث أم سلمة في قصة سبيعة، ومما يصحح هذا عنه أن أصحابه عكروا وعطاء وطاوس وغيرهم على القول بأن المتوفى عنها الحامل عدتها أن تضع حملها على حديث سبيعة، وكذلك سائر العلماء من الصحابة والتابعين وسائر أهل العلم أجمعين كلهم يقول: عدة الحامل المتوفى عنها أن تضع ما في بطنها من أجل حديث سبيعة هذا". "التمهيد" (20/33) فقد وقع الاتفاق إذن بعد الصحابة على أن عدة الحامل المتوفى عنها زوجها تنتهي بوضع الحمل ولو بعد وقت يسير من وفاة زوجها.

يقول الإمام النووي رحمه الله: "فأخذ بهذا جماهير العلماء من السلف والخلف فقالوا: عدة المتوفى عنها بوضع الحمل حتى لو وضعت بعد موت زوجها بلحظة قبل غسله انقضت عدتها وحلت في الحال للأزواج، هذا قول مالك والشافعي وأبي حنيفة وأحمد والعلماء كافة إلا رواية عن علي وابن عباس وسحنون المالكي: أن عدتها بأقصى الأجلين" "شرح مسلم" (109/10)

هذا وقد أخذ قانون الأحوال الشخصية الأردني برأي الجمهور، حيث جاء في المادة رقم: (148): "عدة الحامل من كل فرقة تنقضي بوضع حملها أو إسقاطه مستبين الخلقة كلها، أو بعضها، وإن لم يكن مستبين الخلقة تُعامل وفقاً لأحكام المادتين (146) و(147) من هذا القانون". والله أعلم.

رقم الفتوى : 2897

الموضوع : الطلاق بعد الخلوة الصحيحة يوجب العدة

التاريخ : 2014-04-16

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل على المطلقة قبل الدخول عدة، علماً بوجود خلوة شرعية وتمتع؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الطلاق بعد الخلوّة الصحيحة يوجب العدة ولو لم يحصل دخول، والعدة ثلاث حيضات. جاء في "بدائع الصنائع" للكاساني رحمه الله (3/191): "وشرط وجودها - أي العدة - الدخول أو ما يجري مجرى الدخول، وهو الخلوّة الصحيحة في النكاح الصحيح دون الفاسد، فلا تجب بدون الدخول والخلوّة الصحيحة؛ لقوله تعالى: (يا أيها الذين آمنوا إذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن من قبل أن تمسوهن فما لكم عليهن من عدة تعتدونها) الأحزاب/49".

"وفي المغني" لابن قدامة رحمه الله (8/99): "العدة تجب على كل من خلا بها زوجها، وإن لم يمسه".

وجاء في المادة (145/ج) من قانون الأحوال الشخصية الأردني: "إذا وقع الطلاق أو الفسخ بعد العقد الصحيح فلا تلزم العدة إلا بالدخول أو الخلوّة الصحيحة." هذا والمسألة محل اختلاف بين الفقهاء، فالشافعية في الجديد يشترطون الدخول لإيجاب العدة، إلا أن ما سبق تقريره عن الحنفية وقانون الأحوال الشخصية هو المعتمد في الفتوى والقضاء اليوم. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 594

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : عدة المطلقة بعد الدخول

التاريخ : 2010-04-11

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما هي عدة المطلقة بعد الدخول إذا كانت من ذوات الحيض؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

عدة المطلقة بعد الدخول (إذا كانت من ذوات الحيض) ثلاثة قروء كاملة، لا ثلاثة أشهر؛ وذلك عملاً بقول الله تعالى: (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) البقرة/228، وهو ما جاء النص عليه في قانون الأحوال الشخصية الأردني في المادة رقم (135)، ونصها: "مدة عدة المتزوجة بعقد صحيح والمفترقة عن زوجها بعد الخلوّة بطلاق، أو فسخ: ثلاثة قروء كاملة، إذا كانت غير حامل، وغير بالغة سن الإياس."

ويتلخص شرح هذه المادة بأن الزوج إذا فارق امرأته المدخول بها وهي في طهر لا تخرج من عدتها إلا بانقضاء الحيضة الثالثة، فتكون عدتها ثلاثة قروء كاملة (المراد بالقرء: الحيض عند الحنفية، فتكون عدتها ثلاث حيضات؛ لأنه لم يرد في القانون بيان المراد بالقرء، وما لا نص عليه في هذا القانون يرجع فيه إلى الراجح من مذهب الإمام أبي حنيفة) أي: لا بد لانتهاؤها عدتها من ثلاث حيضات كاملات بعد الفرقة، فلو طلقها في الحيض لا تحتسب تلك الحيضة التي وقعت فيها الفرقة، بل لا بد أن تنتظر ثلاث حيضات كاملات بعد التي فارقها فيها.

وما جاء في القانون من ذكر الأشهر الثلاثة معناه: أن الدعوى بانقضاء العدة بالقروء لا تسمع قبل مرور ثلاثة أشهر على الطلاق، أما لو ادعت أن عدتها لم تنقض في ثلاث أشهر فبطل منها ذلك بيمينها؛ لأن الواقع يشهد بعدم حدوث ثلاث حيضات في ثلاثة أشهر أحياناً. والله أعلم.

قرار رقم: (21) حكم ميراث من قُتل مُورثه

بتاريخ: 1411/7/30 هـ، الموافق: 14/2/1991م

ورد إلينا سؤال يقول فيه صاحبه: ما حكم ميراث من قُتل مورثه وهو في حالة جنون؟

الجواب وبالله التوفيق:

فقد اطلع المجلس على قرار محكمة الجنايات الكبرى بالقضية، والمتضمن عدم مسؤولية المتهم المذكور (س)، عن الجرم الذي قام به بحق والده بسبب مرضه العقلي والنفسى الثابت بأقوال الأطباء وتقاريرهم.

واستناداً للقول للراجح من مذهب الإمام أبي حنيفة، الذي أوجب المادة (183) من قانون الأحوال الشخصية العمل به قضاءً وإفتاءً، (فإن من قُتل مورثه وهو في حالة جنون أو أي مرض عقلي لا يدرك معه كُنه فعله، فإنه يرث من مورثه).

وعملاً بالمادة (586) من قانون الأحوال الشخصية، والتي تنص على: (أما إذا قتل مورثه قصاصاً، أو حدّاً، أو دفعاً عن نفسه، فلا حرمان من الإرث، وكذا لو كان القتل تسبباً بلا مباشرة، أو كان القاتل صبيّاً، أو مجنوناً، لعدم تعلق حكم القصاص أو الكفارة بذلك). لِمَا تقدم: فإن مجلس الإفتاء قرر أن الجاني المذكور لا يُحرّم من الميراث. والله تعالى أعلم.
مجلس الإفتاء

رقم الفتوى : 533

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الشيخ عبد الكريم الخصاصونة

الموضوع : عدد الرضعات الموجبة للتحريم

التاريخ : 14-03-2010

التصنيف : الرضاع

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

لي أختان، واحدة منهما أرضعت طفلاً الأخرى مرة واحدة، فهل يكون هذا الطفل ابناً من الرضاع، حيث إن بعض المفتين أفتى بأن المرة الواحدة توجب ذلك؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

اختلف الفقهاء في عدد الرضعات التي توجب التحريم على قولين:

القول الأول: قليل الرضاع وكثيره سواء، فيثبت التحريم ولو برضعة واحدة: وهذا مذهب الحنفية والمالكية، مستدلين بإطلاق الرضاع الوارد في قوله تعالى: (وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ) النساء/23، وفي قوله صلى الله عليه وسلم: (يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ) متفق عليه. قالوا: والأصل العمل بالمطلق. والقول الثاني: لا يثبت التحريم إلا بخمس رضعات: وهو مذهب الشافعية والحنابلة، واستدلوا بحديث عائشة رضي الله عنها قالت: (كَانَ فِيهَا أُتْرَلٌ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرَ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحْرَمُ ثُمَّ تُسَخَّنَ بِخَمْسِ مَعْلُومَاتٍ فَتُؤَيُّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَرْنَ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ) رواه مسلم (رقم/1452) وقد نص قانون الأحوال الشخصية الأردني الجديد (رقم/36 لسنة 2010م) في المادة (27) على أن "الرضاع المحرم هو ما كان في العامين الأولين وأن يبلغ خمس رضعات متفرقات، يترك الرضيع الرضاعة في كل منها من تلقاء نفسه دون أن يعود إليها، قل مقدارها أو كثر." فمن احتاط وأخذ بالقول الأول فقد استبرأ لنفسه، ومن أخذ بالقول الثاني فقد أخذ بالرحمة.

انظر: "فتح القدير" (438/3)، "شرح مختصر خليل" الخرشني (177/4)، "المغني" للشريبي (131/5)، "المغني" لابن قدامة (137/8-138). والله أعلم (ملاحظة: أعيد تحرير هذه الفتوى بعد صدور قانون الأحوال الشخصية الجديد)

رقم الفتوى : 614

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : الزواج دون موافقة الوالي ولا حضور شاهدين عدلين زواج باطل

التاريخ : 20-04-2010

التصنيف : أركان النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم الزواج الذي تقول فيه المرأة البالغة لرجل بالغ: زوجتك نفسي على مهر مقدار كذا. فيقول الرجل: قبلت زواجك على هذا المهر، وهذا كله دون موافقة الوالي ولا حضور شاهدين عدلين؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

هذا الزواج باطل لعدم وجود شاهدين عدلين ولا موافقة الولي، وقد كان بعض الناس يفعلونه في الجاهلية، ويسمونه: (زواج الخدن)، وقد نهي الله تعالى عنه بقوله: (وَلَا تُنكِحُوا الْأَخْدَانِ) النساء/25. وبقيت بقية هذا النوع من الزواج في بعض المجتمعات الجاهلة الى عهد قريب، فكان الرجل يقول للمرأة -وقد جلس على حجر وجلست هي على حجر-: أنا على حجر وأنت على حجر، هل قبلتني لك ذكر؟ فنقول: قبلت. ثم تجلس هي على كترة (كتلة من الطين اليابس) ويجلس هو على كترة وتقول له: أنا على كترة وأنت على كترة: فهل قبلتني لك مرة؟ فيقول: قبلت.

والعجيب أن يظهر من جديد هذا النوع من اللقاء بين الرجال والنساء في مجتمع علمي وبيئة علمية، لكن الشيطان لا يترك مجتمعًا إلا ويحاول أن يغوي أصحابه. ووجه البطلان في هذا الزواج أن النكاح الشرعي يجب أن تتوفر فيه الأركان التالية:

1- زوج وزوجة بحل كل منهما للآخر

2- ولي المرأة، وهو أولى رجل برعاية شؤونها، فان لم يكن فالقاضي ولي من لا ولي له

3- إيجاب من ولي الزوجة، وقبول من الزوج أو نائبه الشرعي

4- شاهدان عدلان

ودليل هذا ما يلي:

1. أما دليل اشتراط حل المرأة للرجل فذلك لقول الله تعالى (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ ... الآية) النساء/23، فهي تفيده أن من لم تكن محرمة بأي نوع من أنواع التحريم المذكور في الآية بحل زوجها. ولذا قال بعد ذلك: (وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ) النساء/24
 2. وأما اشتراط الولي فذلك لقول النبي صلى الله عليه وسلم: (أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحْتِ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَبَيَّتْهَا فَيُكَاخِهَا بَاطِلٌ فَيُكَاخِهَا بَاطِلٌ فَيُكَاخِهَا بَاطِلٌ) رواه الترمذي (رقم/1102) وقال: حديث حسن، وقوله صلى الله عليه وسلم: (لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ) رواه أبو داود (رقم/2085)، وهذا مذهب المالكية والشافعية والحنابلة وجمهور الفقهاء، والأحاديث المذكورة ترجح مذهبهم على غيره، كما أن قانون الأحوال الشخصية الأردني اشترط إثبات العقد في المحكمة الشرعية.
 3. وأما الإيجاب والقبول فهو التعبير الشرعي الظاهر عما في القلب من اتفاق على الزواج.
 4. وأما الشاهدان فلما يروى عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: (لا نكاح إلا بولي وشاهدي عدل) رواه الدارقطني.
- والشاهد العدل هو من تتوفر فيه الصفات التالية: الإسلام، والبلوغ، والعقل، وعدم ارتكاب الكبائر، وعدم الإصرار على الصغائر، وعدم ارتكاب ما يخل بمروءة أمثاله.

هذه الأركان إذا لم يتوفر أحدها كان النكاح باطلاً، فأمر الزواج أمر مهم ومحترم لما يترتب عليه من آثار اجتماعية خطيرة في حياة الزوجين وأقاربهما والمجتمع كله، ولهذا استحب الشرع أن يصاحب هذا الحدث الاجتماعي المهم الأمور التالية:

1. إظهار النكاح: أي إعلانه حتى يعلم به الناس؛ لأنه أمر مشرف ومفرح، ولا بد أن يعرف به المجتمع المحلي على الأقل، فإذا شوه بعد ذلك الرجل مع تلك المرأة يقال هي زوجته، ولا تدور حولها الشبه والتهم السيئة، ويتحقق هذا الإظهار ب: أ. الوليمة: وهي الدعوة إلى الطعام بمناسبة الفرح المشرف. فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعبد الرحمن بن عوف حيث رأى عليه آثار الزواج: (أُولِمَ وَلَوْ بِشَاهٍ) رواه البخاري.

ب. الضرب بالدخول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (فَضْلٌ مَا بَيَّنَّ الْحَالِلَ وَالْحَرَامَ الدَّفْعُ وَالصُّوْتُ فِي النِّكَاحِ) رواه النسائي

ج. الغناء المشروع عند النساء: فقد سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم السيدة عائشة عندما شاركت في زفاف عروس من الأنصار فقال: هل أهديتموها إلى زوجها؟ قالت: نعم. قال: فهل كان هنالك صوت؟ قالت: لا. قال: هلا قلتم: أتيناكم أتيناكم... إلى آخر الحديث.

د. توثيق الزواج لدى الجهات الرسمية: وهذا من الأمور الجيدة التي استحدثتها ولاية أمور المسلمين ليضبطوا هذا الموضوع الخطير، فتحفظ الأنساب والأعراض، وتوثق العلاقات الأسرية التي هي أهم بكثير من توثيق ملكية العقارات والسيارات وغيرها.

نعم إن النكاح الذي تتم أركانه وشروطه يعتبر صحيحًا ولو لم يوثق في المحاكم الشرعية، لكن فيه مخالفة لولي الأمر فيما فيه مصلحة، ومخالفة ولي الأمر فيما يحقق المصلحة حرام، وبعض الناس يسمي هذا العقد الذي لم يوثق زواجًا عرفيًا، وهو غير ما ورد تعريفه في بداية السؤال، وهكذا يكون الزواج مشرفًا، وفي ضوء الشمس كما يقولون، فأين هذا من زواج سري يكتمه كل من الرجل والمرأة عن أقرب الناس إليهما، وصدق رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ يقول: (وَالْإِيمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ) رواه مسلم.

والمسلم الحر الصادق يأبى أن تلوكه الألسنة، وأن يظن الناس به السوء ولو كان على حق، فقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم معتكفًا فجاءته زوجته صفية تزوره في معتكفه في المسجد، فلما أراد أن يرجعها الى بيتها مر به رجلان من الأنصار فأسرعا فلما أبصرهما صلى الله عليه وسلم ناداهما وقال: تعاليا على رسلكما

إنما هي صفة بنت حبي. فقالوا: سبحان الله يا رسول الله! وكبر عليهما ما قال، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: إن الشيطان يبلغ من ابن آدم مبلغ الدم، وإنني خشيت أن يقذف في قلوبكما شيئاً. رواه البخاري. ونهى عليه الصلاة والسلام أن يطرق الرجل أهله ليلاً. رواه البخاري. أي: أن يقرب باهم ليلاً إذا كان مسافراً لئلا يثير الشبهة من الجيران عن هوية هذا الذي يقرب باب امرأة زوجها غائب؛ لأن كرامة الإنسان تعدل روحه. قال صلى الله عليه وسلم: (فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا) متفق عليه. والله أعلم.

رقم الفتوى : 483

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : إذا عقد الزوج القاضي المسلم فالعقد صحيح

التاريخ : 2010-02-02

التصنيف : أركان النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أعمل في بلد عربي، تقدم رجل لخطبتي في البلد التي أعمل بها، وكانت النية أن تُتم الزواج هنا؛ لعدم تمكيني من النزول لبلدي إلا بعد شهر؛ لارتباطي بعمل، فقام هو بزيارة أهلي والاتفاق معهم، وقام والدي بعمل وكالة زواج باسمي، ولكن الزواج لم يتم لأسباب لا مجال للذكرها، تعرفت بعد فترة على رجل يعيش حيث أعمل وتعلقت به جداً، وطلب أن تتزوج، ولكن كان علي الانتظار شهراً طويلاً للنزول للأردن، وكنت في الوقت نفسه خائفة من الحرام بسبب كلامي وخروجي معه، المهم تزوجنا باستخدام الوكالة التي عملها لي أبي من قبل وعشت معه شهراً كزوجة، ثم سافرنا لبلدي وطلبتني من أهلي ووافقوا، وسافرنا على أساس أن العقد في البلد الأخرى بسبب ظرفه، هذا كله حصل قبل سنين، وعندنا خمسة أطفال. سؤال: هل عقد زواجنا صحيح، وبعد هذا العقد حملت قبل أن يعرف أهلي، فهل ابنتي الأولى نتجت من زواج شرعي؟ أرجوكم أجيبي خائفة أني أعيش في الحرام.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إذا وقع الزواج عند القاضي المسلم فلا إثم على الزوجين، والعقد صحيح بالنسبة لهما ولو كان بغير حضور ولي المرأة؛ لأن الولي غائب في مكان بعيد، فيكون القاضي هو الولي في هذه الحالة.

أما إذا كان زواجا عرفيا بين الرجل والمرأة، أي من غير شاهدين مسلمين، بل مجرد إيجاب وقبول بين الرجل والمرأة؛ فهو زواج باطل لا يصح، والعلاقة المترتبة عليه علاقة محرمة، يجب على الزوجين التوبة منها، وتصحيح الأمر بإنشاء العقد الشرعي التام الأركان، والتوبة والاستغفار مما وقع، وما ذلك إلا نتيجة اتباع خطوات الشيطان، بمحادثة الرجال الأجانب من غير حاجة، والخروج معهم، والله عز وجل يقول: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) النور/21. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2415

اسم المفتي : سماحة الدكتور نوح علي سلمان رحمه الله (المتوفى سنة 1432هـ)

الموضوع : حكم عقد الزواج قبل البلوغ

التاريخ : 2012-07-25

التصنيف : شروط النكاح

نوع الفتوى : من موسوعة الفقهاء السابقين

السؤال:

ما حكم عقد الزواج قبل البلوغ؟

الجواب:

عقد الزواج قبل البلوغ صحيح بشرط أن يقوم به الأب أو الجد نيابة عن الصغير، ولكن ولاية أمور المسلمين قد منعتهم من إجراء عقد الصغير والصغيرة دفعةً لما ينشأ عنه من مفاسد، ويجب التقيّد بأوامر ولاية الأمور في هذا الموضوع؛ لأن ويلي الأمر إذا نهي عن مباح وجب على الرعية أن يتركوه. لكن لو حصل العقد بالشروط الشرعية حسب أحكام الفقه الإسلامي ترتّب عليه ما يترتب على العقد الصحيح من حرمة النسب وغيره من الأحكام.

رقم الفتوى: 2409

اسم المفتي : سماحة الدكتور نوح علي سلمان رحمه الله (المتوفى سنة 1432هـ)

الموضوع: طلق زوجته ثم عاشرها دون التلفظ بالرجعة

التاريخ: 25/07/2012

التصنيف: الرجعة

الكلمات المفتاحية: معاشره. رجعة

نوع الفتوى: من موسوعة الفقهاء السابقين

السؤال:

قال لزوجته: "أنت طالق". فخرجت من البيت، فأرجعها وعاشرها معاشره الأزواج دون التلفظ بالرجعة، فما الحكم؟

الجواب:

لقد أتم بهذا العمل، وينبغي أن يتوب إلى الله تعالى، ويحق له أن يراجعها باللفظ ما دامت في العدة

وعند السادة الحنفية يُعدُّ ما فعله مراجعة لها؛ فلا يَأْتُم بما فعل، لكن الاحتياط في الدين أولى؛ فيراجع باللفظ لتحلّ له عند كل المذاهب الإسلامية.

رقم الفتوى : 787

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : طلاق الغضبان والمكره والمازل والسكران

التاريخ : 21-06-2010

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم طلاق الغضبان والمكره والمازل والسكران، هل يقع أم لا؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الغضبان الذي لا يدري ما يقول لا يقع طلاقه، وكذلك المكره الذي هدد بالقتل، أو قطع عضو -إلى آخر ما ذكره الفقهاء في باب الإكراه -، وأما المازل

والسكران المعتدي بسكره فيقع طلاقهما. والله أعلم.

رقم الفتوى : 815

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حدود لباس المخطوبة أمام الخاطب

التاريخ : 13-07-2010

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل هناك حدود للباس الفتاة أثناء فترة الخطبة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إذا تم العقد الشرعي بين الشاب والفتاة فهي في حكم الزوجة، ولكن مع ضرورة التقيد بالعبادات والأعراف التي تختلف باختلاف البلدان والأسر. أما إذا لم يتم العقد الشرعي، فلا يجوز للخاطب النظر إلى مخطوبته لما سوى الوجه والكفين، فالمخطوبة أجنبية عنه، وإنما أبيض له النظر إلى الوجه والكفين لحاجة الزواج، بدليل قوله عليه الصلاة والسلام: (انظُرْ إِلَيْهَا، فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤَدِّمَ بَيْنَكُمَا) رواه الترمذي (رقم/1087) وقال: " هذا حديث حسن." وجاء في "فتاوى الرملي" (182/3): "هل يجوز تكرير نظر الوجه والكفين إلى المخطوبة من غير حاجة؟ فأجاب: بأنه لا يجوز" انتهى. والله أعلم.

رقم الفتوى : 635

الموضوع : حكم خطبة المطلقة طلاقاً بائناً بينونة كبرى أثناء العدة

التاريخ : 21-04-2010

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم خطبة المطلقة طلاقاً بائناً لا رجعة فيه، أي المطلقة ثلاثاً؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لا يجوز التصريح بخطبة المرأة المطلقة طلاقاً بائناً أثناء عدتها باتفاق الفقهاء، وإنما يجوز التلميح والتعريض فقط، وذلك لقول الله عز وجل: (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِيمَ اللَّهِ أَنَّكُمْ سِتْرٌ لَهَا وَلَكِنْ لَا تُؤَادُّوهنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَغْرِبُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ خَلِيمٌ) البقرة/235

يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "لا يجل التصريح - بالخطبة - المعتدة، بائناً كانت، أو رجعية، بطلاق، أو فسخ، أو انفساخ، أو موت، أو معتدة عن شبيهة، لفهوم قوله تعالى: (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ)، وحكى ابن عطية الإجماع على ذلك.

ويجل تعريض لبائن بفسخ أو ردة أو طلاق في الأظهر لعموم الآية، ولا ينقطع سلطة الزوج عنها" انتهى باختصار. "مغني المحتاج" (4/219)

والتلميح أن يتكلم بما يحتمل الرغبة في الزواج وغيره، كأن يقول لولي المرأة: مصاهرتك شرف، ومثلكم يرغب الناس بقرهم، ونحو ذلك من العبارات التي فيها تعريض بالرغبة. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2873

الموضوع : يحرم على المعتمر عقد النكاح قبل تحلله من الإحرام

التاريخ : 19-02-2014

التصنيف : شروط النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

قبل ثماني سنوات ذهبت أختي إلى مكة المكرمة لأداء العمرة، فقامت يومها بالطواف بالبيت ولم تكمل باقي مناسك العمرة بسبب التعب والإرهاق، وغادرتنا مكة، وقد تقدم شاب لها الآن، وتم عقد القران عليها. هل العقد باطل، وماذا يترتب على ذلك؟

الجواب:

الحمد لله والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

للعمرة أركان لا يتم النسك إلا بها، وهذه الأركان ثبتت بالأدلة الشرعية من الآيات القرآنية والأحاديث النبوية الشريفة. وقد جاءت في "عمدة السالك" لابن النقيب رحمه الله (144/1) بقوله: "أركانها - أي العمرة -: إحرام، وطواف، وسعي، وحلق... فإن ترك ركنا لم يحل من إحرامه حتى يأتي به." ويحرم على المعتمر قبل تحلله عقد النكاح، وإلا كان العقد باطلا، كما هو معتمد السادة الشافعية. قال الشريبي رحمه الله في "مغني المحتاج" (4/258): "إحرام أحد العاقدين من ولي أو زوج أو وكيل عن أحدهما أو الزوجة بنسك - ولو فاسدا - يمنع صحة النكاح؛ لحديث: «المحرم لا ينكح ولا ينكح» رواه مسلم." وذهب السادة الحنفية إلى صحة عقد نكاح المحرم، وقالوا إنما يحرم الوطاء (يعني الدخول والجماع)، كما جاء في كتاب "الاختيار" للموصلي رحمه الله (3/89): "يجوز أن يتزوج المحرم حالة الإحرام؛ لأن النبي عليه الصلاة والسلام «تزوج ميمونة وهو محرم». والمخطور الوطاء ودواعيه، لا العقد. وهو محمل ما روي أن النبي عليه الصلاة والسلام «نهي أن ينكح المحرم»

فإذا حدث الدخول - بناء على صحة العقد عند الحنفية - فيجب ذبح شاة توزع في الحرم عن كل جماع عند أبي حنيفة، خلافا للصاحبين. قال في "الاختيار" (1/165): "إن جامع فيها - أي العمرة - بعد أربعة أشواط لم تفسد؛ لوجود الأكثر، وعليه شاة؛ لأنها سنة [يعني العمرة]"

وقال ابن نجيم رحمه الله في "البحر الرائق شرح كنز الدقائق" (3/19): "لو جامع بعد ما طاف أربعة أشواط لزمه شاة، ولا تفسد عمرته؛ لأنه أتى بالركن." وفي "الجهرة النيرة" للحداوي (1/171): "من جامع في العمرة قبل أن يطوف لها أربعة أشواط أفسدها ومضى فيها وقضاها وعليه شاة، وإن جامع بعدما طاف لها أربعة أشواط فعليه شاة. ولا تفسد عمرته."

فالواجب على أحثك الانتظار حتى يفتح باب العمرة، فتذهب لاستكمال مناسكها التي فاتتها قبل ثماني سنوات، وبذلك تتحلل من عمرتها القديمة، وتجدد عقد النكاح، ثم يتم الدخول الصحيح بينهما، إلا إذا كانت قد اعتمرت مرة أخرى بعد تلك العمرة، فيكفي ذلك عنها إن شاء الله. وعلى كل حال ننصحكم بمراجعة دائرة الإفتاء في أقرب وقت، وذلك للاطلاع على حيثيات الموضوع بشكل مفصل ودقيق، وبيان الأمر لكم بشكل أفضل. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2794

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حكم إثبات النسب أو نفيه بواسطة فحص

(DNA)

التاريخ : 2013-04-11

التصنيف : أحكام المولود

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم إثبات النسب أو نفيه بواسطة فحص

(DNA)

، وما حكم إثبات نسب ابن الزنا أو إثبات نسب مجهول بواسطته؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

أحاطت الشريعة الإسلامية الأنساب ببالغ الرعاية والعناية، وجعلت المحافظة على النسب من مقاصدها، وشرعت الأحكام المتعلقة بهذا الموضوع من حيث تشريع الزواج وإثبات النسب وتحريم الزنا وغير ذلك.

والبصمة الوراثية هي من القضايا المستحدثة في مواضيع إثبات النسب، ويمكن استخراج حكمها بالنظر إلى كلام الفقهاء في وسائل إثبات النسب وتخريجها على

أولى بالحجية من (القيافة)؛ لاعتماد البصمة الوراثية على أسس علمية واضحة. (DNA) (القيافة) التي قال بها جمهور الفقهاء، والإثبات بطريق

جاء في قرار المجمع الفقهي الإسلامي التابع لرابطة العالم الإسلامي في دورته السادسة عشرة (21-26/10/1422هـ) الموافق (5-10/1/2002م): "إن

نتائج البصمة الوراثية تكاد تكون قطعية في إثبات نسبة الأولاد إلى الوالدين أو نفيهم عنهما، وفي إسناد العينة (من الدم أو المني أو اللعاب) التي توجد في مسرح

الحادث إلى صاحبها، فهي أقوى بكثير من القيافة العادية (التي هي إثبات النسب بوجود الشبه الجسماني بين الأصل والفرع)".

ومما هو معلوم أن إثبات النسب بالبصمة الوراثية لا يقدم على وسائل الإثبات الأقوى منه كالفرش؛ فلا يجوز البحث في نسب من كان معروف النسب ومولودًا من فراش صحيح. قال الخطيب الشريبي: "لأن النسب الثابت من شخص لا ينتقل إلى غيره" "مغني المحتاج" (304/3).
أما إثبات نسب الولد الناتج من علاقة غير شرعية فغير وارد باتفاق الفقهاء، حتى لو أثبتت فحوصات البصمة الوراثية نسبه إليه؛ لأن الزنا لا يصلح سببًا لثبوت النسب؛ لقول النبي صلى الله عليه وسلم: (الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ) متفق عليه. والمراد بـ(الفرش): أن تحمل الزوجة من عقد زواج صحيح، فيكون ولدها ابنًا لهذا الزوج، والمراد بـ(العاهر): الزاني.

لكن يجب أن يُنسب ولد الزنا لأمه فقط، فيجب تعريفه بأمه؛ لما بينهما من الحقوق المتبادلة كحق الميراث والحضانة وحرمة المصاهرة وغيرها من الحقوق. والحاصل أن إثبات النسب أو نفيه بالبصمة الوراثية يجب ألا يُقدّم على القواعد الشرعية ولا وسائل الإثبات الأقوى منه، ولكن يجوز استخدامه في حالات التنازع على مجهولي النسب، أو حالات الاشتباه بين المواليد، أو ضياع الأطفال واختلاطهم، ولا يصح إثبات نسب معروف النسب ولا لمولود الزنا. والله أعلم.

رقم الفتوى : 311

الموضوع : قضية اجتماعية في الزواج

التاريخ : 2009-08-17

التصنيف : شروط النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا فتاه أحمل شهادة في الهندسة، وأعمل منذ عامين، تقدم لخطبتي شاب يعمل مديرًا لقسم الحاسوب في شركة، وهو على خلق وقدر من العلم والثقافة، وحالته المادية أكثر من جيدة، ويمتلك منزلًا ملاصقًا لمنزل أهله. مشكلتي أن والداي يعارضان زواجي منه؛ لأنه أدنى مني بالمستوى التعليمي، ولا يملك سيارة حاليًا، وأهله تبدو عليهم البساطة والمسكنة... أنا أشعر بضيق شديد، ولا أستطيع إقناع أهلي بالموافقة. أرشدوني لما يجب عليّ فعله جزاكم الله خيرًا

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الواجب على ولي الفتاة ألا يتردد في قبول زواج ابنته من صاحب الخلق والدين، وألا يتخذ الأعذار الواهية، وإلا وقع المجتمع في الحرج الشديد مصداقًا لقول النبي صلى الله عليه وسلم: (إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مِنْ تَرَضُونَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَرَوْجُوهُ؛ إِلَّا تَفَعَّلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ) رواه الترمذي. فوصيتنا لهذا الوالد ألا ينظر إلى مظاهر الدنيا الفانية؛ فهي زائفة، وخواوية من المعنى والقيمة، ولن تكون سببًا في سعادة ابنته، بل السعادة الحقيقية في الخلق والدين الحقيقيين.

وينبغي لمن يريد خطبة فتاة أن يأتي إلى أهلها أولاً؛ لئلا يقع التعلق قبل أن يصدر الرفض أو الموافقة؛ فيقع المخذور.

ونصحك بالاستشارة والإكثار من الاستغفار، والصلاة على النبي المختار، مع المحافظة التامة على تطبيق أوامر الله. والله أعلم.

رقم الفتوى : 297

الموضوع : هل يجوز للمرأة السعي في تزويج نفسها؟

التاريخ : 2009-08-16

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا فتاة عمري 25 سنة، أنعم الله علي بنعمة الهداية والحمد لله، لكن وللأسف المجتمع الذي يحيط بي فيه الكثير من الفتن والمعاصي، أتمنى أن يرزقني الله بزواج صالح كي ينقذني مما أنا فيه، لكن في بعض الأحيان أحس أنني لا أستحق هذا الزوج لأنني ألوم نفسي وأقول: أنا لست صالحة كي يرزقني الله بزواج صالح، أبكي بشدة وأتحسر على حالي، يا شيخ كنت لا أصلي، لذلك عليّ دين الصلاة الفائتة، وكذلك عليّ دين في الصوم، وفي المال، فكيف يكون لي زوج صالح والديون ترهقني، لقد سجلت نفسي في أحد مواقع الزواج الإسلامي لأن حاجتي للزوج دفعني، وها أنا أسألك سيدي هل هذا جائز؟ وأنا الآن على اتصال مع أستاذ في

الشرعية الإسلامية، قال لي: لا بد له من رؤيتي خارجا في مكان عام، ومن بعيد ليطمئن من جمالي، استغربت ذلك وسألته: هل هذا جائز شرعا؟ قال: نعم، ويمكنه حتى التحدث معي. هل للمرأة أن تتخذ أسبابا للزواج، أو أنها تنتظر حتى يأتيها من كتبه الله لها؛ لأنه إن كان لها أن تتزوج فسيأتيها زوجها وإلا فلا؟ هل إذا جاءني الرجل الصالح وكان بسيط الدخل والمسكن بالكراء، هل أقبل أم أنتظر غيره؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
لا نرى لومك لنفسك وشدة تحسرك إلا سبيلا لوسوسة الشيطان الرحيم، فهو - أعاذنا الله منه - دائم السعي في تشبيط ابن آدم، وكسر همته وإرادته، وبث اليأس والقنوط في قلبه، كما أخبرنا الله عنه حين قال: (وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا) الفرقان/29
فإياك أن يقعدك الأسى والندم عن التقدم والعمل، ولتكن هذه الحسرة على ما فات حافزا للاستكثار من الخيرات والأعمال الصالحات، وقضاء ما فات.
وأما سعي المرأة في تزويج نفسها فأمر جائز لا حرج فيه في المجتمع الصالح، وهو من اتخاذ الأسباب الذي أمرنا به، فقضاء الله وقدره لا يتعارض مع اتخاذ أسباب موصلة إليه، والسعي في ذلك ابتغاء مرضات الله من العبادة، لكن المجتمع اليوم تغير، والتي تعرض نفسها للخطاب لو تزوجها أحدهم سيعيرها بذلك يوما ما، لذلك يجب أن يكون سعي المرأة في تزويج نفسها بطريق غير مباشر، بأن تطلب من بعض أوليائها الذين تثق بهم السؤال عن بعض الصالحين الذين يمكن أن يتقدموا لخطبتها، ليرتّب الأمر في نفسه، ويسهل عليه تكاليفه، فإذا وافق فالحمد لله، وإذا لم يوافق فلا يضير المرأة ولا وليها شيئا، فقد خطب عمر بن الخطاب رضي الله عنه لابنته حفصة عثمان بن عفان فاعتذر، ثم خطب لها أبا بكر فسكت لما يعلم من ذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم لها، حتى تزوجها النبي صلى الله عليه وسلم. رواه البخاري، وعلق عليه الحافظ ابن حجر رحمه الله بقوله: " فيه عرض الإنسان ابنته وغيرها من موليّاته على من يعتقد خيره وصلاحه ؛ لما فيه من النفع العائد على المعروضة عليه ، وأنه لا استحياء في ذلك " انتهى.

فإذا جاء الخاطب المتدين المتخلق بأخلاق الإسلام، فللمرأة بالخيار بين القبول والرفض؛ لأن الزواج له اعتبارات أخرى، علما بأنه ليس من خلق الإسلام رد الخاطب بسبب فقره، ومن رده لفقره لا يأمن أن يتلى بما ابتلي به، وقد وعد الله من أراد الزواج بالمعونة فقال: (إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْطِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) النور/32
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَرُوجُوهُ إِلَّا تَمَعَلُوا تُكْرَهُ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ) رواه الترمذي.

وطريق الزواج معروف لدى الجميع، ولا يكون بمقابلة خارج نطاق الأسرة؛ فذلك لا يجوز، ويخشى أن يكون بداية لخدعة شيطانية، كما لا يجوز وضع صورة المرأة على المواقع الإلكترونية، وإنما تذكر صفاتها للخاطب الصادق في خطبته، وقد قيل بصدق: " لا تُكَبِّرْ هَمَّكَ، ما قُدِّرَ يَكُونُ ". والله أعلم.

رقم الفتوى : 857

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : تقدم لخطبتها شاب يعمل في هيئة الأوراق المالية

التاريخ : 2010-07-22

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا عزباء تقدم لي شاب يعمل في هيئة الأوراق المالية؛ هل موافقتي على الزواج منه فيها إثم، وللعلم أنا لا أعلم كثيراً عن عمل الهيئة إن كان حراماً أم حلالاً، والسؤال المحير إذا كانت موافقتي حراماً، فيلبي أين يذهب مثل هذا الشاب؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
إذا كان هذا الشاب المتقدم صاحب خلق ودين فاقبلي به زوجاً، فالنبي صلى الله عليه وسلم يقول: (إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ، إِلَّا تَفْعَلُوا تُكْرَهُ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ). أخرجه الترمذي (1085) وقال: حسن غريب.
وأما حكم عمله فبرجى مراجعة دائرة الإفتاء لمعرفة طبيعة عمله، وتفصيل بعض المحاذير الشرعية التي قد تكتنفه.

كما يرجى النظر في الفتوى رقم: (518)، ففيها بيان أنه لو فرض أن ثمة بعض الإثم في عمل الزوج، فليس على الزوج بأس ولا حرج أن تأخذ من نفقته عليها، وإنما يحرم عليها أن تأخذ من نفقته في حال علمت أن ماله كله محرم، أو مغضوب. والله أعلم.

رقم الفتوى : 934

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : من أسباب النجاح في اختيار شريك الحياة

التاريخ : 2010-10-04

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

وردنا من إحدى الصحفيات سؤال حول الوجه الشرعي لاختيار فتاة المستقبل؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لا يخفى على أحد أن أمر الزواج أمر مهم جدا في حياة الرجل والمرأة على حد سواء، وأن التوفيق في اختيار الزوجة أو الزوج من أعظم النعم على الإنسان، كما أن الفشل فيه مصيبة حقيقية؛ لأنه إن صَبَرَ صبر على بلاء دائم، وإن طَلَّقَ طَلَّقَ شريحا عميقا في نفس الطرف الآخر، وفي الحياة الاجتماعية بين الأُسرتين. ومن هنا فإن الأصل في الزواج شرعا أن يكون دائما، وقد حرم الإسلام الزواج المؤقت (زواج المتعة) الذي كان في الجاهلية، وإن كان قد سكت عنه في بداية العهد الإسلامي ثم أعلن الرسول صلى الله عليه وسلم إلغاءه عام الفتح (8هـ)، كما سكت عن الخمر ثم أعلن تحريمه.

وكيلا يقع الخطأ في اختيار شريك الحياة أمر الإسلام بعدة أمور:

1- السؤال عن الطرف الآخر لمعرفة أخلاقه وصفاته التي يصعب على من لا يعرفه أن يطلع عليها، وسمح بذكر السيء منها عند الضرورة وإن كان ذلك في الأصل غيبة محرمة، وهنا يأتي دور الأهل في المشاركة في اختيار الطرف الآخر، على سبيل النصيحة لا على سبيل الإيجاب، فالإيجاب لا يجوز سواء للزوج أو الزوجة.

2- سمح للحاطب أن ينظر للمخطوبة إلى وجهها وكفيها فقط؛ لأن شخصية الإنسان تظهر من ملامح وجهه، كما سمح للمخطوبة أن تنظر إلى الحاطب لنفس الغاية، مع أن الأصل المنع، لقوله تعالى: (قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ) النور/30، وقال تعالى: (وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ) النور/31

3- لا يجوز إكراه الزوج على الزواج من فتاة، ولو أكره وثبت ذلك كان العقد باطلا، ولا يجوز إكراه الزوجة، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (لَا تُنْكَحُ - أي لا تزوج - الأُمُّ - وهي الثيب - حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ) متفق عليه.

4- عقد الزواج لا بد له من ولي وشهود كيلا يكون نزوة يندم عليها الطرفان

5- لا بد من وليمة يشهدها المعارف ليشكل ذلك ضغطا اجتماعيا يشجع الزوجين على الاستمرار في الحياة الزوجية

6- أما الزواج من الأقارب فبعضه ممنوع شرعا، مثل الأخت والعممة والحالة وبقيّة المحرمات، وما عداهن يرجع الأمر إلى رضی الطرفين، فالقريبة لا ترفض لأنها قريبة، ولا يتم اختيارها لأنها قريبة، بل للصفات التي يتمتع بها القريب والقريبة حسب رأي الطرف الآخر.

7- الأصل في اختيار الطرف الآخر الدين، قال صلى الله عليه وسلم: (تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاظْفَرُوا بِدَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ) متفق عليه. وقال صلى الله عليه وسلم لأهل المرأة: (إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخَلْقَهُ فَرُوجُوهُ إِلَّا تَفَعَّلُوا تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادًا عَرِيضًا) رواه الترمذي. والله أعلم.

رقم الفتوى : 827

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : يحرم الجمع في الزواج بين المرأة وخالتها والمرأة وعمتها

التاريخ : 14-07-2010

التصنيف : ما يحرم من النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز الجمع بين البنت وخالتها أو البنت وعمتها، وما الدليل على ذلك؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يحرم على المسلم أن يجمع في زواجه بين البنت وخالتها، والبنت وعمتها، وذلك لقول النبي صلى الله عليه وسلم: (لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا) متفق عليه.

وقد أجمع على ذلك أهل العلم، نقل الإجماع ابن المنذر وابن قدامة وغيرهم. والله أعلم.

رقم الفتوى : 757

الموضوع : قراءة الفاتحة لا تعني عقد الزواج الشرعي

التاريخ : 30-05-2010

التصنيف : الخطبة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا شاب أريد التقدم لبنت خالتي وخطبتها، ولكن نريد الآن قراءة الفاتحة فقط على نية التوفيق؛ والمشكلة أنها تقول لي ليس لديك الحق في التدخل في أموري ولا في ليسي؛ فهل لدي الحق في التدخل في شؤونها، ونهيها عن المنكر؟ أرجو منكم التوضيح لي بشكل مفصل، مع الأدلة والنصوص القرآنية والأحاديث.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

قراءة الفاتحة من غير إتمام العقد الشرعي لا يترتب عليها أحكام شرعية؛ وما تزال الفتاة أجنبية عن مخاطبتها، وليس له ولاية عليها، ولا يتدخل في شؤونها، ولا يحل له مجالستها حتى يتم العقد الشرعي.

وغاية ما تفيده الفاتحة - سوى الأجر والبركة - أنها مواعدة على الزواج، وإظهار للقبول الأولي، ولكن ذلك لا يعتبر إنشاء للعقد، لأن العقد له أركان خاصة، وهي: الإيجاب والقبول بالفاظ مخصوصة، وحضور الولي، وحضور الشهود، كما نص على ذلك قانون الأحوال الشخصية في المادة رقم: (3) حيث جاء فيها: "لا ينعقد الزواج بالخطبة، ولا بالوعد، ولا بقراءة الفاتحة، ولا بقبض أي شيء على حساب المهر، ولا بقبول الهدية."

والنصيحة لك أن تبحث عن الزوجة الصالحة، وتفكر فيما أنت مقدم عليه، وإذا رأيت أن هذه الفتاة سيظهر منها العناد وعدم الاستجابة في المستقبل، فهذا يدعوك إلى التأيي في الإقدام على خطبتها. والله أعلم.

رقم الفتوى : 890

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : الخال يشمل خال الأب وخال الأم أيضا

التاريخ : 02-08-2010

التصنيف : ما يحرم من النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز للشخص أن يزوج ابنته إلى خاله؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
خال الأب هو خال لجميع أبناء أخواته وإن نزلوا، وبعبارة أخرى: الخال هو أخو الأم وإن علا، بدليل قوله تعالى: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ) النساء/23
يقول الخطيب الشربيني رحمه الله - في تعداد ما يحرم نكاحهن من النساء - : "بنات الإخوة وبنات الأخوات من جميع الجهات، وبنات أولادهم وإن سفلن"
انتهى. "معني المحتاج" (289/4)
فالخال المباشر - أخو الأم -، وخال الأم، وخال الأب، كلهم أحوال للبنات، لا يجوز لهم الزواج بها لأنهم من محارمها. والله أعلم.

رقم الفتوى : 1481

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان
الموضوع : هل يجوز إسلام المسيحي سرا، وهل يجوز زواج المسلمة منه؟
التصنيف : شروط النكاح
نوع الفتوى : مختصرة
السؤال:
هل يجوز إسلام المسيحي سرا، وهل يجوز زواج المسلمة منه؟
الجواب:
إسلامه سرا يقبل بينه وبين الله تعالى، لكن لا يجوز أن تتزوج منه المسلمة إلا بعد إعلان إسلامه، والتأكد من صدق إسلامه. والله أعلم.

رقم الفتوى : 604

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان
الموضوع : تبين أن شقيقة الزوج أرضعت الزوجة رضعتين
التاريخ : 2010-04-20
التصنيف : الرضاع
نوع الفتوى : بحثية
السؤال:
تزوجت ابنتي من قريب لنا، ويوجد عندها ابنتان، وتبين لنا أن شقيقة الزوج قد أرضعت الزوجة رضعتين، والثالثة لا تذكرها. أرجو من سماحتكم التكرم بإبداء
الحكم الشرعي؟
الجواب:
الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
إن كان الأمر كما ذكر فإنه لا يجب التفريق بينها وبين زوجها؛ لأن مذهب الشافعية والحنابلة لا يثبت حرمة الرضاع إلا إذا كانت الرضعات خمساً فأكثر، وهنا
الثابت رضعتان فقط؛ لأن الشك في وجود الثالثة يجعلها كالعدم.
وحجة الشافعية والحنابلة فيما ذهبوا إليه قول النبي صلى الله عليه وسلم: (لا تُحْرَمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ) رواه مسلم، وقوله صلى الله عليه وسلم: (لا تُحْرَمُ الْإِمْلَاجَةُ
وَإِلْمَالَجَتَانِ) رواه مسلم، والإملاجة بمعنى: المصصة.
وقد روى مسلم أيضاً عن عائشة رضي الله عنها قالت: (كَانَ فِيهَا أَنْزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ: عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحْرَمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسِ مَعْلُومَاتٍ)، والمراد به (أنزل
من القرآن): أي من التشريع على رسول الله صلى الله عليه وسلم.
ولهم أدلة غير هذا مذكورة في كتب المذهبيين.
صحيح أن من مذاهب المسلمين من أثبت التحريم برضعة واحدة، لكن عندما يتم زواج لا ينبغي التفريق بين الزوجين إلا إذا كان مجمماً على بطلان زواجهما.

ولهذا لا يفرق بين ابنتك وزوجها. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 386

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : أرضعت ابن أختها ثم خطب ابنتها للزواج

التاريخ : 2009-12-13

التصنيف : الرضاع

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

مت يارضع ابن أختي قبل أربع وعشرين سنة، ولا أذكر عدد الرضعات التي أرضعتها إياه، ثم تقدم ابن أختي المرضع لخطبة ابنتي، وتم إجراء عقد النكاح بينه وبين ابنتي على الرغم من تحذيري لهم بذلك، وإلى الآن لم يحصل الدخول. أرجو بيان الحكم الشرعي، وجزاكم الله خيراً.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إن كان الأمر كما ذكر في السؤال، فإن ابن أختك الذي رضع منك صار ابناً لك من الرضاعة، وصارت بنتك أختاً له من الرضاعة، فلا تحل له، ويجب عليك أن تبلغي المحكمة الشرعية في بلدك لتقوم بفسخ العقد، فإن قانون الأحوال الشخصية المعمول به في بلدنا يفيد أن رضعة واحدة تُحرِّم، عملاً بمذهب الحنفية، وأنت تذكرين أنه رضع أكثر من مرة. فاتقوا الله والتزموا بالحكم الشرعي. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1940

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : علمت أن خطيبها رضع من جدتها

التاريخ : 2011-11-21

التصنيف : ما يحرم من النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا سأتزوج من ابن خالتي، لكنني اكتشفت أنه رضع من جدتي رضعة غير مشبعة حسب كلام جدتي؛ لأنها عندما أنجبت ابنتها الأخيرة كانت في سن كبيرة (آخر الأربعينات) ولم يكن هناك كمية حليب كافية لإشباع ابنتها (خالتي)، ما حكم هذا الزواج؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لما رضع الطفل من جدته أصبحت أمه، وأم البنت أخته، فهو خال البنت من الرضاع، ومذهب الشافعية أن الرضاع لا يحرم إلا إذا كان خمس رضعات متفرقات، ولا يشترط أن تكون مشبعات، وهذا ما جاء في قانون الأحوال الشخصية الأردني المادة (27): "الرضاع المحرم هو ما كان في العامين الأولين وأن يبلغ خمس رضعات متفرقات، يترك الرضيع الرضاعة في كل منها من تلقاء نفسه دون أن يعود إليها، قل مقدارها أو أكثر."

وجمهور الفقهاء على أن قليل الرضاع وكثيره سواء، فيثبت التحريم ولو برضعة واحدة، وهذا مذهب الحنفية والمالكية مستدلين بإطلاق الرضاع الوارد في قوله تعالى: (وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ) النساء/23، ويقول صلى الله عليه وسلم: (يُحْرَمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يُحْرَمُ مِنَ النَّسَبِ) رواه البخاري.

فمن احتاط وأخذ بقول الجمهور فقد استبرأ لنفسه، ومن أخذ بقول الشافعية فقد أخذ بالرخصة، والأخذ برأي الجمهور قبل العقد أولى وأبرأ، وبعد الدخول رأي الشافعية أوفق؛ لأن فيه حفاظاً على الأسرة، والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 904

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : هل يجوز التراجع عن قبولها شرط السكن مع أم زوجها؟

التاريخ : 2010-08-09

التصنيف : الرجعة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

اشترط علي زوجي لما خطبني بأنه يتزوجني بشرط أن نقطن مع أمه، لا لأنه لا يستطيع أن يستقل بسكن، ولكن لأنه يريد أن يبر بها، قبلت الشرط، وتم الزواج منذ ثلاث سنوات، ولي منه ابن الآن، ويعاملني معاملة حسنة، ولا أنقم عليه في خلق أو دين. الجديد هو أن طليقته - وله معها ولدان - تريد أن تعود، وقد وافق هو على ذلك؛ وأنا لا أمانع، لكني قلت له بأن يجعل لي سكناً مستقلاً مثلما سيفعل لها، قال لي زوجي: بأن العقدين منفصلان، فالعقد الذي أجراه معي كان على شرط أن أقطن مع أمه وقد قبلت، وأما العقد الذي أجراه مع طليقته فهو على أساس أن يجعل لها سكناً مستقلاً؛ لأني وإياها اشترطنا ألا يجمعنا في بيت واحد، ولأنه قبل طلاقهما كان يعيش معها ثمان سنوات في بيت مستقل، وأنا رفضت هذا العرض، وزوجي يصبر على السكن مع أمه، وقال لي بأنه خيرني قبل الزواج وقبلت؛ فهل زوجي ظالمٌ لي ولم يحقق العدل، وما حكم الشرع في هذه الحالة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الواجب على الزوجة أن تلتزم بالشرط الذي وافقت عليه عند العقد، فقد جاءت الشريعة بالأمر بالوفاء بالشرط والعهد، وذلك في قول الله تعالى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) المائدة/1، ويقول النبي صلى الله عليه وسلم: (المُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ، إِلَّا شَرَطًا حَرَمَ حَلَالًا، أَوْ أَحَلَ حَرَامًا) رواه الترمذي (رقم/1352) وقال: حسن صحيح.

وزواج الرجل من زوجة ثانية لا يلغي الشروط المتفق عليها مع الزوجة الأولى، فالأمران منفصلان، والعقدان مستقلان، ولكل واحد منهما أحكامه وشروطه التي يجب التزامها.

فإذا كان زوجك قد اشترط عليك السكن مع والدته، وكان البيت واسعاً بحيث تحصلين فيه على خصوصيتك: فيلزمك الوفاء بهذا الشرط، وعدم الاعتراض بسبب زواجه الثاني، وأما إن كان البيت ضيقاً لا تحصلين فيه على خصوصياتك فيحق لك أن تسكني في بيت مستقل.

واعلمي أنك قد سلكت سبيل الخير والمعروف بموافقتك على الشرط، فلا تحرمي نفسك الأجر الآن، ولا تنقضي ما بنيت من حبل المودة بينك وبين زوجك الذي أثبتت عليه في خلقه ودينه، فنلك نعمة تفتقدها كثير من الزوجات، وأما زواجه الثاني فلا مناص من الرضا به وحسن التعامل معه وتقبله. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2813

الموضوع : حكم التحليل في الزواج

التاريخ : 2013-07-30

التصنيف : ما يحرم من النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم التحليل في الزواج؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

التحليل في الزواج: هو أن يتزوج الرجل المرأة المطلقة طلاقاً بائناً بينونة كبرى؛ من أجل أن يُحلَّها لزوجها الأول بعد أن بان منة.

وسمى النبي صلى الله عليه وسلم من يقوم بذلك ب(التيس المستعار)، ففي حديث عُثْبَةَ بن عامرٍ عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال: (أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِالتَّيْسِ المُسْتَعَارِ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: هُوَ المُحَلَّلُ، لَعَنَ اللهُ المُحَلَّلَ، وَالمُحَلَّلَ لَهُ) رواه الحاكم.

أما مصطلح (التحيش) فليس مصطلحاً شرعياً وإنما هو مصطلح شعبي يستعمله عوام الناس للتعبير عن استيائهم من فعله وفاعله.

وأما حكم (التحليل) فهو تبع لاشتراط التحليل في العقد، فإن شرط في العقد:

فقد ذهب كلٌّ من المالكية والشافعية والحنابلة إلى بطلانه، قال الماوردي رحمه الله: "إذا اشترط في عقد النكاح أن يتزوجها على أنه إذا أحلها بإصابة للزوج الأول فلا نكاح بينهما، فهذا نكاح باطل، والدليل على بطلانه ما رواه الحارث الأعور عن علي، ورواه عكرمة عن ابن عباس، ورواه أبو هريرة كلهم بروايته عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: (لعن الله المخلل والمخلل له)، ولأنه نكاح على شرط إلى مدة، فكان أغلظ فساداً من نكاح المتعة من وجهين: أحدهما: جهالة مدته، والثاني: أن الإصابة فيه مشروطة لغيره، فكان بالفساد أحص، ولأنه نكاح شرط فيه انقطاعه قبل غايته، فوجب أن يكون باطلاً" الحاوي الكبير" للماوردي (9/332).

بينما ذهب الحنفية إلى كراهته تحريماً، جاء في "الهداية في شرح بداية المبتدي" (2/258): "وإذا تزوجها بشرط التحليل فالنكاح مكروه؛ لقوله عليه الصلاة والسلام: (لعن الله المخلل والمخلل له)، وهذا هو محمله، فإن طلقها بعد ما وطئها حلت للأول، لوجود الدخول في نكاح صحيح؛ إذ النكاح لا يبطل بالشرط." أما إذا لم يُشترط التحليل في العقد:

فهو باطل عند الإمام مالك، وكذلك عند الحنابلة في ظاهر المذهب، ومكروه عند الشافعية، قال الدمياطي: "ولا يصح النكاح مع توقيته، أي حيث وقع ذلك في صلب العقد، أما لو توافقا عليه قبل ولم يتعرض له في العقد لم يضر، لكن ينبغي كراهته" "حاشية إعانة الطالبين" (3/321) ولا بد من الإشارة إلى أن الزوجة لا تحل للزوج الأول شرعاً إلا إذا دخل بها الزوج الثاني حقيقة في عقد صحيح، قال الإمام الرملي: "حَقِّي تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ" أي: ويطأها؛ للخبر المتفق عليه: (حتى تذوق عسيلته ويذوق عسيلتك)، وهي عند الشافعي وجمهور الفقهاء: الجماع "نهایة المحتاج" (6/176). أما أسباب هذه الظاهرة فكثيرة، منها: جهل الأزواج وتسرعهم في إطلاق عبارات وألفاظ الطلاق، وقلة الوعي بآثار الطلاق البائن المدمرة، وازدياد نسبة الطلاق وخصوصاً الطلاق البائن بينونة كبرى، ورغبة المطلقين في الرجوع إلى بعضهما؛ فيلجآن لمثل هذه الحيلة الآثمة، والجهل بالحكم الشرعي في حرمة شرعاً، ورغبة البعض -من المخللين- الحصول على المال مقابل قيامهم بهذا الأمر. وعليه؛ فإننا نُحذِرُ من مغبة الوقوع فيما حرّم الله، والتعدي على حدود الله سبحانه وتعالى. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2039

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حكم زواج المحكوم عليه بالإعدام

التاريخ : 2012-05-07

التصنيف : أركان النكاح

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم زواج المحكوم عليه بالإعدام؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الزواج الصحيح شرعاً هو الذي استكمل كافة شروطه وأركانه. وزواج المحكوم عليه بالإعدام إذا تم مستكماً لها، فهو زواج صحيح ومعتد به شرعاً، فقد أجاز الفقهاء زواج المريض في مرض الموت، ويلحق بمرض الموت كل أمر مخوف يخشى منه الموت كالحرير والتقلص للقتل، واستدل لذلك بعموم قول الله تعالى:

(فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) النساء/3

فإن الآية تدل بعمومها على صحة زواج من أشرف على الموت، وقد روي عن عدد من الصحابة أنه استحب الزواج قبل الموت، فعن ابن مسعود رضي الله عنه أنه قال: "لَوْ لَمْ يَتَّقِ مِنْ أَجْلِي إِلَّا عَشْرَةَ أَيَّامٍ، وَأَعْلَمُ أَنِّي أَمُوتُ فِي آجْرِهَا، وَبِي فِيهِنَّ طَوْلُ النِّكَاحِ، لَتَزَوَّجْتُ مَخَافَةَ الْفِتْنَةِ" "سنن سعيد بن منصور" (1/164)، وقد روى الإمام الشافعي بلاغاً عن معاذ بن جبل رضي الله عنه أنه قال في مرضه الذي مات فيه: "زوجوني لا ألقى الله تبارك وتعالى وأنا عزب" "الأم" للشافعي (4/109).

وعليه فإن الزواج الصحيح شرعاً، ويترتب عليه أحكام الزواج الصحيح وآثاره كافة ما دام أنه تم بموافقة الطرفين ورضاهما. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 455

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : مهر الزوجة ملك لها

التاريخ : 2010-01-24

التصنيف : الصداق (المهر)

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا سيدة متزوجة منذ ثلاث سنوات، وقد كان مهري ألفي دينار، منها خمسمائة وألف دينار مصاغ ذهبي، وقد تصرفت بجزء من هذا المصاغ ببيعه وادخار ثمنه في أحد البنوك، وعندما علم زوجي بذلك قام بتأنيبي واتهامي بالسرقة هو ووالده، ثم قام بطردي من المنزل. بعد ذلك قاموا بإرسال جاهه يطلبون مني العودة إلى المنزل إلا أن والد زوجي لا يزال مصرّاً على أنني سارقة وتصرفت بأموال زوجي بغير أذنه باعتبار أن الذهب هو ملك للزوج. أرجو سماحتكم التكرم بإفادتي بالحكم الشرعي في حكم تصرف الزوجة بمهرها، سواء كان مصاغاً ذهبياً أو غير ذلك. وحزاكم الله خيراً.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إن مهر الزوجة ملك لها تتصرف به بالأوجه المشروعة، وليس لأحد أن يتدخل في شؤونها المالية؛ لأنه لا وصاية عليها لأحد إلا بموجب شرعي، وهي هنا بالغة عاقلة راشدة فلا يحجر عليها أحد، وأذكّر هنا بأنه لا يجوز لها ولا لغيرها الادخار في بنك ربوي. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2428

اسم المفتي : سماحة الدكتور نوح علي سلمان رحمه الله (المتوفى سنة 1432هـ)

الموضوع : هل يجوز أن يكون القرآن صداقاً (مهرًا) في عقد الزواج

التاريخ : 2012-07-25

التصنيف : الصداق (المهر)

نوع الفتوى : من موسوعة الفقهاء السابقين

السؤال:

هل يجوز للرجل أن يتزوج امرأة بما يحفظ من القرآن، وكيف يكون القرآن صداقاً؟

الجواب:

ثبت أن النبي صلى الله عليه وسلم زوّج رجلاً من الصحابة امرأة بما معه من القرآن، وكان قد ذكر له أنه يحفظ سورة كذا وكذا من القرآن (رواه البخاري). وقد استنتج الفقهاء من ذلك، أنه يجوز أن يتزوج الرجل امرأة، ويجعل صداقها أن يُعلمها القرآن كله أو بعضه، ولا شك أنه لا بدّ من رضا الزوجة بهذا المهر. وإذا لاحظنا عظمة القرآن وأنه سبب السعادة في الدنيا والآخرة، لم نستغرب أن ترضى امرأة مؤمنة بهذا الصداق، وتراه خيراً من متاع الدنيا الفاني، وبلغه الفقهاء يكون مهرها هنا منفعة هي تعليمها القرآن الكريم.

رقم الفتوى : 2049

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حقوق الزوجة التي توفي عنها زوجها قبل الدخول

التاريخ : 2012-05-21

التصنيف : الصداق (المهر)

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

توفي زوجي بعد عقد النكاح وقبل الدخول، ولم يحصل بيننا أي خلوة شرعية، وقد سُجِّل في وثيقة عقد الزواج مهر معجل قدره ثلاثة آلاف دينار، وموَجَّل قدره خمسة آلاف، ووقعتها سألتي المأذون الشرعي: هل قبضت مهرك؟ فقلت: نعم. علماً بأنني لم أقبضه بعد، وكان زوجي يبني بيتاً لنا، ويملك سيارة، وقد اشترى لي (شُبَّكَةً) بقيمة (1214) ديناراً، أرجو بيان حقوقي من التركة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

تستحق الزوجة مهرها كاملاً (المعجل والمؤجل) بعد وفاة زوجها؛ سواء كانت الوفاة قبل الدخول أم بعده، ويكون استحقاقها للمهر من تركة زوجها قبل توزيع الميراث؛ لأنه ذَيْن في ذمته، وقد قال الله تعالى في شأن تقسيم الميراث: (مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ ذَيْنَ النِّسَاءِ/11 جاء في "المجموع" (15/205): "وإذا مات الميت بُدِئَ من ماله بكفنه ومؤنة تجهيزه، ثم يُقضى دينه". وقال الخطيب الشربيني: "يبدأ من تركة الميت بمؤنة تجهيزه (ثم تُقضى) منها (ديونه) المتعلقة بدمته من رأس المال، سواء أذن الميت في ذلك أم لا، لزمته الله تعالى أم لآدمي؛ لأنها حقوق واجبة عليه" "مغني المحتاج" (3/4). وقد نص قانون الأحوال الشخصية الأردني في المادة (43) على ذلك فقال: "إذا سُمِّي مهر في العقد الصحيح لزم أداؤه كاملاً بوفاة أحد الزوجين ولو قبل الدخول أو الخلوة وبالطلاق بعد الخلوة الصحيحة". وهذا ما نُفتي به في دائرة الإفتاء العام.

أما (الشُبَّكَةُ) التي تم تقديمها للزوجة بقيمة (1214) ديناراً: فإن كانت على حساب المهر فُتخصم من حصة الزوجة من مهرها، وإن لم تكن من المهر فتأخذ حكم الهدية.

وللزوجة المتوفى عنها زوجها حق في الميراث من تركة زوجها بعد قبضها المهر سواء كانت الوفاة قبل الدخول أو بعده؛ لقول الله تعالى: (وَلَهُنَّ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ) النساء/12. وتكون حصة الزوجة ربع ما ترك زوجها المتوفى كما نصت الآية الكريمة، وجاء في "مغني المحتاج" (3/13): "والربع فُرْضٌ زَوْجٍ لزوجته وَلَدٌ أو وَلَدٌ ابن، وزوجة ليس لزوجها واحد منهما". وأما قضية الإقرار باستلام المهر، فالخاتمة الشرعية هي المحولة نظاماً بالنظر في هذه القضية. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1496

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : أرجو التكرم بإجابتي هل مؤخر الصداق للزوجة يحق لها عند الطلاق فقط، أو هل يحق لها عند طلبها حتى ولو لم يقع عليها الطلاق، وهل يحق لها المطالبة به بعد وفاة الزوج ولو لم يكن طلقها قبل الوفاة؟

التصنيف : الصداق (المهر)

نوع الفتوى : مختصرة

السؤال:

أرجو التكرم بإجابتي هل مؤخر الصداق للزوجة يحق لها عند الطلاق فقط، أو هل يحق لها عند طلبها حتى ولو لم يقع عليها الطلاق، وهل يحق لها المطالبة به بعد وفاة الزوج ولو لم يكن طلقها قبل الوفاة؟

الجواب:

في عقد الزواج يكتب أن المهر المؤخر يستحق عند أقرب الأجلين: الطلاق أو الموت، فإذا حصل الطلاق طالبت به، وإذا مات الزوج يجب أن يدفع لها المهر المؤخر من تركته، وإذا ماتت هي يكون مهرها المؤخر الذي في ذمة الزوج من جملة تركتها، ونحن ننصح الأزواج أن يؤديوا مهر النساء المؤجلة في أثناء الحياة لتتصرف به فهو حقها. والله أعلم.

رقم الفتوى : 975

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : النفقة على الزوجة والبنات

التاريخ : 2011-01-06

التصنيف : النفقات

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم الشرع في امتناع الأب عن الإنفاق على زوجته وابنته على الرغم من قدرته المالية، مع العلم أن البنت موظفة في إحدى المستشفيات، وما حكم الشرع في تأمين زوجته وابنته في مسكن ملائم يكون لهما أمانا في المستقبل؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يجب على الزوج أن ينفق على زوجته بما يكفي حاجتها إلى الطعام واللباس والمسكن اللائق بها، وذلك لقول الله عز وجل: (لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعِيَّتِهِ) الطلاق/7، والمسكن الشرعي المجرى ما كان مشتملا على كل ما يلزم من أثاث ورفاش وآنية ومرافق ضرورية مما تحتاجه الأسرة، ولا يشترط أن يكون السكن ملكا للزوج، كما لا يشترط أن يملكه الزوج لزوجته ولو كان الزوج موسرا قادرا على شراء منزل وتملكه، بل يكفي أن يستأجر منزلا تتحقق به الكفاية. وأما نفقة البنت المكتسبة القادرة على الإنفاق على نفسها فلا تجب على والدها، وإنما تجب في مالها الخاص، لأن نفقة الوالد على ولده إنما تجب في حال صغر الأبناء وعجزهم عن الإنفاق على أنفسهم بسبب مرض أو تعليم أو نحو ذلك، وقد نص الفقهاء على أن كل إنسان تلزم نفقته في ماله، إلا الزوجة، نفقتها في مال زوجها.

يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "لا تجب النفقة لِمالك كفايته ولا لمكتسبها، بأن يقدر على كسب كفايته من كسب حلال يليق به، لانتفاء حاجته إلى غيره، وإن كان يكسب دون كفايته استحق القدر المعجوز عنه خاصة" انتهى. "مغني المختار" (5/185) وهذا مقرر أيضا في "قانون الأحوال الشخصية الأردني لعام (2010م)" في المادة رقم (187) حيث جاء فيها: "إذا لم يكن للولد مال فنفقته على أبيه". والله أعلم.

رقم الفتوى : 723

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : هل هناك تشريع يجبر الزوج على الإنفاق الكافي على زوجته

التاريخ : 2010-05-10

التصنيف : النفقات

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هناك نساء لا يحصلن على معاشاتهن الكافية من الرجال المسؤولين عنهن، هل هناك تشريع يجبر الرجال على ذلك ويحدده؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يجب على الرجل والمرأة أيضاً أن ينفقا على أولادهما وعلى أبويهما وغيرهما من الأقارب حسب نظام محدد شرعاً للنفقة، وهذه النفقة تعني أن يوفر للشخص المنفق عليه ما يناسب وضع المنفق من الطعام والشراب والكساء والمسكن والعلاج وغير هذا من ضروريات الحياة؛ لأن الترابط الأسري يقتضي هذا، ولذلك أوصى الله تعالى بالرحم، ويجب على الزوج أيضاً أن يؤمّن هذه الحاجات لزوجته، فإذا لم يؤمن المسؤول عن نفقة غيره هذه الحاجات أجبرته المحكمة الشرعية على ذلك، وينفذ هذا كما ينفذ الحكم القضائي في أي موضوع مالي آخر. والله أعلم.

رقم الفتوى : 454

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : يجب على الزوج أن ينفق على زوجته بالمعروف

التاريخ : 2010-01-24

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما هي أحكام إنفاق الزوج على زوجته؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يجب على الزوج أن ينفق على زوجته ويكفيها حاجاتها من مطعم ومشرب وملبس ومسكن، وذلك لقول الله تعالى: (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) البقرة/233

يقول ابن كثير رحمه الله: "وعلى والد الطفل نفقة الوالدات وكسوتهن بالمعروف، أي: بما جرت به عادة أمثلهن في بلدهن من غير إسراف ولا إقتار، بحسب قدرته في يساره وتوسطه وإقتاره، كما قال تعالى: (لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا) الطلاق/7" انتهى. "تفسير القرآن العظيم" (634/1)

وعن حكيم بن معاوية القشيري عن أبيه قال: (قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا حَقُّ زَوْجَةٍ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: أَنْ تُطْعَمَهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، أَوْ اكْتَسَيْتَ، وَلَا تُضْرَبَ الْوَجْهَ، وَلَا تُفَجَّحَ، وَلَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ) رواه أبو داود في "السنن" (2142) وقال: (ولا تُفَجَّحَ): أن تقول: "فبحك الله"

يدل هذا الحديث أيضا على أن النفقة حق واجب من حقوق الزوجة، وأن الواجب في هذه النفقة تحقيق الكفاية، ومن تلك الكفاية العلاج من المرض. وقد ذكر الفقهاء أنه يجب على الزوج إحضار خادم لزوجته إذا كانت ممن تُخدم في بيت أهلها، فمن باب أولى العلاج؛ لأن فيه صلاح البدن والجسد.

وأما وفاء الزوج لديون زوجته ففيه تفصيل:

1- إذا تحملت الزوجة ديناً للنفقة على نفسها وعلى أولادها، فترجع بهذا الدين على زوجها؛ لأنه مكلف بالنفقة عليهم، وإذا ماتت الزوجة وجب على الزوج أن يقوم بأداء ديون زوجته التي تحملتها لأغراض النفقة وكفاية الحاجة.

2- أما إذا تحملت الزوجة ديناً لغير ما ذكرناه سابقاً: فلا يلزم الزوج بأداء ذلك الدين.

والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 595

الموضوع : الحكم بالتفريق بين الزوجين لعدم الإنفاق وسوء العشرة

التاريخ : 2010-04-11

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما الحكم الشرعي في مسألة الزوجة التي يُضَيِّقُ عليها زوجها، فلا هو يطعمها وينفق عليها، ولا هو يُطَلِّقُها ويتركها إلى سعة الله وفضله، وهل يجوز لها طلب المخالعة لسببين: الأول: عدم الإنفاق. والثاني: سوء العشرة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

أما عدم الإنفاق: فإن مذهب المالكية والشافعية والحنابلة يبيح للقاضي الحكم بالتفريق بين الزوجين إذا لم ينفق الزوج على زوجته، واستدلوا على ذلك بقوله تعالى: (فَإِذَا سَأَلَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ) البقرة/229، واستدلوا أيضاً بما كتب عمر بن الخطاب رضي الله عنه إلى أمراء الأجناد في رجال غابوا عن نساءهم، يأمرهم أن ينفقوا أو يطلقوا، فإن طلقوا بعثوا بنفقة ما مضى (أخرجه الشافعي وعنه البيهقي، وقال ابن المنذر: ثبت ذلك عن عمر، وصححه ابن الملتن وابن كثير وابن حجر). ولذا فحكم القاضي بالتفريق لهذا السبب جائز وصحيح.

وأما سوء العشرة: فإن المالكية وبعض الشافعية والحنابلة جعل من حق الحكّمين الحكم بالتفريق إذا لم يمكن الإصلاح بين الزوجين، فإذا قرّر الحكمان التفريق بين الزوجين لهذا السبب، وحكم به القاضي، فهو حكم صحيح، وذلك خير من إجبار الزوج على المخالعة بناء على طلب الزوجة. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 613

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : زوجها مفقود منذ أكثر من سنة

التاريخ : 2010-04-20

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا سيدة متزوجة، فُقد زوجي في العراق منذ سنة وثلاثة أشهر في ظل ظروف الحرب والقتل في العراق، وتم إبلاغ جميع الجهات، والاتصال بجميع المعيّنين، وكل الدلائل تشير إلى أنه مفقود، ولا أثر له، فهل يجب عليّ أن أعتدّ من الناحية الشرعية؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الأصل بقاء ما كان على ما كان، ولهذا يعتبر الزوج الغائب حيّاً، وتعتبر السائلة زوجةً له حتى يثبت خلاف ذلك، وعليه: لا تلزمها عدة.

فإن تضررت من هذا لعدم الإنفاق أو غيره: رفعت الأمر للقاضي ليحكم بالتفريق إن رأى موجّباً لذلك. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1185

الموضوع : هل تجب نفقة الزوجة على زوجها إذا تركت بيت زوجها وأقامت عند أهلها بغير إذنه؟

التصنيف : النفقات

نوع الفتوى : مختصرة

السؤال:

هل تجب نفقة الزوجة على زوجها إذا تركت بيت زوجها وأقامت عند أهلها بغير إذنه؟

الجواب:

إذا تركت الزوجة بيت زوجها وأقامت عند أهلها بغير إذنه تعتبر ناشراً وتسقط نفقتها

رقم الفتوى : 284

الموضوع : حكم عمل المرأة دون إذن الزوج

التاريخ : 2009-07-13

التصنيف : القسم والنشوز

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز للزوجة أن تعمل في وظيفة سواء في القطاع العام أو الخاص بدون إذن زوجها، وهل الزوجة ناشز في هذه الحالة، علماً بأن الزوج مقتدر مادياً؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

العمل الأساسي للزوجة هو رعاية الأطفال وتربيتهم التربية الإسلامية الصالحة، وإنشاء جيل يتحلى بمكارم الأخلاق والفضيلة والسماحة.

وإذا دعت الحاجة إلى عمل المرأة خارج المنزل يجوز ذلك، بشرط أن يتناسب مع طبيعتها واختصاصها، وأن يتوافق مع الأحكام الشرعية التي تنظم عمل المرأة من حيث عدم الخلوة والاختلاط ومراعاة ستر العورة ونحوها.

ولذا فإنه لا يجوز للزوجة الخروج من منزل زوجها والعمل دون إذنه، فإن خرجت من غير إذنه تكون عاصية لله تعالى وناشرة لا تستحق النفقة من زوجها.

وإذا رضي الزوج بعمل زوجته جاز له العدول عن هذا فيما بعد، وعليها التجاوب مع رغبته؛ لأن الحقوق الزوجية متقابلة، فعليه النفقة وعليها الطاعة بالمعروف.

أما إذا اشترطت عليه في عقد الزواج أن تخرج للعمل، ثم أراد منعها للإضرار بها، فعليها مراجعة القاضي الشرعي. والله أعلم.

رقم الفتوى : 1972

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حكم خروج الزوجة للعمرة دون إذن زوجها

التاريخ : 2011-12-27

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم الزوجة التي تذهب إلى العمرة بدون إذن زوجها؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يحرّم على المرأة الخروج من بيتها لأداء العمرة دون إذن زوجها؛ حيث إنّ إِدْنَ الزوج من شروط الاستطاعة بالنسبة للزوجة؛ فإن خرجت فهي آتمة عند الله تعالى، وناشر تسقط نفقتها، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (لا تُسافر المرأة مسيرةً يَوْمَيْنِ إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو مَحْرَمٍ) رواه البخاري. وعن أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها أنها قالت للنبي صلى الله عليه وسلم: "أَتَأْتِي أَبَوَيْ؟ ... فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" متفق عليه، ونوصي الزوجين بتقوى الله تعالى، وأن يُحسن كلٌّ منهما عشرة الآخر؛ لتحقيق المودة والرحمة والسكينة بينهما. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1923

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : يجب على البنت الإنفاق على والديها اللذين لا يجدان كفايتهما

التاريخ : 2011-10-20

التصنيف : النفقات

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل تجب نفقة الأب على ابنته التي تتقاضى راتباً؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

اتفق العلماء على أن نفقة الأب تكون في ماله إن كان مستكفياً به، وأما إن كان فقيراً ولا يملك كفايته فتجب نفقته على أولاده الذكور والإناث. يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "(يلزمه) أي الشخص؛ ذكراً كان أو غيره (نفقة الوالد) الحر (وإن علا) من ذكر أو أنثى (والولد) الحر (وإن سفل) من ذكر أو أنثى، والأصل في الأول قوله تعالى: (وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا) لقمان/15. ومن المعروف: القيام بكفايتهما عند حاجتهما، وخبر: (أطيب ما يأكل الرجل من كسبه، وولده من كسبه؛ فكلوا من أموالهم) رواه الترمذي وحسنه، والحاكم وصححه. قال ابن المنذر: وأجمعوا على أن نفقة الوالدين - اللذين لا كسب لهما ولا مال - واجبة في مال الولد، والأجداد والجدات ملحقون بما إن لم يدخلوا في عموم ذلك، كما ألقوا بما في العتق والملك، وعدم القود، ورد الشهادة" مغني المحتاج (61/15) وهذا مقرر في قانون الأحوال الشخصية الأردني لعام (2010م) حيث جاء في المادة رقم: (197): "يجب على الولد الموسر ذكراً كان أو أنثى، كبيراً كان أو صغيراً، نفقة والديه الفقيرين، ولو كانا قادرين على الكسب". والله أعلم.

رقم الفتوى : 953

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : هل يلزم الزوج العدل بين زوجاته فيما اشترطته إحداهن؟

التاريخ : 2010-11-22

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

اشترطت على زوجي عند العقد أن أدرس دراسات عليا على حسابه الخاص، فهل يلزم في ذمته أن يعطي زوجته الأخرى قيمة هذه الدراسة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إن كان الزوج قد أزم نفسه بتدريس زوجته الأولى، وكانت الزوجة قد اشترطت عليه ذلك في العقد: وجب عليه تدريسها، يقول الله تعالى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أُوفُوا بِالْعُقُودِ) المائدة/1، ويقول النبي صلى الله عليه وسلم: (أَحَقُّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ النُّزُوحَ) رواه البخاري، ولحديث: (الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ) رواه البخاري.

ولا يلزم أن يعطي زوجته الأخرى قيمة هذه الدراسة ما دامت لم تشترط ذلك عند العقد، وذلك لأن هذا الشرط من مستلزمات إتمام عقد الزواج، وهو مطالب بالعدالة بين زوجته بعد العقد لا قبله، وحبذا لو أعطى الزوجة الثانية شيئاً من المال تطبيقاً لخطاها، وللزوج الأجر والثواب، وننصح الجميع بتقوى الله عز وجل وحسن العشرة بالمعروف. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2741

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : هل للرجل أن يجبر زوجته على السفر معه إلى الحج

التاريخ : 2012-11-20

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز للرجل أن يجبر زوجته على الذهاب معه إلى الحج؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

ليس من حُسن العشرة بين الزوجين أن يُكره الزوج زوجته على السفر معه لأي طاعة أو أي سفر مباح؛ إذ الرضا والإرادة سبب التوفيق في كل شيء. وإذا أكرهت المرأة على أي مقصد كان ذلك سبباً في أذاها ونفورها، ويُخشى أن يكون سبباً في كراهيتها للعبادة، فتقع في الردة، ويكون الزوج سبباً في كل ذلك، رغبة منه في إثبات سلطانه الذي يظن أنه يبقى ناقصاً حتى يقع الإكراه، والواجب عليه أن يتذكر قول النبي صلى الله عليه وسلم: (خَيْرَكُمْ خَيْرَكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرَكُمْ لِأَهْلِي) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح.

ومع ذلك أيضاً نقدم النصيحة للزوجة أن لا تعصي زوجها في رغبته في السفر، وإن كان يُحب رفقتها وصحتها فلا تحرمه ذلك، ولا تكن سبباً للشقاق والنزاع، ولتعلم أنما إن لم تكن معذورة ورفضت السفر معه فقد وقعت في النشوز المحرم، فقد قال الفقهاء: إن للزوج أن يجبر زوجته على السفر معه في سفر مباح، فإن امتنعت كانت ناشزاً، وسقطت نفقتها.

ولكن ليس له أن يجبرها على أداء فريضة الحج، وإنما يجب عليها أن تطيعه في السفر معه، فإذا وصلت تلك الديار فُرجى أن لا تحرم نفسها أجر أداء هذه

الفريضة العظيمة، حين ترى المسلمين قد أقبلوا عليها من كل حذب وصوب.

قال الماوردي: "فإن امتنعت واحدة منهم أن تسافر معه صارت ناشزًا، وسقط قسمها ونفقتها، إلا أن تكون معذورة بمرض لعجزها عن السفر؛ فلا تعصي" انتهى من "الخواوي الكبير" (9/ 590). والله أعلم

رقم الفتوى : 914

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : هل من حق الزوج أن يمنع زوجته من بعض المباحات؟

التاريخ : 2010-08-19

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل من حق الزوج أن يمنع زوجته من استخدام الهاتف الخليوي، وهل من حق الزوج أن يمنع زوجته من قيادة السيارة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يحق للزوج أن يمنع زوجته من أمور:

أولاً: من الأمور المحرمة في شريعتنا: فهو وليها في بعض الأمور، ومن حق الولاية النصح في الدين، وذلك يقتضي منع الزوجة من الوقوع في المحرمات جميعها، والله عز وجل يقول: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ) التحريم/6

ثانياً: بعض العبادات المستحبة - وليست الواجبة - التي قد تتعارض مع حق الزوج بالمعاشرة الزوجية، كصيام النوافل، والخروج إلى حج التطوع، وعمرة التطوع، ونحو ذلك.

ثالثاً: بعض المباحات وليس جميعها، وهي المباحات التي تتعارض مع ولاية الزوج على زوجته، وقد تتعارض مع حقه في المعاشرة الزوجية، وهي: خروج المرأة من منزل زوجها بغير إذنه، وإدخالها إلى بيته من لا يرتضيه من الرجال المحارم والنساء.

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (لَا يَجِلُّ لِامْرَأَةٍ أَنْ تَصُومَ وَرَوْحُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْذَنَ فِي نَيْبِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ) أخرجه البخاري (2066) ومسلم (1026)

وبناء على ما سبق: فإن من حق الزوج أن يمنع زوجته من الخروج من منزله وقيادة السيارة، وليس من حق الزوج أن يمنع زوجته من استعمال الهاتف الخليوي ما دام استعمالها له في المباح، إلا إذا وجدت الريبة وقامت الأدلة على أن الزوجة تستعمل الهاتف استعمالاً محرماً، فمن حق الزوج حينئذ منعها من استعماله، حفاظاً على عرضه وطهارة بيته، ومعلوم أنه لا يمنعها من استعمال الهاتف إلا عند الشك في مكالماتها، فإذا حصلت الثقة لم يمنعها، وهذا له أسباب تختلف من شخص لآخر. والله أعلم.

رقم الفتوى : 915

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : لا بد من علم الزوج عند خروج الزوجة من بيتها

التاريخ : 2010-08-19

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

من المعروف أن المرأة التي تخرج بدون إذن زوجها تلعبها الملائكة حتى ترجع، وزوجي لا مانع عنده أبدا في خروجي من المنزل، ولا يمانع بأي وقت؛ لأنه أصلا طوال الأسبوع ليس موجودا، وأنا في عملي، وأضطر في كثير من الأحيان إلى الخروج - ولكن بدون إعلامه - إلى السوق، أو بيت أهلي، أو خصوصا في مكان عملي إلى مطعم، أو ما شابه، ولكن هو لا يمانع، فهل يشترط لي في كل مشوار أن آخذ الإذن، أم يكفي علمه بأماكن ذهابي بعد ذلك؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

بارك الله فيك لحرصك على طاعة الله، وامتنال أمره في تعاملك مع زوجك في حضوره وغيابه.

أما جواب سؤالك فهو: إذا أذن لك زوجك بالخروج من المنزل والذهاب إلى الأماكن التي تشائين إذنا عاما: فلا حرج عليك أن تذهبي إليها، ولا يشترط أن تستأذنيه في كل مرة، بل يكفي إذنه العام المسبق، لكن لا تذهبي إلى الأماكن التي تظنين أنه لا يجيها إلا بعد استئذانه.
ونبه هنا إلى أن خروج المرأة من بيتها بغير إذن زوجها هو من النشوز المحرم باتفاق الفقهاء، ولكن لم يرد حديث خاص يلعن من تفعل ذلك، وما يتناقله الناس من حديث: (يستغفر للمرأة المطيعة لزوجها الطير في الهواء، والحيتان في الماء، والملائكة في السماء، والشمس والقمر ما دامت في رضا زوجها، وأما امرأة عصت زوجها فعليها لعنة الله والملائكة والناس أجمعين، وأما امرأة كلحت في وجه زوجها فهي في سخط الله إلى أن تضاحكه وتسترضيه، وأما امرأة خرجت من دارها بغير إذن زوجها لعنتها الملائكة حتى ترجع): فهذا ليس بحديث، ولا يجوز نسبته إلى النبي صلى الله عليه وسلم.
ومن أراد النظر في الأحاديث النبوية الصحيحة المتعلقة بموضوع فضل طاعة المرأة لزوجها وقيامها على شؤونه، فليرجع إلى كتاب الإمام المنذري، واسمه "الترغيب والترهيب"، فقد عقد في الجزء الثالث (ص/31) فصلا بعنوان: "ترغيب الزوج في الوفاء بحق زوجته، وحسن عشرتها، والمرأة بحق زوجها، وطاعته، وترهيبها من إسقاطه ومخالفته". والله أعلم.

رقم الفتوى : 779

الموضوع : لا يجوز تضييع حق الزوجة بالانشغال بنوافل العبادات

التاريخ : 2010-06-16

التصنيف : الحقوق الزوجية

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز أن يقضي الزوج كل وقته في الصلاة في الجامع ولا يجالس زوجته مطلقاً؛ وإذا عاد للمنزل يعتكف ويقرأ القرآن فقط؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الإسلام يدعو المسلم إلى أن يعطي كل ذي حق حقه، ولا يقصر في أي من واجبات الدين والدنيا، ودليل ذلك الحديث الصحيح الذي يرويه الإمام البخاري رحمه الله بسنده قال: (أخى النبي صلى الله عليه وسلم بين سلمان وأبي الدرداء، فزار سلمان أبا الدرداء، فرأى أم الدرداء مُتَبَدِّلَةً - أي تلبس لباس المهنة ولا تتزين لزوجها - فقَالَ لها: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَتْ: أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ، لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ فِي الدُّنْيَا.

فَجَاءَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَصَنَعَ لَهُ طَعَامًا، فَقَالَ: كُلْ. قَالَ: إِنِّي صَائِمٌ. قَالَ: مَا أَنَا بِأَكِلٍ حَتَّى تَأْكُلَ. فَأَكَلَ.

فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ ذَهَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَفْعُلُ قَالَ: تَمْ. فَنَامَ، ثُمَّ ذَهَبَ يَفْعُلُ فَقَالَ: تَمْ. فَلَمَّا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ قَالَ سَلْمَانُ: قُمْ الْآنَ. فَصَبَّأَ.

فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقِّ حَقَّهُ.

فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَدَقَ سَلْمَانُ

فينبغي على الزوج أن يؤدي ما يلزمه من واجبات تجاه زوجته وأبنائه، من معاملة طيبة، ومعاشرة حسنة، ومجالسة ومحادثة، يقول الله تعالى: (وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) 19/النساء.

ولعل في الإحسان إلى الأهل من الأجر ما يفوق أداء بعض نوافل العبادات، فعُرِثَ عائشة رضي الله عنها قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي) رواه الترمذي (3895) وقال: حسن غريب صحيح.

ومن حق الزوجة على زوجها أن يجلس معها، ويلطفها، ويداعبها بالطيب والبريء من القول والفعل، كالسمر المهذب، والرحلة البريئة، فيروِّحُ بذلك عن نفسها، ويُطَيِّبُ قلبها، وينشطها للعمل، وقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يداعب أهله، ويلطف أزواجه، حتى إنه ليسابق السيدة عائشة رضي الله عنها فيسبقها تارة، وتسبقه أخرى، فيقول عليه الصلاة والسلام: (هَذَا بِتِلْكَ السَّبْقَةِ) رواه أبو داود (رقم/2578)

كما نوصي الزوجة بتقوى الله تعالى، والصبر على زوجها، إذ يبدو من سؤالها أنه رجل صالح تقي، يقل وجود أمثاله في هذه الأيام، وإنما يحتاج إلى قليل من التذكير والنصح لعله يلتفت إلى زوجته وأبنائه بمزيد من العناية. والله أعلم.

رقم الفتوى : 640

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الشيخ عبد الكريم الخصاصونة
الموضوع : يجب على الزوج أن يحرص على عدم إطالة الغياب عن زوجته
التاريخ : 21-04-2010
التصنيف : الحقوق الزوجية
نوع الفتوى : بحثية
السؤال:

أنا مسافر؛ وزوجتي ليست عندي، وأريد أن أعرف كم يسمح لي الشرع أن أبقى بعيدا عن زوجتي؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
الذي أمر به الشرع الحكيم هو الإحسان إلى الزوجة، والمعاشرة بالمعروف، وصيانتها عن كل أذى في دينها أو دنياها، من غير تحديد بعدد معين، ولا إلزام بزمان محدد، يقول الله عز وجل: (وَعَايَشُواهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) النساء/19
وما اشتهر بين الناس من تحديد مدة لا يجوز للزوج أن يغيب عن زوجته أكثر منها إنما هو من سياسة عمر بن الخطاب رضي الله عنه، فقد سأل عمر بن الخطاب ابنته حفصة رضي الله عنهم: كم أكثر ما تصبر المرأة عن زوجها؟ فقالت: ستة أو أربعة أشهر، فقال عمر رضي الله عنه: لا أحبس الجيش أكثر من هذا. رواه البيهقي في "السنن الكبرى" (9/29)
فالنصيحة لك أن تحرص على القرب من زوجتك وأبنائك ما استطعت، وألا يشغلك السعي في الرزق عن واجب العناية والرعاية. والله أعلم.

رقم الفتوى : 510

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان
الموضوع : تأثير الشقاق بين الزوجين على تربية الأبناء
التاريخ : 14-02-2010
التصنيف : الحقوق الزوجية
نوع الفتوى : بحثية
السؤال:

زوج عندما يعود للبيت بعد غياب لا يلقي السلام على زوجته، ويلقي بحمل تربية الأبناء على الزوجة، فما حكم هذا الزوج؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله
إذا لم يكن ثمة سبب شرعي لهذا التصرف من الزوج: فلا يجوز له أن يترك السلام على زوجته، ولا ينبغي أن يحوّل بيته إلى مكان للصراع والهم والنكد، بل ينبغي أن يعلم أن علاج المشاكل الأسرية يبدأ من الحوار والتفاهم، ويستعان عليه بالدعاء والالتزام بأوامر الله عز وجل، وليس بتحويل الأبناء إلى ضحايا الخلاف بين الزوجين، فتربية الأبناء مسؤولية مشتركة، وذلك لقول النبي صلى الله عليه وسلم: (كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَالْإِنَّمَاءُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا) رواه البخاري (2554) ومسلم (1829).

وعلى الزوجة أن تتفقد نفسها لتعرف سبب إعراض الزوج، وتصلح الخلل ولو بالتنازل عن بعض الحقوق الشخصية، رحمة بالأطفال، وإبقاء على الروابط الأسرية، فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (مَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا تَوَاضَعُ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ) رواه مسلم (رقم/2588) والله أعلم.

رقم الفتوى : 740

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الشيخ عبد الكريم الخصاصونة

الموضوع : تحريم الرجل لمخطوبته التي لم يعقد عليها لا عبرة به

التاريخ : 2010-05-23

التصنيف : الظهار

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

إذا قال الرجل لمخطوبته - التي لم يعقد عليها بعد - : (تحريم علي مثل ما حرمت أمي، ومثل ما حرمت علي أخواني، ومثل ما حرمت علي بناتي) فهل هذه الألفاظ تحرم علي الزواج من هذه المرأة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لا يقع بمذه الألفاظ شيء؛ كون التي حرمتها على نفسه لم يعقد عليها بعد، وتعتبر أجنبية عنه، وعليه فيجوز له الزواج من هذه المرأة. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 759

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الشيخ عبد الكريم الخصاصونة

الموضوع : طلاق الهازل واقع

التاريخ : 2010-06-08

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

تطلقت منذ سنة، وفي عدتي طلب الزوج إرجاعي؛ وقال هل ترجعي لي، ورفضت، وانقضت العدة؛ هل أنا زوجة له، مع أنني اذكر أنه قبل آخر طلاقه قال مازحا: "أنتِ طالق"؟ الرجاء لا تقولوا راجعي دائرة الإفتاء.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

قول الزوج لزوجته " أنت طالق " يعتبر طلاقا واقعا ولو كان الزوج مازحا؛ فقد اتفق الفقهاء على وقوع طلاق الهازل؛ لحديث أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ، وَهَزْهُنَّ جِدٌّ: النَّكَاحُ، وَالطَّلَاقُ، وَالرَّجْعَةُ) أي أن الهزل فيها له حكم الجِدِّ. رواه الإمام الترمذي (رقم/1184)

وقال: هذا حديث حسن غريب، والعمل على هذا عند أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم.

أما في شأن الإرجاع فلا بد من مراجعة أقرب مكتب للإفتاء للنظر في القضية؛ ولا نرى سببا موجبا للترحج من الحضور الشخصي، ومن كان يهمه أمر زواجه أو طلاقه فلا يستثقل زيارة مكتب الإفتاء الذي سيبين له الحكم الشرعي إن شاء الله تعالى. والله أعلم.

رقم الفتوى : 964

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : حكم من شك في طلاقه لزوجته

التاريخ : 2010-11-28

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم من شك في أنه طلق زوجته أم لا؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

جعل الإسلام الطلاق بيد الرجل، والقول في وقوع الطلاق وعدمه هو قوله، فإذا شك الرجل هل طلق امرأته أم لا: لم تطلق؛ لأن النكاح يقين والأصل بقاؤه، واليقين لا يزول بالشك، كما هي القاعدة الفقهية المتفق عليها بين العلماء.
فإذا وقع الشك من الرجل في وقوع الطلاق، أو علق الطلاق على صفة وشك في وقوع تلك الصفة، كأن قال: إن لم تفعل كذا فأنت طالق، ثم شك في فعلها: فلا يقع الطلاق بذلك.

وإذا كان الشك من جانب الزوجة فمن باب أولى عدم وقوع الطلاق بشكها؛ لأن القول في الطلاق لزوجها وليس لها.
يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "إذا شك - أي تردد برجحان أو غيره - في وقوع طلاق منه، أو في وجود الصفة المعلق بها، كقوله: إن كان هذا الطائر غراباً فأنت طالق وشك هل كان غراباً أو لا: فلا نحكم بوقوعه. قال المحاملي: بالإجماع؛ لأن الأصل عدم الطلاق وبقاء النكاح" انتهى. "مغني المحتاج" (4/491)
وعلى الزوجين أن يتقيا الله عز وجل، ولا يجوز للزوجة أن تمتنع عن زوجها ما لم تتأكد من وقوع الطلاق صراحة. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2880

الموضوع : العقد الجديد بعد الطلاق الواقع قبل الدخول لا يهدم ما قبله من الطلقات

التاريخ : 2014-03-04

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

عقد أحدهم قرانه على فتاة، ثم اختلفا، فطلقها قبل الدخول، ومن ثم عقد عليها مرة ثانية، فاختلفا، فطلقها قبل الدخول، وعقد مرة ثالثة، وطلقها قبل الدخول، هل تحتسب ثلاث طلقات؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

من طلق زوجته قبل الدخول وقعت طليقة بائنة صغرى، فإن أرجعها بمهر وعقد جديدين ثم طلقها قبل الدخول أيضاً، وقعت طليقة ثانية بائنة بينونة صغرى، فإن أرجعها بمهر وعقد جديدين ثم طلقها، وقعت طليقة بائنة بينونة كبرى، سواء أكان الطلاق قبل الدخول أم بعده، ولا تحل له حتى تنكح زوجاً غيره.

أي أن العقد الجديد بعد الطلاق الواقع قبل الدخول لا يهدم ما قبله من الطلقات.

جاء في "الإقناع في حل ألفاظ أبي شجاع" (2/450) من كتب الشافعية: "إن طلقها -أي الحر- ثلاثاً معاً أو مرتباً قبل الدخول أو بعده، في نكاح أو أنكحة، لم تحل [يعني المطلقة حتى تنكح زوجاً غيره]" انتهى بتصرف يسير.

وقد نص قانون الأحوال الشخصية الأردني رقم (36 / 2010) على وقوع البينونة الكبرى في حالة الطلاق للمرة الثالثة دون التفريق بين كون الطلاق قبل الدخول أو بعده، كما جاء في المادة (94): "الطلاق المكمل للثلاث يزيل الزوجية في الحال، وتقع به البينونة الكبرى". فيكون هذا النص شاملاً لكل حالات وقوع طلاق الثلاث، سواء تحلل بينها بينونة صغرى وعقد جديد أم لا. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 844

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : طلاق الحائض يقع

التاريخ : 14-07-2010

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

إذا وقعت حادثة الطلاق والمرأة حائض فما حكم الطلاق؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

اتفق الفقهاء على أنه يحرم على الزوج أن يطلق زوجته وهي حائض، لقوله تعالى: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ) الطلاق/1، أي: في الوقت الذي يشرعن فيه في العدة. وعدوا ذلك من أقسام الطلاق البدعي الذي يأثم به الزوج؛ لما روي عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: طَلَّقْتُ امْرَأَتِي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ ذَلِكَ عُمَرُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: (مُرَّةٌ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لْيَدْعُهَا حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ لْيَحِضْ حَيْضَةً أُخْرَى، فَإِذَا طَهَّرْتَ فَلْيُطَلِّقْهَا قَبْلَ أَنْ يُجَامِعَهَا، أَوْ يُمَسِّكَهَا، فَإِنَّهَا الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ) متفق عليه.

ورغم أن طلاق الحائض طلاق بدعي إلا أنه واقع في مذاهب الأئمة الأربعة، ودليل وقوعه أن النبي صلى الله عليه وسلم أمر ابن عمر بمراجعة زوجته، والمراجعة لا تكون إلا بعد وقوع الطلاق، ولأن راوي الحديث عن ابن عمر قال: إنها وقعت طلقة - كما عند مسلم - : قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فُلْتُ لِنَافِعٍ: مَا صَنَعْتَ التَّطْلِيقَ؟ قَالَ: وَاحِدَةً اعْتَدَى بِهَا.

يقول ابن قدامة رحمه الله: " فإن طلق للبدعة - وهو أن يطلقها حائضا، أو في طهر أصابها فيه - : أثم، ووقع طلاقه في قول عامة أهل العلم" انتهى. "المغني" (279/7) والله أعلم.

رقم الفتوى : 788

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : جامعها بعد طلاقها منه طلاقا بائنا

التاريخ : 21-06-2010

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم المرأة والرجل الذي صار بينهما جماع وهي طالق منه ثلاث مرات، وهي الآن حامل؟

الجواب:

الحمد لله والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الجماع الذي يقع بعد الطلاق البائن - بعلم كلا الزوجين - زنا وليس جماعا شرعيا، وهو من كبائر الذنوب العظيمة، التي تقتضي من المسلم المسارعة إلى التوبة الصادقة قبل معالجة المنية.

وأما بخصوص الحمل لا بد من مراجعة المحكمة الشرعية أو المفتي المختص بشكل شخصي لمعرفة حكمه. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 708

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : حكم الطلاق الصادر من المحكمة الأجنبية بغير حضور الزوج المسلم

التاريخ : 10-05-2010

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

مسلم تزوج مسلمة في مسجد بأمريكا زواجًا إسلاميًا، لمدة أربع سنوات، وبعدها هجرها وسافر إلى الأردن لمدة تزيد عن عشرة شهور دون أي اتصال مهما كان نوعه، والزوجة لا تعرف عنوان الزوج ولا رقم تلفونه، رفعت عليه قضية في محكمة مدنية أمريكية، والقانون الأمريكي يقول: "بعد غياب أحد الزوجين عن الآخر، وتعني بالعربية (طلاق)، علمًا (porce) لمدة تزيد عن ستة شهور يُعتبر طلاقًا". ولذا قامت المحكمة بتطبيقها منه استنادًا إلى هذا القانون، وتم الطلاق بلفظ بأن الطلاق تم دون علم الزوج؛ لأنه لم يحضر إلى المحكمة رغم تبليغ المحكمة له بالحضور ولكنه لم يحضر، فهل يُعتبر الطلاق شرعيًا، وهل ما زالت على ذمته أم لا؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إن كان الأمر كما ذكر بأعلاه لا يعتبر هذا الطلاق صحيحًا شرعيًا، وزوجته ما زالت على ذمته، وننصحه بأن يراجعنا، وأن يطلقها ويبلغها لتحل لغيره بعد العدة، من باب الإحسان إليها بإبعادها عن الحرام. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1512

اسم المفتي : سماحة المفتي العام الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : متزوج طلبت زوجته الخلع، وطلبت ذهبها ومؤجلها وأثاثها، هل يحق لها، والزوج لا يريد طلاقها؟

التصنيف : الخلع

نوع الفتوى : مختصرة

السؤال:

متزوج طلبت زوجته الخلع، وطلبت ذهبها ومؤجلها وأثاثها، هل يحق لها، والزوج لا يريد طلاقها؟

الجواب:

الخلع لا يكون إلا أمام القاضي، والقاضي هو الذي يحكم في هذه المواضيع. والله تعالى أعلم

رقم الفتوى : 834

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : إذا اختارت الزوجة الطلاق فمن حق الزوج استرداد ما دفعه

التاريخ : 14-07-2010

التصنيف : الخلع

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

طلبت مني خطيبي بعد شهر من عقد القران أن تفسخ الخطبة، وأنا حاليا موجود خارج الأردن، هل يجب أن أكون في الأردن حتى يتم الفسخ، وماذا يترتب على مستحقاتي المالية من ذهب ومال وهدايا، هل أستطيع استردادها، بالرغم أنه لا يوجد سبب مهم وشرعي يدعوها للفسخ؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

إذا طلبت الزوجة من زوجها الطلاق لسبب ما، فمن حق الزوج بموجب قانون الأحوال الشخصية المطالبة بجميع التكاليف التي تكلفها لإقامة حفل الخطوبة، وبما دفعه من المهر ونحو ذلك، وهذا ما يسمى في الفقه الإسلامي بـ "الخلع".

ونحن نوصي الأزواج دائما بالحرص على هذه الرابطة، وعدم التفريط بما لأي عارض، والله عز وجل يقول: (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا) النساء/128. والله أعلم.

رقم الفتوى : 622

اسم المفتي : لجنة الإفتاء ومراجعة سماحة المفتي العام الشيخ عبد الكريم الخصاونة

الموضوع : تحريم الزوجة زوجها على نفسها لغو لا حكم له

التاريخ : 21-04-2010

التصنيف : الطلاق

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

لقد قلت لزوجي أثناء شجار عنيف وكنت غاضبة جداً منه لأنه قام بضربي (تحرم علي يا.. تحرم علي يا..) وذكر اسمي، وأنا الآن وبعد أن هدأت لا أعرف ماذا أفعل؛ ما هو حكم كلامي، وهل هو من باب الظهار أم هو من باب اليمين؟ ماذا أفعل بالله عليكم أجيبي بسرعة قبل أن أقع في الخطأ.

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

قول الزوجة لزوجها (تحرم علي)، أو (أنت علي حرام) : لغو لا عبرة به؛ فالحلال ما أحل الله، والحرام ما حرم الله، ولا يملك البشر تغيير أحكام الله تعالى، ولا يلزم الزوجة أي كفارة على ذلك، وإن كان ينبغي تجنب مثل هذه الألفاظ في المستقبل، فالأصل في المسلم البعد عن اللغو، كما قال تعالى في وصف عباده

المؤمنين: (وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ) المؤمنون/3

وأما إذا قال الزوج لزوجته هذه العبارة، ولم يقصد بها الطلاق ولا الظهار، وإنما قصد تحريم جماعها على نفسه، فيلزمه كفارة مثل كفارة اليمين؛ وذلك لقول الله تعالى: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّغِي مَرْضَاتِ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ . قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ) التحريم/1-2. وقد نزلت هذه الآية حين حرم النبي صلى الله عليه وسلم مارية على نفسه، كما روى ذلك النسائي رحمه الله (رقم/3959) عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ لَهُ أُمَّةٌ يَطُؤُهَا، فَلَمْ تَزَلْ بِهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ حَتَّى حَزَّتْهَا عَلَى نَفْسِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ)، إِلَى آخِرِ آيَةِ.

والفرق بين قول الزوج لزوجته هذه الكلمة، ومخاطبة الزوجة لزوجها بها، أن الزوج يملك تحريم زوجته على نفسه بطلاقها، فصار كلامه كاليمين الذي يتوعد به زوجته، فأمر بالكفارة، وأما الزوجة فهي لا تملك طلاق زوجها، فلا تلزمها الكفارة. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2411

اسم المفتي : سماحة الدكتور نوح علي سلمان رحمه الله (المتوفى سنة 1432هـ)

الموضوع : حكم من ظاهر من زوجته ولم يُكْفَر

التاريخ : 25-07-2012

التصنيف : الظهار

نوع الفتوى : من موسوعة الفقهاء السابقين

السؤال:

رجل ظاهر من زوجته ولم يُكْفَر، ما الحكم؟

الجواب:

إذا ظاهر الرجل من زوجته ثم عاد إليها (والعود في مذهب الشافعية: أن لا يطلقها بعد المظاهرة فوراً بحيث تمضي مدة يستطيع فيها أن يطلق ولا يطلق) إذا فعل هذا وجبت عليه الكفارة، ولا يجوز له أن يواقع زوجته قبل التكفير عمّا فعل.

والكفارة عتق رقبة مؤمنة، فإن لم يستطع فصيام شهرين متتابعين، فإن لم يستطع؛ لأنه مريض أو لا يقدر أن يصبر عن زوجته هذه المدة وخاف الضرر أو الوقوع في العنت (أي الزنى) كَفَّرَ بإطعام ستين مسكيناً لكل مسكين مَدٌّ من طعام (قمح أو أرز). والمد الشرعي يساوي نصف كيلوغرام تقريباً، فلو واقع زوجته قبل التكفير كان آمناً في ذلك، ولا يُسَمَّى فعله زنا

رقم الفتوى : 856

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : عدة المطلقة والمتوفى عنها زوجها

التاريخ : 2010-07-22

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل عدة المرأة المطلقة هي نفس عدة المرأة المتوفى عنها زوجها , وكم تكون؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

العدة تختلف بحسب حال المرأة، وتفصيلها كالاتي:

- 1- المرأة الحامل عدتها تكون بوضع حملها، سواء كانت مطلقة أم متوفى عنها زوجها، لقوله تعالى: (وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) الطلاق/4، "الطلاق/4، ولحديث: (أَنَّ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ تُوُفِّيَتْ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِلَيْالٍ، فَجَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تَنْكِحَ فَأَذِنَ لَهَا فَانْكَحَتْ) رواه البخاري (رقم/5320)
- 2- المرأة غير الحامل المتوفى عنها زوجها عدتها أربعة أشهر وعشرة أيام، لقوله تعالى: (وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرْتَضِينَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) البقرة/234
- 3- المرأة المطلقة غير الحامل إن كانت من ذوات الحيض فعدتها ثلاث حيضات في مذهب الحنفية والحنابلة - وهو الذي أخذ به قانون الأحوال الشخصية الأردني - لقوله تعالى: (وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرْتَضِينَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) البقرة/228. وإن كانت لا تحيض فعدتها ثلاثة أشهر لقوله تعالى: (وَاللَّائِي يَيْسِّنْ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِيضْنَ) الطلاق/4. والله أعلم.

رقم الفتوى : 946

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : لا يجوز للمعتدة من وفاة زوجها أن تسافر مسافة القصر

التاريخ : 2010-11-03

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

خالتي من سكان إحدى الدول العربية، توفى زوجها، ولها بعض المحارم يسكنون قريبا منها فتأمن على نفسها، ولكنها أصرت على السفر والحيء إلى عمان أثناء العدة، فما حكم ذلك؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

اتفق فقهاء المذاهب الأربعة على أن الواجب على المرأة التي توفى عنها زوجها أن تعتد في منزل الزوجية التي جاء نعي زوجها وهي مقيمة فيه، سواء كان المنزل ملكا لزوجها أو مستأجرا، ودليل ذلك قول الله عز وجل: (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يُخْرِجَنَّ إِلَّا أَنْ يُأْتِيَنَّ بِمَا حَشَتِ مُبَيَّنَةً) الطلاق/1 وأيضا يدل عليه حديث الفريضة بنت مالك - وهي أخت أبي سعيد الخدري رضي الله عنهما - أنها قتل زوجها فاستأذنت النبي صلى الله عليه وسلم أن ترجع إلى أهلها؛ لأن زوجها لم يترك لها منزلا يملكه ولا نفقة، فلم يقبل صلى الله عليه وسلم عذرها وقال: (امكثي في بيتك حتى يبلغ الكتاب أجله). قالت: فاعتدت فيه أربعة أشهر وعشرا) رواه أبو داود (رقم/2300)، وصححه العلماء.

وتستحق المرأة المخدة أجرة سكن الزوجية الذي كانت فيه من تركه زوجها، حتى تنقضي عدتها، وذلك التزاماً بحكم الشريعة القاضي ببقائها في هذا المنزل، كما ذهب إليه بعض الفقهاء من أن لها حق السكنى.

ولذلك فقد كان الواجب على المرأة المتوفى عنها زوجها - كما ورد في السؤال - البقاء في منزل الزوجية أينما كان هذا المنزل، واجتناب السفر أثناء العدة؛ لأنها غير مضطرة لذلك مع وجود محارمها عندها، فقد اتفق الفقهاء أيضاً على تحريم سفر المرأة أثناء عدتها، ولكن - أما وقد وقعت المخالفة - فالذي يلزمها الآن هو التوبة والاستغفار والندم على ما كان، والله عز وجل يقبل التوبة عن عباده، ويعفو عن السيئات، كما يلزمها العودة إلى بيت الزوجية الذي هو الأصل في قضاء العدة.

يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "ثم يجب عليها بعد قضاء حاجتها الرجوع في الحال لتعتد البقية من العدة في المسكن الذي فارقت؛ لأنه الأصل في ذلك" انتهى. "مغني المحتاج" (108/5) والله أعلم.

رقم الفتوى : 892

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : الواجب أن تعتد المطلقة في بيت الزوج

التاريخ : 2010-08-02

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

أنا تطلقت من زوجي، وأود السؤال: لو أردت أن أذهب لأبيت بدار אחتي، أي: أن أقضي الليل عندهم، وأنام في بيت אחتي، أو אחي، أو خالي،... الخ، من الأقارب أثناء فترة العدة، فهل يجوز، أو يجب أن لا يأتي الليل علي إلا وأنا في دار أهلي، وأبيت في بيت أبي؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يجب على الزوجة المعتدة أن تقضي العدة في بيت الزوجية، سواء كانت عدتها من الطلاق رجعي أو بائن أو عدة وفاة، لقوله تعالى: (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يُخْرِجُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِقَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا) الطلاق/1. ومعنى قوله تعالى: (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ) أي: بيوت أزواجهن.

فليس للرجل أن يخرج زوجته من مسكن الزوجية، بل الواجب عليه إن استطاع أن يوفر لمطلقاته السكن في بيته:

فإن كان الطلاق بائناً: يعزل نفسه عنها كي لا يحتلي بها ولا ينظر منها سوى وجهها وكفيها، أو ينتقل هو من مسكنه إلى مسكن آخر حتى تنتهي عدتها، وإلا تحمّل الإثم وحده.

وأما إذا كان الطلاق رجعياً فعلى الزوجة أن تبقى في بيتها كذلك، ولكن لا مانع من خلوة زوجها بها، وتزينها له، لعل ذلك يكون سبباً في إرجاعها، وقد نص على ذلك فقهاء الحنفية رحمهم الله خلافاً للشافعية.

وعلى كل الأحوال لا تخرج المطلقة من بيتها إلا إذا كانت لا تأمن على نفسها فيه، والواجب على جميع المسلمين مراعاة حدود الله تعالى ذكرها كان أو أنثى، لأن العدة وجبت حقاً لله تعالى فمن تعادها فقد ظلم نفسه.

وإن حصل وخرجت فعليها العودة لإكمال فترة العدة في بيت الزوجية، فإن لم تتمكن من ذلك بسبب بعض الظروف الخارجة عن قدرتها فلا إثم عليها، وعلى جميع الأحوال تنقضي عدتها بانتهاء المدة.

يقول الخطيب الشربيني رحمه الله: "تسكن المعتدة حتماً في مسكن مستحق للزوج لائق بما كانت فيه عند الفرقة بموت أو غيره؛ للآية، وحديث فريعة، وليس للزوج وغيره إخراجها، ولا لها خروج منه وإن رضي به الزوج، إلا لعذر، لأن في العدة حق الله تعالى، والحق الذي لله تعالى لا يسقط بالتراضي" انتهى. "مغني المحتاج" (106/5). والله أعلم.

رقم الفتوى : 2822

الموضوع : المتوفى عنها زوجها تبقى في بيت الوفاة حتى انقضاء عدتها ولا نفقة لها

التاريخ : 2013-07-30

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

توفي والدي وترك زوجة له لم ينجب منها، وكانا يسكنان في منزل يملكه ابنه، فأين تعتد زوجة أبي ولا يوجد محارم لها كأبيها أو أخيها، وهل لها نفقة واجبة، وهل إذا طالب صاحب المنزل (ابن المتوفى) بعقاره هل يجوز أن تكمل عدتها في بيت ذويها، وهل لها الحق في عفش المنزل حيث إن الكثير منه وهب لوالدي وأهلي إليه وهو خارج عن حدود مهرها؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الواجب على المرأة المتوفى عنها زوجها البقاء في بيت الوفاة حتى انقضاء عدتها، ويتأكد الوجوب في المبيت؛ لقصة فريضة بنت مالك فقد سألت النبي صلى الله عليه وسلم، أن تبيت في غير بيت الوفاة فلم يأذن لها النبي صلى الله عليه وسلم. ولكن استثنى أهل العلم بعض الأمور كانتقال المرأة المعتدة من بيت الوفاة إلى بيت آخر تعتد فيه للضرورة، كما لو خافت على نفسها، أو كان البيت مستأجراً ولم تتمكن من دفع الأجرة وغيرها من الأعدار، قال الإمام الشريفي رحمه الله: "وتنتقل المعتدة من المسكن الذي كانت فيه عند الفرقة لعذر؛ وذلك لخوف من هدم أو غرق على مالها أو ولدها، أو لخوف على نفسها تلقاً أو فاحشة؛ للضرورة الداعية إلى ذلك" "مغني المحتاج" (5/107). وأما النفقة على زوجة الأب فمن المعلوم أن المتوفى عنها زوجها لا نفقة لها على الزوج المتوفى، فلا تخرج نفقتها من تركته، سواء كانت حاملاً أو غير حامل؛ لأنها وارثة من جملة الورثة، وقد حدد لها نصيبها من الإرث؛ لقوله صلى الله عليه وسلم: (إِنَّمَا التَّفَقُّهُ وَالسُّكْنَى لِلْمَرْأَةِ إِذَا كَانَ لِرُجْعَتِهَا الرَّجْعَةُ) رواه النسائي، ومن المعلوم أن المتوفى عنها زوجها لا رجعة لها.

قال الإمام زكريا الأنصاري رحمه الله: "ولا مؤنة من نفقة وكسوة لحائل بائن ولو بفسخ أو وفاة؛ لانقضاء سلطنة الزوج عليها... وليس للحامل المتوفى عنها زوجها نفقة" "فتح الوهاب" (2/145)

يقول الإمام الشافعي رضي الله عنه: "لا يكون على زوج المرأة المتوفى عنها سكنها؛ لأن ماله مملوك لغيره". "الأم" (5/242) وقد جاء في "قانون الأحوال الشخصية الأردني" (عام/2010م) في المادة (154/أ): "ليس للمرأة التي توفي عنها زوجها نفقة عدة، سواء أكانت حاملاً أم غير حامل".

وأما إذا طالب الابن صاحب العقار ببيته ولم يجدد لها عقد الإجارة، جاز لها أن تكمل عدتها في بيت أهلها للضرورة، ونوصي الابن ببر زوجة أبيه والإحسان إليها والصبر عليها حين قضاء عدتها، وعلى الأبناء أن يقدموا لها كل ما تحتاجه من خدمة ومساعدة؛ إكراماً لوالدهم، فقد رغبتنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك فقال: (إِنَّ أَبْرَّ الْبِرِّ صِلَةُ الْوَالِدِ أَهْلٌ وَوُدُّ أَبِيهِ) رواه مسلم.

وأما ما يتركه الميت من مال أو عقار أو أثاث أو غير ذلك، يعتبر تركة تقسم بين الورثة جميعهم القسمة الشرعية، فإذا كان الأثاث المذكور ملكاً للزوجة، كأن كان من جهازها نُص عليه في العقد مثلاً، فلا يدخل في التركة، وإن لم يكن لها فهو من جملة التركة يقسم القسمة الشرعية، ولا يحق للزوجة طلب أي مبالغ مالية زائدة عن حقها الشرعي. والله أعلم.

رقم الفتوى : 971

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : توفي زوجها وهي في عدة الطلقة الرجعية

التاريخ : 2011-01-04

التصنيف : العدة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

زوجة مدخول بها، طلقها زوجها طلاقاً رجعياً، وهي في أثناء فترة العدة - أي بعد مرور شهر وثلاثة أيام من الطلاق - توفى الزوج، فهل لها الحق في الميراث، وما هي العدة التي تعتد بها، أم هي عدة مطلقة أم عدة المتوفى عنها زوجها؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

المطلقة الرجعية في حكم الزوجة كما يقول الفقهاء؛ لأن الزوجية أثناء العدة من الطلاق الرجعي قائمة، فإذا توفى الزوج فإن الزوجة ترث منه، وتستأنف لأجله عدة الوفاة، وتسقط عدة الطلاق.

يقول ابن حجر الهيتمي رحمه الله: "إن مات عن رجعية انتقلت إلى عدة وفاة، وسقطت بقية عدة الطلاق، فتحد، وتسقط نفقتها" انتهى من "تحفة المحتاج" (251/8) والله أعلم.

رقم الفتوى : 2883

الموضوع : التأصيل الشرعي لنفقة المعتدة

التاريخ : 2014-03-09

التصنيف : النفقات

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل نفقة المطلقة من الدين، أم مجرد قوانين مدنية يُحكم بها في محاكمنا الشرعية؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

مواد القوانين المعمول بها في المحاكم الشرعية مستمدة في مجملها من النصوص الشرعية، ومن المذاهب الفقهية المعتمدة.

فالمعتدة من طلاق رجعي، أو الحامل من طلاق بائن، تستحق النفقة فترة عدتها، وهذا باتفاق جميع المذاهب؛ لأن المطلقة رجعياً هي بحكم الزوجة، وأما الحامل

المطلقة طلاقاً بائناً فتستحق النفقة بالنص، وهو قول الله تعالى: (وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) الطلاق/6

وأما البائن غير الحامل فمذهب الحنفية وجوب النفقة لها فترة العدة؛ وذلك لعموم قوله تعالى: (لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا

يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا آتَاهَا سَيِّجَعُلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا) الطلاق/7

وهو ما قرره قانون الأحوال الشخصية (لعام 2010م) في المادة (151): "تجب على الزوج نفقة معتدته من طلاق أو فسخ". والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 843

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : أهدت ابنتها إلى أختها ونسبتها لغير والدها

التاريخ : 2010-07-14

التصنيف : أحكام المولود

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

علمت مؤخراً أنه قبل (30) عاما قامت إحدى النساء بولادة بنت، وقامت بإهدائها لأختها التي لا تنجب، وتم تسجيل البنت باسم زوج خالتها، والبنت لا تزال تعيش مع خالتها وزوج خالتها على أتمها والداها، مع أنها تعلم أنهم ليسوا والديها الحقيقيين. هل يجب علي أن أبلغ الناس بهذا الأمر أم لا، مع العلم أن

الأطراف المشتركة في الأمر والبنت يرفضون ذلك خوفا من الفضيحة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يُحْرَمُ عَلَى الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْسِبَ مَوْلُودًا لِغَيْرِ وَالِدِيهِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ) الأحزاب/5
كما يحرم على المسلم أن ينتسب هو إلى غير أبيه الحقيقي، لقوله صلى الله عليه وسلم: (مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ) متفق عليه.
فالواجب على كل من له شأن في نسبة تلك الفتاة إلى غير أبيها أن يتقوا الله عز وجل، ويرجعوا عن ما هم فيه من الإثم، ولا يتلاعبوا بأحكام الله تعالى،
فالإنسان لا يملك نفسه التي بين جنبيه فضلا عن ولده، ولا يحق لأي مخلوق إهداء ما لا يملك، ففقد الشيء لا يعطيه.

وقد كان يغنيهم عن الوقوع في هذه الكبيرة إبقاء الفتاة عند خالتها، تربيها وتعني بها، وترجو أن يعوضها الله بما خيرا، مع الإبقاء على نسبها الحقيقي.
وعلى كل حال فالسائل لا يملك إلا تقديم النصح بالكلمة الطيبة لتلك الفتاة وأمها الحقيقية، فإن لم يستجيبوا فقد أدى ما عليه، ولا يكلف الله نفسا إلا
وسعها.

ويجب أن يعلم الجميع أن زوج خالة الفتاة ليس من محارمها، وليس له أن يطلع عليها، ولا ترث منه كذلك، ولا يرث منها، وإنما ترث من والدها الحقيقي، وهذا
يجب أن يبين. والله أعلم.

رقم الفتوى : 732

اسم المفتي : سماحة المفتي العام السابق الدكتور نوح علي سلمان

الموضوع : حكم منح وثائق إثبات الشخصية للأطفال الذين لا يعرف من كان السبب في إنجابهم

التاريخ : 11-05-2010

التصنيف : أحكام المولود

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم إعطاء وثائق إثبات الشخصية للأطفال من الفئات التالية: 1- الأطفال الشرعيون الذين تخلى عنهم ذوهم لسبب ما، ولا يمكن الاتصال
بوالديهم للحصول منهما على طلب استخراج الوثائق. 2- الأطفال مجهولو الأب والأم. 3- الأطفال الذين تُعرف أمهاتهم ولا يعرف
من كان السبب في إنجابهم، سواء أكانت العلاقة بين الرجل والمرأة غير شرعية أم شرعية ولكن الرجل تنكّر للموضوع.
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

الفئة الأولى والثانية لا إشكال في استخراج وثائق لهم، ولكن المشكلة تكمن في استخراج وثائق الفئة الثالثة.

وأرجو أن أبيّن حكم الشريعة الإسلامية فيما يلي:

1- إن تخلّى الأولياء عن أطفالهم من أكبر المحرمات في الشريعة الإسلامية، فقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (كفى بالمرء إثماً أن يُضَيِّعَ مَنْ يَعُولُ) رواه
النسائي في "السنن الكبرى"، وإذا تخلّى الولي الأقرب عن واجباته، فإن ولي الأمر العام مخوّل شرعاً بكل ما هو من اختصاص الولي الأقرب.
فكلّ ما ينفع هؤلاء الأطفال ولا يقوم به ذوهم يجوز للدولة أن تقوم به نيابة عن الأولياء، ومن هنا كانت الدولة مشكورة برعايتها هؤلاء الأطفال مع أن نفقتهم
تجب ابتداءً على ذوهم.

2- إن إنكار الإنسان لولده من الكبائر أيضاً، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن لله تعالى عباداً لا يكلمهم يوم القيامة، ولا يركبهم، ولا ينظر إليهم.
قيل: ومن أولئك يا رسول الله؟ قال: متبرئ من والديه راغب عنهما، أو متبرئ من ولده، ورجل أنعم عليه قوم فكفر نعمتهم وتبرأ منهم) أي: أنعموا عليه
بالعق. رواه أحمد في "المسند".

وبناء عليه فإن الطفل الناتج عن لقاء غير شرعي بين رجل وامرأة يُنسب إلى أمه، ويجب أن يذكر في وثائقه اسم أمه، ولا يتوقف الأمر على رضاها أو طلبها، ولا
على حكم قضائي، نظراً لما يترتب على ذلك من حقوق للطفل وغيره من المنسوبين إلى أمه، مثل: الميراث، وحرمة النكاح، والنسب من جهة الأم.
ولا يجوز من أجل التستر على من ارتكب الخطأ أن يعاقب الطفل البريء بجرمانه من حقوقه الشرعية الأساسية.
ولذا نوصي بتعديل المادة عشرين من قانون الأحوال المدنية رقم (9) لسنة 2001 م، بحيث يلغى اشتراط طلب خطي من الأم مؤيداً بحكم قضائي لتسجيل
المولود في دوائر الأحوال المدنية، وأما من كان السبب في الإنجاب فلا داعي لذكره؛ لأنه ليس أباً في نظر الشريعة الإسلامية. والله أعلم.

رقم الفتوى : 2866

الموضوع : من أحكام الحضانة

التاريخ : 2013-12-29

التصنيف : الحضانة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

حدث طلاق بيني وبين زوجتي - كندية الجنسية وعربية المنشأ ومسلمة العقيدة-، وحيث إن المحكمة الشرعية حكمت لها بالحضانة ولي بالاستشارة والمبيت، فأخذت مطلقتي قرار المحكمة وقدمته للسفارة الكندية لإثبات حقوقها كحاضنة مطلقة، وعلى ذلك يترتب الكثير من الحقوق تحت القانون الكندي؛ إذ إنهم لا يعترفون بحجة الولاية على أمها ولاية شرعية تتضمن مسؤولية الأب، أرجو توضيح حقوق وواجبات حامل حجة الولاية في مقابل الحضانة التي تلتزم بها المحاكم الشرعية في البلاد لضمان حقوقي كأب وولي شرعي لأبنائي، مقابل معنى الحضانة وحدود مفهومها الشرعي الملتزم بها في المحاكم الشرعية بالبلاد؟
الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

منح الإسلام حق الحضانة للإناث مقدماً الأم على غيرها، فهي من تقوم بحفظ المحضون وتربيته وتعهده بطعامه وشرابه وغير ذلك، فقد روى أبو داود في "السنن" أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنِي هَذَا كَانَ بَطْنِي لَهُ وَعَاءٌ، وَتُدْيِي لَهُ سِقَاءٌ، وَجَحْرِي لَهُ جِوَاءٌ، وَإِنَّ أَبَاهُ طَلَّقَنِي، وَأَزَادَ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّي. فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تُنْكِحِي)

وأما نفقة المحضون فعلى من تلزمه نفقته، وهو الأب أو من ناب عنه، ويكون المحضون غير المميز مع من ثبت له حق الحضانة، أما المميز فيختار بين أبويه؛ قال الإمام النووي رحمه الله: "والمميز إن افترق أبواه كان عند من اختار منهما" "منهاج الطالبين" (267).

فإن أراد الحاضن السفر بالمحضون؛ فإن كان سفره لحاجة بقي المحضون المميز وغير المميز مع المقيم من أبويه، وإن كان سفره للانتقال صار الأب أولى بالحضانة من الأم؛ رعاية لمصلحة التعليم والتربية وسهولة الإنفاق؛ كما قال الخطيب الشربيني رحمه الله: "لو أراد أحدهما سفر حاجة كان الولد المميز وغيره مع المقيم حتى يعود. أو سفر ثقله [يعني إقامة في بلد آخر] فالأب أولى من الأم بالحضانة" "مغني المحتاج" (201/5).

وجاء في "قانون الأحوال الشخصية الأردني" (لعام/2010م) (المادة/176): "إذا كان المحضون يحمل الجنسية الأردنية فليس لحاضنته الإقامة به خارج المملكة، أو السفر به خارج المملكة لغاية الإقامة، إلا بموافقة الولي، وبعد التحقق من تأمين مصلحة المحضون".

وعليه، فيجب على الأم الحاضنة مراعاة حق الأب الولي في عدم السفر بالمحضون إلا بإذنه.

أما الإجراءات العملية المتعلقة بالمحكمة والقوانين فيرجع بها إلى أصحاب الاختصاص. والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2067

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : هل لحاضنة الطفل منعه من التواصل مع أبيه

التاريخ : 2012-06-18

التصنيف : الحضانة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

ما حكم منع الحاضنة لطفلها من التواصل مع أبيه؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

حَرَمَ الإسلام عقوق الوالدين وقطيعة الأرحام، وحذر من التسبب فيهما من قِبَل الأب أو من قِبَل الأم، ولو بعد الفراق، منهما أو من غيرهما، ولا يجوز أن يُمنع الطفل من التواصل مع أبيه وأمه؛ لما في ذلك من الإغراء بالعمق وقطيعة الرحم. وقد قال ابن النقيب الشافعي: "إن اختار الابنُ أمَّهُ كان عند أبيه بالنتهار لِيُعَلِّمه وَيُؤَدِّبَهُ" "عمدة السالك" (ص/443).

كما جاء في المادة (184/أ) من قانون الأحوال الشخصية الأردني لعام (2010م): "للولي الحق في الإشراف على شؤون المحضون وتعهده، وفي اختيار نوع التعليم ومكانه، وذلك في محل إقامة الحاضنة، ولا يجوز نقله من محل إقامتها إلا بموافقتها أو لضرورة تُحَقِّق مصلحة المحضون". ونصت المادة (84/ب): "على الولي والحاضنة العناية بشؤون المحضون في التأديب والتوجيه الدراسي". والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 1895

اسم المفتي : لجنة الإفتاء

الموضوع : اختلاف الفقهاء في نقض الوضوء بلمس الزوجة

التاريخ : 2011-07-21

التصنيف : الوضوء

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل لمس الزوجة ينقض الوضوء بدون شهوة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

لمس الزوجة من مسائل الخلاف المشهورة بين فقهاء المذاهب المعتبرة، فقد وردت فيها بعض الأدلة المأثورة المتعارضة في الظاهر، فتمسك كل فريق بما فهمه من كتاب الله وسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكلهم مجتهد مأجور.

أما فقهاء مذهبنا - مذهب الشافعية - فقالوا بأن لمس الرجل بشرة زوجته وأي امرأة أجنبية ليست من المحارم ناقض من نواقض الوضوء، ولو كان المس بدون شهوة، واستدلوا عليه بقول الله تعالى: (وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) المائدة/6

وقد فسر الإمام الشافعي رضي الله عنه قوله تعالى: (لَا تَمَسُّمُ النِّسَاءَ) بأنه التقاء البشرة البشرية ولو بغير جماع، وذلك لأمر، منها: أولاً: أن الله عز وجل ذكر الجنابة في بداية الآية، ثم عطف لمس النساء على الغائط بعد ذلك، فدل على أن لمس النساء من جنس الحدث الأصغر كالغائط، وذلك غير الجنابة، فيكون المقصود به اللمس باليد وليس الجماع.

ثانياً: ثم هو ظاهر اللغة العربية، أن يكون (لامس) بمعنى (لمس) كما ورد في قراءة أخرى، وكلها بمعنى التقاء البشرة البشرية، قال تعالى: (فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ) الأنعام/7

ثالثاً: واستدلوا بما ثبت عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال: "قبلة الرجل امرأته وجسها بيده من الملامسة، فمن قبل امرأته، أو جسها بيده، فعليه الوضوء"، رواه مالك في "الموطأ" بسند صحيح.

جاء في "حاشية البحريني" (211/1): "اعلم أن اللمس ناقض بشروط خمسة: أحدها: أن يكون بين مختلفين ذكورة وأنوثة. ثانيها: أن يكون بالبشرة دون الشعر والسن والظفر. ثالثها: أن يكون بدون حائل. رابعها: أن يبلغ كل منهما حدا يشتهي فيه. خامسها: عدم المحرمية" انتهى.

وخالف في ذلك الحنفية، فقالوا: إن لمس المرأة لا ينقض الوضوء مطلقاً، سواء كانت زوجة أم أجنبية أم محرماً، وسواء كان المس بشهوة أم بغير شهوة.

قال السرخسي: "لا يجب الوضوء من القبلة ومس المرأة، بشهوة أو غير شهوة" انتهى من "المبسوط" (121/1).

واستدلوا بأدلة كثيرة، منها:

أولاً: أن الأصل صحة الطهارة، ولا ينتقل عنه إلا بدليل صحيح صريح.

ثانياً: وردت بعض الأحاديث الصحيحة التي تدل على أن النبي صلى الله عليه وسلم لم يتوضأ من لمس عائشة، منها قولها رضي الله عنها: (كُنْتُ أَنَا مِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَايَ فِي قِبْلَتِهِ، فَإِذَا سَجَدَ عَمَرْتُ) متفق عليه. وقولها رضي الله عنها: (فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ الْفَرَاشِ فَأَلْتَمَسْتُهُ فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ) رواه مسلم (رقم/486).

ثالثاً: وأما الآية فتفسر اللبس فيها بالجماع، كقوله تعالى عن مريم الصديقة: (وَمَا يَمْسُرُنِي بِهِشْرٌ) آل عمران/47، وكما ذهب إليه جماعة من الصحابة، منهم علي بن أبي طالب، وابن عباس، بل روي عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أيضاً، انظر: "المصنف" لعبد الرزاق الصنعاني (134/1).

وقد جمع المالكية والحنابلة بين أدلة الفريقين، فقالوا: اللبس الناقض للوضوء هو التقاء البشرة البشرية بشهوة، وهو المقصود في الآية الكريمة، أما مجرد الالتقاء بغير شهوة كما وقع من عائشة رضي الله عنها في الحديثين السابقين فهذا لا ينقض الوضوء.

ينظر في ذلك كتبهم المعتمدة: "حاشية الدسوقي" (411/1)، "شرح منتهى الإرادات" (73/1)، "المغني" لابن قدامة (142/1).

ومعتمد الفتوى في دار الإفتاء هو مذهب الشافعية، فهو الأحوط الذي يدل عليه ظاهر القرآن، وأما حديث عائشة فقد أجاب عنه الإمام النووي بقوله: "حملوا الحديث على أنه غمزها فوق حائل، وهذا هو الظاهر من حال النائم، فلا دلالة فيه على عدم النقض" اهـ "شرح مسلم" (230/4). والله أعلم.

رقم الفتوى : 2971

الموضوع : يجوز للمرأة أن تؤم النساء

التاريخ : 2014-08-28

التصنيف : صلاة الجماعة

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

هل يجوز أن تؤم المرأة النساء؟

الجواب:

الحمد لله والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

يجوز للمرأة أن تؤم النساء، على أن لا يكون ذلك بحضرة الرجال الأجانب؛ لما رواه البيهقي وغيره عن عائشة رضي الله عنها أنها: (كَانَتْ تُؤَدُّ وَتُقِيمُ وَتُؤَمُّ النَّسَاءَ وَتُؤَمُّ وَسَطَهُنَّ) "السنن الكبرى"، وما رواه أبو داود أن رسول الله صلى الله عليه وسلم تزور أم ورقة بنت عبد الله بن الحارث، في بيتها وجعل لها مؤدناً يؤدُّ لها، وأمرها أن تؤم أهل دارها، قال عبد الرحمن: فأنا رأيت مؤدنتها شيئاً كبيراً" "سنن أبي داود".

وتقف وسطهن متقدمة عليهن قليلاً، قال العلامة باعشن رحمه الله: "وتقف ندباً إمامتهن، أي: النساء وسطهن؛ لأنه أستر لهن، ولثبوتها من فعل عائشة وأم سلمة. قال الكردي: المعروف من كلامهم ندب مساواة إمامتهن لهن، لكن قال الشوبري: مع تقدم يسير" "بشرى الكرم" (ص/341). والله تعالى أعلم.

رقم الفتوى : 2919

الموضوع : يجوز ترك المسح على الجبيرة إذا خشي الأذى

التاريخ : 2014-06-05

التصنيف : الوضوء

نوع الفتوى : بحثية

السؤال:

جرحت أصبعي جرحاً غائراً نوعاً ما، فلففته بضماد، وكنت أتوضأ وبدون أن يصل الماء فوق الضماد، فهل صلاتي صحيحة؟

الجواب:

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله

من وضع على جراحتة جبيرة أو ضماداً للعلاج، وكان يتأذى من مسح العضو المصاب، فيجوز أن يمسح على هذه الجبيرة أو الضماد، ويكون مسحه صحيحاً مجزئاً، بل وفي حال أن مسح العصابة يفسدها أو يضر العضو فله ترك المسح وصلاته صحيحة؛ كما هو مذهب السادة الحنفية، وهذا أرفق بالناس، قال الله تعالى: (وَمَا جَعَلْنَا عَلَىٰ الدِّينِ مِنْ حَرْجٍ) الحج/ 78

قال الإمام الشرنبلالي الحنفي: "كفى المسح على ما ظهر من الجسد بين عصابة المفتصد ونحوه إن ضره حلها تبعاً للضرورة؛ لئلا يسري الماء فيضر الجراحة، وإن لم يضر الحل حلها وغسل الصحيح ومسح الجريح، وإن ضره المسح تركه" "مراقي الفلاح" (ص: 59).

ولا يشترط لجواز المسح على الجبيرة والعصابة أن توضع على طهارة، كما لا يبطل المسح عليها لتبديلها أو سقوطها مادام العضو مصاباً، ويضره الغسل. جاء في "نور الإيضاح": "لا يشترط شد الجبيرة على طهر، ويجوز مسح جبيرة إحدى الرجلين مع غسل الأخرى، ولا يبطل المسح بسقوطها قبل البرء، ويجوز تبديلها بغيرها، ولا يجب إعادة المسح عليها، والأفضل إعادته" (ص: 37).

أما لو ترك المسح على الجبيرة بلا عذر فوضوؤه باطل. والحاصل أنه يصح ترك المسح على الجبيرة في حال أنه خشى على نفسه الأذى، وأما إذا لم يخش ذلك وترك المسح، فيجب إعادة الوضوء مع المسح، وإعادة الصلاة. والله تعالى أعلم.

قرار رقم: (95) حكم صدقة الفطر

بتاريخ: 9/ 9/ 1426 هـ ، الموافق: 12/ 10/ 2005 م

ورد إلينا سؤال يقول فيه صاحبه: ما حكم صدقة الفطر ؟

الجواب وبالله التوفيق:

إن صدقة الفطر هي الزكاة التي تجب بالفطر في رمضان على كل فرد من المسلمين قادر على إخراجها، صغيراً أو كبيراً ذكراً أو أنثى، فقد روى البخاري ومسلم عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: (فرض رسول الله صلى الله عليه وسلم زكاة الفطر من رمضان صاعاً من تمر أو صاعاً من شعير على العبد والحُر والذَكَر والأنثى والصغير والكبير من المسلمين)(1).

وقد شرعت زكاة الفطر طهرةً للصائم مما قد يقع فيه من اللغو والرفث وعاوناً للفقراء والمعوزين، روى أبو داود وابن ماجه والدارقطني عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: (فرض رسول الله صلى الله عليه وسلم زكاة الفطر طهراً للصائم من اللغو والرفث وطعمةً للمساكين)(2).

ويخرجها المسلم عن نفسه وعن كل من يعول ممن تلزمه نفقتهم: كزوجته وأولاده ذكراً وإناثاً، وأبويه، وخدمه من المسلمين، كما يجب إخراجها عن الجنين الذي يولد قبل صلاة العيد.

والواجب في صدقة الفطر صاع من القمح أو الشعير أو التمر أو الزبيب أو الأقط أو الأرز أو دقيق القمح أو نحو ذلك مما يعتبر قوتاً غالباً. ويختار المسلم منها ما يشاء حسب سعته وقدرته، ويجوز إخراج قيمة زكاة الفطر نقداً تيسيراً على الناس، وتحقيقاً لمصلحة الفقراء، وتقدير هذه القيمة بالسعر الحاضر لأي صنف من الأصناف المذكورة.

ونظراً إلى أن القوات الغالب في المملكة الأردنية الهاشمية هو القمح، فإن قيمة زكاة الفطر هذا العام تقدر في حدها الأدنى بخمسة وستين قرشاً، ومن زاد زاد الله في حسناته.

ويخرجها المسلم من غروب الشمس ليلة عيد الفطر إلى ما قبل صلاة العيد، لقوله صلى الله عليه وسلم: (أغنوهم عن المسألة في هذا اليوم)(3) وعن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم (أمر بزكاة الفطر قبل خروج الناس إلى الصلاة(4) ويجوز إخراجها أيام رمضان مراعاة لمصلحة الفقراء). والله تعالى أعلم.

قرار رقم: (5) حكم الشريعة في التلقيح الصناعي

بتاريخ: 25/ 10/ 1404 هـ الموافق: 24/ 7/ 1984 م

ورد إلينا سؤال يقول فيه صاحبه: ما حكم الشريعة في التلقيح الصناعي؟

الجواب وبالله التوفيق:

لقد كرم الله سبحانه وتعالى الإنسان في صريح كتابه، قال تعالى: (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ) [الإسراء/70] ومن تمام هذا التكرم اهتمام الشريعة الإسلامية بصيانة الأنساب وسلامتها والمحافظة على أبوة الآباء وأمومة الأمهات، وبنوة الأبناء بالانتساب الفطري الصحيح، وحرصه على العفاف والفضيلة في بناء الأسرة وتكوين المجتمع وعلاقات الأسرة وصلاتهم ببعض، كما كان من تمام تكريم الله للإنسان أن جعل الزواج الشرعي هو الطريق الفطري لتكوين الأسرة وإنجاب الأولاد، وحرم الزنا لما فيه من تضييع الأنساب وقطع الأرحام وإهدار الأعراض والكرامات وضياع العواطف الإنسانية، قال سبحانه: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا) [النساء/1]. فكان ذلك كله من إنعامه العظيم وفضله العميم على عباده، هذا هو الطريق الفطري الذي شرعه الله لإنجاب الأولاد ذكورا وإناثا وهذه هي بعض مقاصد الشريعة من حكمة الزواج.

والولد ذكراً أو أنثى يخلقه الله من علق وتلاقح الحيوان المنوي من الزوج بالبويضة من الزوجة في الرحم، قال سبحانه: (إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَبِيحًا بَصِيرًا) [الإنسان/2] فيخرج الولد إلى الحياة وقد نسب إلى أبيه نسبة حقيقية شرعية صحيحة، فيكتسب العلاقة الفطرية مع الأبوين ومع الأخوة والأخوات ومع جميع أولي رحمه، ولا يكون في هذه الحالة عنصراً غريباً عنهم ولا ينسب إلى عنصر غريب كذلك، قال سبحانه: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ) [الأحزاب/5].

وفرض أن يدعى الإنسان إلى أبيه، قال تعالى: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ) [الأحزاب/5] وورد في الحديث النبوي الشريف قوله صلى الله عليه وسلم: (من ادعى إلى غير أبيه وهو يعلم أنه غير أبيه فالجنة عليه حرام) وقوله أيضاً: (ومن ادعى على غير أبيه أو اتعمى إلى غير مواليه فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه يوم القيامة عدلاً ولا صرفاً) أي فدية ولا توبة، روى الحديث الأول: البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي.

والتلقيح الصناعي لا يخلو من أن يكون بماء الزوج أو أن يكون بماء غير ماء الزوج، فإذا كان التلقيح بماء الزوج ولقحت به زوجته فإنه مباح للضرورة إذا اقتضت ظروف الزوجية اللجوء إليه بشروط وقواعد تضمن سلامة الأنساب، إذ يجب الاحتياط الشديد في حفظ هذه البويضة، ومن يقوم بمهذبة العمليات حتى لا تختلط بغيرها من البويضات الملقحة لأن التهاون في حفظها، والخطأ فيها يؤدي إلى آثار في غاية الخطورة على الإنسان والأرحام والأعراض. ويجب أن تكون هناك رقابة شديدة أيضاً على من يقوم بها، ويجب كذلك أن تتم هذه العمليات على أيدي أطباء ثقات عدول.

وفي هذه الحالة لا يتنافى هذا الأمر مع مقاصد الشريعة ولا مع أحكامها، وهو من الأمور المباحة على هذا الوجه. وإذا كان التلقيح الصناعي بماء غير ماء الزوج فإنه محرم تحريماً قاطعاً ولا شبهة في هذا التحريم، وهو كالزنا المقنع، إذ به تختلط الأنساب، وتضيع نعمة المصاهرة وروابط النسب التي هي ثمرة طيبة من ثمرات الزواج الشرعي، قال تعالى: (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا) [الفرقان/5] والحقيقة أن التلقيح بين غير الزوجين تزوير للواقع وتزوير على الأنساب وذلك بإقحام ماء غريب على امرأة لا توجد صلة الزوجية المشروعة بينهما وبين صاحب ذلك اللقاح وقد رفض الإسلام هذا التزوير رفضاً باتاً ووضع له حداً حاسماً حينما حرم التبنّي الذي يدعي الإنسان فيه إلى غير أبيه، قال تعالى: (وَمَا جَعَلْ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكَ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ) [الأحزاب/4] والتلقيح الصناعي بين غير الزوجين أخطر بكثير من التبنّي، وأشد خطورة على علاقات الأسرة وعلى الأنساب، وفيه ما فيه من مصادمة لمقاصد الشريعة من تشريع الزواج، وفيه فتح لكثير من الشرور والآثام التي يجب الحيلة منها وسد أبوابها.

وللمسلمين عظة وعبرة لما حدث ومحدث في الغرب من تفتيت لأواصر الأسرة وعلاقتها، مع العلم أن الأسرة هي اللبنة الأساسية في بناء المجتمع، وتعرضها للشكوك وعدم الثقة في انتساب الأبناء للآباء يعرض المجتمع كله للهدم والتفكك بفقدان الرابطة التي تربط الولد بأبيه، والعاقلة من وعظ بغيره والشقي من لا يتعظ إلا بنفسه، ومن لم تنفعه التجارب ضرته، فإن الغرب في حالة يائسة من جراء ما يعانيه من تحطيم الروابط الأسرية، فلا ينبغي أن تأثر فينا موجات الانحراف والبعد عن شريعة الله.

وإن التقيد بأحكام الله والعمل بما فيها والتزام حدودها من أكبر النعم علينا.

والله تعالى أعلم. مجلس الإفتاء.

قرار رقم: (2) حكم التبرع بقرنية العين

بتاريخ: 11/7/1404هـ، الموافق: 11/4/1984م

ورد إلينا سؤال يقول فيه صاحبه:

ما حكم تبرع المواطنين بقرنيات عيونهم بعد الوفاة، لزرعها عند بعض المواطنين الكفيفي البصر؟
الجواب وبالله التوفيق:

قواعد الشريعة الإسلامية تبيح الاستفادة من قرنيات عيون الموتى لزرعها في عيون كفيفي البصر أو المهددين بالعمى، وذلك ضمن الشروط الآتية:

- 1- التحقق من وفاة المتبرع
 - 2- أن يكون هناك ظلٌّ غالبٌ لدى الأطباء بنجاح عملية الزرع.
 - 3- أن يكون الميت قد تبرع قبل موته بقرنيته، أو رضي الورثة بذلك.
- ومن الأدلة الشرعية المؤيدة لجواز هذا الأمر:
- أولاً: إن نقل الأعضاء من الأموات إلى الأحياء فيه حفظ للنفوس التي جاءت الشريعة الإسلامية بوجوب المحافظة عليها.
- ثانياً: لا شك أنَّ العمى أو فقد البصر ضرر يلحق بالإنسان، ودفع هذا الضرر ضرورة شرعية تبيح نقل قرنيات عيون الأموات إلى عيون الأحياء، وهذا يندرج تحت القواعد المتفق عليها، مثل: "الضرورات تبيح المحظورات"، "والضرورة تقدر بقدرها"، "لا ينكر ارتكاب أخف الضررين".
- ثالثاً: إن أخذ قرنية الميت لزرعها في عين إنسان حي لاستعادة بصره لا يُعدُّ من قبيل الميتة؛ لأن الميتة التي نهي عنها النبي صلى الله عليه وسلم هي التي يُقصد بها إهانة الميت، والاستخفاف بشأنه، وانتهاك موته.

أما في هذه الحالة فهي تكريم للإنسان المتبرع، حيث يفتح له باب الأجر والثواب، وتكريم للإنسان الحي الذي استعاد بصره، وإعانة على التمتع بنعمة الله عليه بالبصر وشكرها.

ولهذا ذهب الفقهاء إلى جواز شق بطن الأنثى الحامل التي ماتت، وذلك لإخراج الجنين الذي تُرجى حياته، وكذلك جواز شق جوف الميت الذي ابتلع مالاً لغيره، وقد علل الفقهاء ذلك بقولهم: "إن حرمة الحي وحفظ نفسه أولى من حفظ الميت عن الميتة"، قال تعالى: (وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ) فاطر/22 رابعاً: دعت الشريعة الإسلامية إلى التداوي، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالِدَوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوْا، وَلَا تَدَاوَوْا بِحِرَامٍ)(1)، ونقل قرنيات العيون من الأموات إلى الأحياء هو من قبيل التداوي والمعالجة.

خامساً: يدخل التبرع بقرنيات العيون إلى الآخرين المصابين بفقد البصر في مفهوم الصدقة التي حثت الشريعة الإسلامية على بذلها للآخرين من ذوي الحاجات، وحاجة الأعمى إلى البصر أشد من حاجة الفقير إلى المال، وأشد من حاجته إلى الطعام والشراب، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ دُنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ)(2).

والله تعالى أعلم.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Ordu/Fatsa'da doğdu. Ortaokul ve liseyi Ordu'da tamamladı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu. Dil eğitimi ve çeşitli araştırmalar için 2008 yılı yaz döneminde Suriye'de; 2010-2011 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı burslusu olarak Ürdün'de; 2012 yılı yaz döneminde Tunus'ta bulundu. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaiz olarak göreve başladı. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Hukuku Bilim Dalında öğrenim görmektedir.